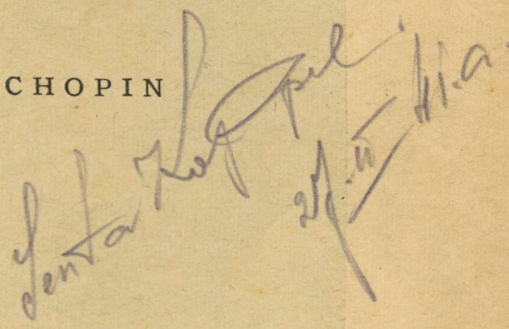
A-8451

CHOPIN

SUURMEESTE ELULOOD NR. 53
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
BIOGRAAFILINE SEERIA
ILMUB 6 NUMBRIT AASTAS
TARTU, 30. DETS. 1939. NR. 6

CHOPIN

F. F. CHOPIN.
(E. Delacroix' maali järgi.)

A-8451 III

A. RAID

CHOPIN

EESTI KIRJANDUSE SELTS
TARTU, 1939

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA
DANIEL PALGI

Toimetuse aadress: Eesti Kirjanduse Selts, Tartu

2
Tartu Ülikooli
Raamatukogu
196506

G. ROHT'I TRÜKIKODA TARTU, 1939

I.

SISSEJUHATUSEKS.

„Kus on teie süda, seal on ka teie varandus.“ Neid evangelisti sõnu loeme ühes Varssavi kirikus, kus puhkab Chopini süda. Paraku on juba elus nii, et ameerikate avastajad väga sageli peavad oma nime ja au loovutama selle maailma vägevatele. Chopini põrm on maetud Pariisi ja see on sümboolne kauakestnud vaidlusele Chopini rahvusliku kuuluvuse ümber. Alles viimasel ajal on prantslased ise Chopini poolakaks tunnistanud. C. Bellaigue, nende tuntum kriitik, ütleb selle kohta järgmist: „Ma ei tunne muusikut, kes oleks enam patrioot kui tema. Chopin on enam poolakas, kui keegi on kunagi olnud prantslane, itaallane või sakslane. Ta on poolakas ega midagi rohkem kui poolakas ning piinatud ja laastatud poola maast hoovabki tema muusika, ta surematu hing.“

Jah, piinatud ning laastatud Poola. Sealt ei võinud kosta muud kui kurbi ning ahastavaid hääli. Seepärast tehakse Chopinile ülekohut, nimetades tema kunsti haiglaseks, naiselikuks ja dekadentlikuks. „Ah, kes meist võib oma tervisega hoobelda!“ hüüab sel puhul L. Ehlert. Kes pisutki tunneb poola ajalugu ja kirjandust,

see peab möönma, et Chopin pole sentimentaalne, vaid realistlik geenius: slaavlane laulab nukralt ka suurimas rõõmus ja õnnes. Chopini muusika on parim esperanto neile, kes ei saa vahenditult nautida poola romantilise poeesia pulbitsevat valu ja kirge. Lapselik lihtsus, vaiksed kontemplatsioonid, rahutud aimused, kapriisid, ahastus, mäss, metsik raevukus, kramplik ekstaas — nii rikas tundeskaala märgib Chopini meeleolude suurt kõikuvust. Ja kui öeldakse, et Chopin laulab enamasti minooris, siis unustatakse Goethe elutarkus, et poeetiline mõjub ainult tumedal, süngel taustal. Kui E. A. Poe teadlikult valis oma värssidele melanhoolse sisu, miks ei võinud seda teha ka Chopin, kõigi aegade suurimaid lüürikuid.

Kaua aega on poolakad kurtnud, et nende kuulsaimast mehest on avaldatud suhteliselt nii vähe uurimusi. Oleks Chopin mõne suurrahva poeg, küllap siis ammugi oleks temast sadasid köiteid kirjutatud, nii arvavad nad ise. Ja on tõesti üllatav, kui vähe on näiteks H. Riemannilgi öelda oma muusikaentsüklopeedias Chopini missioonist. Arvestamata Poolas iseseisvuseajal ilmunud töid, küsigem siin mujal ilmunud teoste põhjal: milliseid teeneid on Chopinil muusikakultuuris?

F. P. Laurencin oma raamatus „Die Harmonik der Neuzeit" (1861) oli esimene, kes tunnustas Chopini harmoonia pöördelist tähtsust muusika ajaloos. Hiljem on küll öeldud, et Chopin on kogu XIX sajandi õpetaja või isegi moodsa harmoonia isa. Üks saksa kriitikuid ütles, et „klaveri Kopernikus" olevat „neetult modernne". R. M. Breithaupt tõendab, et Wagneri „Lohengrini" avamäng pole muud, kui suurepäraselt or-

kestrile seatud Chopini ballaad. M. Regeri († 1916) modulatsioone võivat samuti leida juba Chopinilt. „Tristan ja Isolde" kromaatilis-enharmoonilise tehnika vahetuks eelkäijaks peetakse samuti Chopini kui moodsa impressionismi aimajat. Õigusega antakse Chopinile Wagneri Ristija Johannese nimi.

Kui kõnelda Lisztist, siis võime ilma pikemata mööduda tema klaveriloomingust, milles leidub ilmselt chopinlikke sugemeid. Sümfooniliste poeemide vaba vormgi võlgneb tänu Chopini vormivabadele sonaatidele. Grieg tunnistab, et Chopinilt on ta õppinud looma norralikult, ja Smetana kinnitab oma rahvuslikkuse puhul suure hõimlase eeskuju. Tšaikovski küll ei armastanud Chopini, kuid ei salanud endasse tema mõju. Rimski-Korssakov, Rahmaninov, Arenski, Skrjabin oma noorpõlves ja terve rida vähemaid vene heliloojaid viljelevad ilmselt Chopini traditsioone.

Veel enam: võiksime mainida terve rea Richard Straussi palu, kus on tegemist lausa chopinismidega. Alfredo Casella läheb koguni nii kaugele, et leiab ultramodernses M. Raveli harmoonias Chopini tugevat mõju.

Nii näeme, et Chopin on saanud kõige viimase ajani ohtraks salveks, kust ka suurimad meistrid on ammutanud viljastavaid ideid. H. Bülowi järgi „peame Chopinile jätma selle teene, et ta oma teostega seadis piiri klaveri- ja orkestrimuusika vahele.... Berlioz ja Chopin on võrreldavad kui oma instrumentide kõlavärvingu rikastajad." Ega muidu ütle Sibeliuski, et ainult Chopin on tundnud klaverit; Liszt ja Schumann olevat klaverist ainult veidi aru saanud. Klaveri ajaloo on Chopin jaganud kahte suurde ossa:

enne teda ja pärast teda. Sellest kirjutas juba Liszt oma ülistavas biograafias.

Chopin ise tundis end elus nagu viiuli e-keelena, mis tõmmatud kontrabassile. Sel elul on aga pidanud olema Ludvig Juhti taoline käsi, et ta on suutnud esile tuua sääraseid võluhelisid! On mõttetu otsida Chopinile nimesid nagu „klaveri Heine", „klaveri Kopernikus" või „klaveri Ariel" — palju enam võiksime kõigele kaunile, lüürilisele, õrnale ja valitule sünonüümiks anda — Chopin.

II.

LAPSEPÕLV.

Poltava kaotus sundis 1709. aastal Kaarel XII lõpetama oma võimutsemise Poolas. Need poola aadlikud, kes olid rootslasi toetanud, pidid venelaste tulekul pagema välismaale. Nende paljude seas, kes Prantsusmaale rändasid, olid ka Jan Kowalski ja Mikolaj Szop või Szopen (loe: šõpen). Need kaks meest asutasid 1740. aastal Nancy's veinikaupluse ja muutsid tolleaegse kombe kohaselt oma nimed prantsuspäraseks: „Ferrand et Chopin". Mõlemad abiellusid prantslannadega ja sama tegi ka Szop-Szopeni poeg Jean Jacques Chopin, kes vahetas Nancy linna veinikaupleja leti Strassbourgi õpetajakateedri vastu. Tema neljast lapsest suri kolm, elama jäi ainult 1770. aastal sündinud poeg Nikolai. N i k o l a i C h o p i n, kes pidas end juba puhtaks lotringlaseks, siirdus 19-aastasena Varssavisse õnne otsima. Elades kaasa kolmele Poola jagamisele, astus Nikolai Chopin isegi Kościuszko väkke, kus vaid hädavaevu pääses eluga. Pärast kolme nurjunud katset tagasi pääseda Lotringi, pidas Chopin Poolat oma uueks saatusest määratud kodumaaks. Andeka mehena asus ta varakult poola keele õppimisele. Olles saanud kodunt

hea hariduse, leidis päris korraliku elatise prantsuse ja saksa keele tundide andmisega poola aristokraatiale. 1802. aastal sai Nikolai Chopin krahvinna Skarbek'ilt kutse guvernöörikohale Żelazowa Wola nimelisse mõisa, kus ta tutvus „vaese kuid õilsast soost" orvukese Justyna Krzyżanowskaga. See kuldblond, 24-aastane kaunis poola neid vallutas oma lauluga noore „prantslase" ning 1806. aastal nad abiellusid.

Siin, Żelązowa Wolas, umbes 50 km kaugusel Varssavist, sündis sellest õnnelikust abielust 22. veebruaril 1810 kell 6 õhtul — Fryderyk Franciszek Chopin, tulevane muusik. Kuulduse järgi koos lapse esimese häälega kostis väljast lõbusaid tantsulugusid: küla pillimehed tõttasid seal simmanile ning mängisid oma masurkasid. Kuna Chopini kasvandik enam õpetajat ei vajanud, kolis guvernöör kogu oma perega veel sama aasta oktoobris Varssavi. Siinses lütseumis sai Nikolai Chopin prantsuse keele ja kirjanduse õpetaja koha. Perekonnal oli peale poja teisigi lapsi: kaks aastat vanem õde Ludwika, aasta noorem õde Isabella ning tiisikusse varasurnud Emilia. Selle arvuka pere toitmiseks pidi isa lisatulusid otsima. Hea võimaluse selleks andis koduse pansioni avamine, kuhu pääses ainult kõrgema aristokraatia võsukesi. Olla Chopini pansionis, tähendas saada parimat kasvatust. Chopinile oli poola keel ja meel üsna südamelähedaks saanud ja oma poliitiliste vaadete poolest ei kaldunud ta ühtegi äärmusse. Lisaks veel kultuurilised harrastused: kirjandus ja kunst, — see kõik tegi Chopini peagi Varssavis üsna populaarseks. Tema majja kogunes alati silmapaistvaid vaimuinimesi ja säärane õhkkond oli eriti soodus noorte inimeste arendamiseks. Selle tüü-

pilise prantsuse gentilhomme'i naine oli töökas, hingeliselt sügav ning naiselikult armas. Hea perenaise omaduste kõrval oli ta ka musikaalne: Krzyżanowskite suguvõsast on võrsunud silmapaistvaid poola talente mitmesugustel erialadel.

Helilooja ema Justina Chopin.

Niisuguses rahulikus ning armastavas perekonnas kasvaski tulevane meister. Laps oli algul küll päris kidur, aga ema hoolitsusel kosus peagi. Tuska valmistas emale ainult see, et pojuke nähtavasti ei sallinud klaverimängu: vaevalt jõudis

ema paar takti mängida, kui poiss nutma puhkes, kas või teises toas. Niisugune „ebamusikaalsus“ oli seda kurvastavam, et Goethe järgi pidi musikaalsusega tavaliselt seltsima teatav hingeline peenus. Asus aga ema last lohutama, siis vaatas see kuidagi anuvalt ja sirutas käed klaveri suunas. Seda imelikku käitumist ei aidanud seegi lahendada, kui ühel päeval nähti poissi kuulatavat tasast helinat klaverikeeltes, mis tekitatud sammudest. Ja kui ema pidas pikemat vaheaega klaveri mängimises, hakkas poeg ise teda sinnapoole rebima, ise põleva huviga jälgides klahvide naljakat hüplemist. Kolmeaastasena käis ta juba vargsi salongis, et vajutada mõnele klahvile ning kuulatada siis kikkiskõrvu. Kord öösi ärkas teenija seepeale, et laps tibas paljajalu klaveri juurde ning nägi kurja vaeva ühe ema tantsuloo esilemanamisega. Ilmnes, et ema kartus oli ekslik, poisi huvis muusika vastu polnud enam mingit kahtlust.

Esimese õpetuse sai Fryderyk või nagu teda hüüti — Frycek oma vanemalt õelt, kes, ise vaevalt lugema õppinud, andis kohe oma oskused vennale edasi. Vend osutus äärmiselt taiplikuks, nii et peagu märkamatult oli tal kirjutuskunstki selge nii poola kui prantsuse keeles. Ka esimese klaveriõpetuse sai Frycek oma õelt, sest emal oli vähe aega. Viieaastasena sepitses Frycek juba värsse. Tõsi küll, need lonkasid nii keelelt kui vormilt, siiski oli vanemail selge oma lapse eriline intelligents.

Loomult oli väike Fryderyk väga hell ja kergesti sõbrutsev, armastas vallatadagi, kuid oli oma vanuse kohta silmapaistvalt arenenud. Kuueaastasena kirjutas ta isale oma esimese poola-

keelse riimitud pühenduse ning lisas alla leidlikult kombineeritud monogrammi F. Ch. Sel ajal oli poisi ind muusika alal juba nii suur, et vanemad võtsid talle klaveriõpetaja. Selleks sai V o j t ě c h Ž y v n ý, rahvuselt tšehh, kuid kes oli saanud saksapärase koolituse. See oli suur punase ninaga mees, kes käis aasta läbi ühes ja samas ninatubakast lõhnavas ülikonnas. Suure tubakakarbi asukohta reetis pruun juga, mis tuli väljaveninud taskust, suundus üle kõhuka vesti ning kadus kuhugi vurrukarvade vahele. Uue õpetaja teiseks iseärasuseks oli hiiglasuur neljatahuline pliiats, millega tegi nootides vajalisi parandusi, tarbe korral lõi ka vastu laisema õpilase sõrmi või pead. Siiski ei saa salata, et Žyvný oli tubli muusik, kelle loomingul oli omal ajal edugi. Olles ise Bachi jünger, äratas ta oma õpilaseski huvi tõsise saksa kooli vastu. Õpilase võimed aga viisid peagi vana range pedagoogi hämmeldusse. Frycek ei hoolinud palju tema kivinenud õppevormeleist, vaid haaras kaugele ette oma intuitsiooni ja taibuga. Seitsmeaastane mängis päris raskevõitu palu otse esimesest pilgust ja üllatatud Žyvný pidi üles märkima iesgi lapse loomingulisi ideid, sest et see ise ei tundnud veel noodikirja. Huvitav on, et väike Chopin ei jäänud ise rahule oma paladega, vaid nõudis pärast ülestähendust koguni rea paranduste tegemist. Varsti oli õpetaja nii segaduses, et ei hakanud poissi enam sundima, vaid jättes talle arenemisvabaduse, näitas ainult õiget suunda. Žyvný oskas esineda vanema sõbrana, nii et vastastikune sümpaatia tiivustas last edasiõppimisele. Perekonnas oli Žyvný igapäevaseks majasõbraks ning iga lõbustuse ning meelelahutuse hingeks.

1817. aastal äratas Varssavi seltskonnas tähelepanu noore Chopini polonees ja mitte ainult salongidaamide, vaid asjatundjategi seas. See on vanim säilinud Chopini pala. Peagi järgnesid mitmed teised tantsud ja variatsioonid. Muusika sai nüüd Fryderyki armsamaks ajaviiteks, kuid ometi polnud veel vanemate kavatsuseks lapsest kunstnikku koolitada. Eelkõige taheti anda üldine haridus. Isa oli hinnatud pedagoog ja lapsele polnud õppimine sunduseks, vaid huvitavaks vahelduseks. Seda enam et ta „hea pea" ja kiire taip küündisid juba nõudlikumasse raamatutarkusesse. Ainult üks asi jättis soovida — tervis... Kõik lapsed olid haprad, kuid Fryderyki juures andis see end kõige enam tunda, eriti intensiivsema töötamise puhul.

1818. aastal teadis juba kogu Varssav, et „Szopenek" tõotab saada uueks Mozartiks. Eriti imeteldav oli nooruki improvisatsiooniand. Sel ajal ilmus teine trükitud pala — sõjaväemarss. See oli pühendatud vene asevalitsejale suurvürst Konstantinile, kes meelitatuna palus seda endale kohe ette mängida, mida noor looja suure bravuuriga tegigi. Suurvürstile meeldis pala niivõrd, et hakkas jalaga takti lööma ning lõpuks isegi mööda saali marssima. Hiljem laskis ta selle marsi orkestrile seada ja paraadidel mängida. Samal aastal korraldati Varssavis mingi heategev pidu, kuhu paluti esinema ka kuulujutte tekitanud „teine Mozart". Kui ema poisi pärast esimest avalikku esinemist sülle võttis ning kunstniku muljeid uuris, seletas too õhinas: „Tead, ema, kõik vaatasid mu uut valget kraed!" ega aimanudki ise, milline kuulsus ja imetlus teda sest ajast kõikjal saatis. Chopin ei kuulunud nende hulka, kellel edu paneb pea pöö-

ritama: kunagi polnud ta uhke või uimastatud oma edust.

Pea hakkas Chopini maja ette veerema uhkeid tõldu, et viia noort pianisti mõnesse suursugusesse salongi improviseerima. Nüüd muutus peen toon ja seltskondlik esinemine Chopini teiseks loomuseks. Loeti eriliseks auks, kui võidi Chopini „oma majas pidada". Suurilma daamid hellitasid ja armastasid last üleliia, nii et veel täiskasvanunagi olid daamid ja ooperid üsna vältimatud.

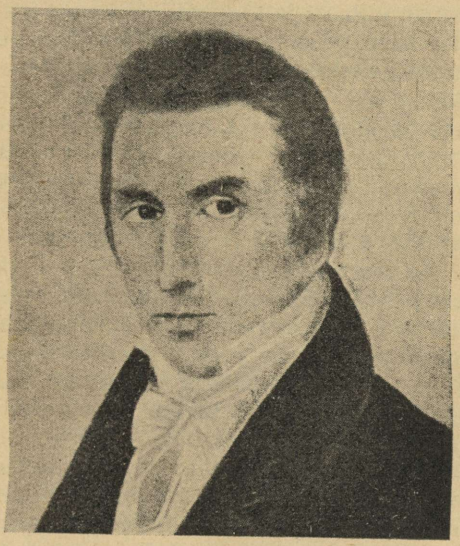
Arvestades lapse õrna tervist ja andekust, otsustas isa talle esimest haridust kuni kolmeteist aastani anda kodus, enda ja õe järelvalve all. Selles vanuses pidi ta lütseumi IV klassi astudes oskama kirjutada veatult poolakeelseid diktaate, lihtsamaid kirjandeid, tundma mõnevõrra ladina ja prantsuse keele grammatikat, maadeteadust, ajalugu, geomeetriat, jne. Tänu oma võimeile, ei tarvitsenud Fryderyk peale loengute õppimisele enam aega pühendada, kõik jäi nagu iseendast pähe. Laisk polnud ta kunagi: isalt oli pärinud usinuse ja kavakindluse. Seda enam jäi aega tehniliste raskuste võitmiseks klaveril. Ei säästnud Chopin isegi piinu, pannes öösiti kiilusid sõrmede vahele, et neid nõnda laiendada ja käte ulatust avardada. Peagi tuli sellest loobuda, sest kiilud ainult nõrgestasid sõrmede elastsust. Kuigi Chopini käed olid kaunis väikesed, omandas ta tehnika ilma suurema vaevata, harjutades Bachi, Clementit jt.

1819. aastal pääses Chopin aadliperekondade kaudu ka suurvürsti majja, vürsti poja mängukaaslaseks. Konstantin ise armastas noort muusikut väga ja tema mäng oli ainuke palsam, mis tarbe korral äkkvihast venelast suutis leeven-

dada. Omavanuste kaaslastega isa pansionis Fryderyk palju ei sõbrustanud; nende mängud teda ei köitnud. Palju enam armastas ta jäljendada täiskasvanute miimikat ja kõnet, milleks tal oli eriline and. Jäljenduseks pakkus häid võimalusi isa majja kogunev poola vaimueliit. Noor Chopin võitis vanemate inimeste poolehoiu oma aruka käitumisega ja lapseliku hellusega. Üks niisuguseid sõpru oli ka poolameelne sakslane Joseph Elsner. Sel sõprusel oli peagi oma tähtsus. Vana Żyvný leidis 1822. a. end olevat tühjaks ammutatud oma andeka õpilase poolt, ja kuna poisil polnud sel ajal Varssavis enam ühtegi võistlejat klaverimängus, võttis Elsner geeniuse juhtimise enda hoolde. Żyvný oli Chopini esimene ning viimane klaveriõpetaja. Elsner õpetas talle ainult teooriat ning äratas huvi rahvamuusika vastu. Selle eesmärgiga korraldati sageli väljasõite maale, kus poisike tundide kaupa võis ahnelt kuulata kõrtsist kostvaid rahvaviise ning tantsurütme. Suvel elaski ta oma koolivenna juures Szafarnia nimelises külas, kus ta käis ka simmaneil.

1823. a. astus Chopin lütseumi, kus õppis erilise innuga poola kirjandust ja ajalugu. Huvi selleks oli äratanud ta oma kodu külaliskond. Kuid muiski aineis oli Chopini edukus nii hea, et ükski kooliaasta ei lõppenud ilma auhindadeta või kiituskirjadeta. Kui Aleksander I käis 1825. a. Varssavis, avanes Chopinil võimalus kogu tsaari peret oma mänguga vaimustada. Tänutäheks kinkis tsaar pianistile suure briljantsõrmuse. See innustas andma veel kaks avaliku kontserti ja siitpeale pääses Chopini kuulsus ka välismaale — Leipzigi muusika-ajakiri teatas sellest sündmusest õige kiitvalt.

Samal aastal ilmus trükist rondo op. 1 ja vähe hiljem masurkad g-duur ja b-duur. See lapse ind, mis nägi muusikas oma elu eesmärki, tegi vanemaile elukutse valiku raskeks. Igatahes ei tehtud tema arengule kunstnikukarjäärile siir-

Helilooja isa Nikolai Chopin.

dumiseks mingit takistust. Poja võimed olid üsna mitmekülgsed; muu seas korraldas ta kodus õdedega enda improviseeritud näitemänge, mida isegi kutselised näitlejad pidid tunnustama. Lisaks sellele oli Chopinil veel hiilgav joonistusand. Jutustatakse lugu koolist, kus Chopini tehtud karikatuur lütseumi rektorist sattus selle enda kätte. Rektor vaatas tükk aega vihaselt,

lõpuks aga kirjutas alla „pilt hästi õnnestunud“ ja andis siis naeratades meistrile tagasi.

Chopin hoolitses piinlikult oma õrna tervise eest, nii et isegi isa pakutud veini lahjendas enne joomist veega, et alles siis klaasi aegamööda tühjendada. Rõskete ilmadega püüdis ta võimalust mööda toas viibida ja magama-mineku aega pidas ta silmas karvapealse täpsusega. Siit siis tulebki, et esimese kahekümne eluaasta jooksul oli Chopin kõigest üks kord haige. Hoopis teisiti oli lugu aga hiljem, kui isamajas olnud kord oma mõjuga ei ulatunud võõrsile. Siiski: kevadel 1826. a. pärast lõppeksamite sooritamist lütseumis oli Chopin nii kurnatud, et vabanedes jäädavalt koolipingist, sõitis ema ja õega Sileesiasse tervisvetele. Sellest ajast on ka pärit nn. lahkumispolonees b-moll. Sileesia ülev maastik vaimustas küll suuresti, kuid ei suutnud asendada head klaverit, mille puudumist noor pianist teravasti tundis. Juba sellepärast haaras ta õhinaga juhusest ja andis kontserdi kahe tšehhi vaeslapse heaks. On päris veider kuulda, kuidas Chopin, ise pooleldi laps, võttis orbude saatuse oma südamesse, nii et hoolitses endast mõne aasta noorema poisi ja tüdruku eest nagu mõni isa. See kontsert, mille mälestuseks püstitati Reinertzis hiljem mälestustahvel, äratas säärast huvi, et tuli anda veel teinegi. Siinjuures oli Chopin oma loomult täiesti laps. Ta vallatas vahel üsna ülemeelikult, „andis välja“ ajalehti, milles kirjeldas külaelu, tühjatähja, perekondlikke sündmusi jne. Neis kirjutustes ei puudu isegi värvikas huumor. Teiste laste liigset vallatust vaigistas Chopin mänguga, mis kujutas igasuguseid kirevaid seiklusi muusikas.

Sügisel Sileesiast tagasi tulnud, astus Chopin

muusikakooli, et pühenduda tervenisti kunstnikukutsele. Õpetajaks oli tal siin senine hea juht ja majasõber Elsner. See mees selgitas vanematele, et nende lapse andekus on erakordne, oleks kuritegu takistada soovitud, kuigi raske elukutse valikut. Elsner mõistis kohe, et selle õpilase puhul oli vaja rakendada sootuks erinev meetod. Tuli lubada vabadust igas suhtes, hoolitseda ainult, nagu omal ajal Žyvný, et geniaalne fantaasia ja peen taip ei areneks viltu. Säärane meetod leidis küll valju arvustamist teistelt asjatundjatelt, kuid Chopini kärsitu loomus poleks vist teist moodust võimaldanudki. Kas õnneks või õnnetuseks, aga Chopini toereetilised õpingud suundusid nüüd valdavama huviga klaveri alale. Kõik ta nõrkused orkestri alal peituvad juba õpingu-aastate teatavas hooletuses kõige muu vastu, mis ei puudutanud otse klaverit.

Üks kaasaeglasi, E. Skrodzki, kirjeldab 17-aastase Chopini välimust järgmiselt: „Fryderyk ei tõotanud tollal millegagi saada Euroopa salongide lemmikuks, eriti aga inimeseks, keda nii palju naisi armastas. Keskmist kasvu, halva kehaehitusega, sissevajunud rinnaga, äratas ta koguni kartust, et on tiisikuse ohvriks määratud nagu ta õdegi. Laup oli kõrge ja kaunis, selged sõstrapruunid silmad ilmekad, kuigi näisid ilusatena ainult siis, kui neid kauem vaadata, muidu aga ei paistnud neis mingit geniaalsust. Isalt päritud tume juus oli tihe, pisut pruunika varjundiga, suur nina andis näole jõulise ilme, ent üldiselt võttes ei võinud seda nägu ilusaks pidada. Hoolimata sellest jättis Chopin vägagi meeldiva mulje. Hambad, mis juba noorelt pudenesid, valmistasid talle sageli teravaid piinu. Chopini jalad olid hämmastavalt väikesed ja

suurepärased, roosade küüntega käed olid hästi ravitud, mida siis ka sageli ostentatiivselt rüppe armastati panna. Liigutusis oli Chopin vilgas, kõnes naljatlev. Üldse oli ta erakordselt armas. Ei mingisuguseid veidrusi, mida geeniustele omaseks peetakse."

Suurimaid elamusi oli Chopinil tolleaegse kuulsaima pianisti J. Hummeli külaskäik Varssavi 1827. a. Hummel oli ka loovkunstnikuna I. Moschelesi ja J. Fieldi kõrval populaarseim. Tolleaegse kombe järgi tavatses ta kontsertidel antud teemal improviseerida. Chopinil avanes võimalus selle kuulsusega lähemalt tutvuda, nii et veel aastaid hiljem Hummel maalis Chopinist portree. Sel tutvusel oli tähtsust ka Chopini loomingule, milles on mitmeidki Hummeli võtteid.

Õpingud Varssavi muusikakoolis kestsid kolm aastat. Selle aja jooksul õppis Chopin harmooniat ja kontrapunkti. Elsner on iga aasta lõpul teinud tähendusi oma õpilaste võimete kohta. Chopini puhul on algul öeldud „tubli õpilane", viimasel aastal aga „erilised võimed, muusikaline geenius". Et see nii oli, tõendab kas või teoste hulk, mida Chopin 1827. a. jooksul oli jõudnud luua. Andeka ning loomult talle sarnase õe surm põhjustas d-moll poloneesi, mis trükist ilmus küll alles pärast autori surma kui op. 71 nr. 1, sest kogu eluaeg oli Chopin väga valju endakriitikaga. Edasi sündis veel tuntud masurka „Ööbik" op. 68 nr. 2 ja tõenäoliselt ka e-moll noktürn. Samal aastal töötas ta juba ka variatsioonide kallal Mozarti „Don Juani" teemal.

Noorusaastate elavam sündmus oli reis Berliini loodusteadlaste kongressile 1828. a. septembris. Zooloog professor Jarocki Varssavist oli

saanud austava kutse ja kasutas juhust „maailma näitamiseks" noorele Chopinile. Kahe nädala jooksul lootis Chopin kuulda head muusikat ning näha nende loojaidki. Kuid asi ei läinud sugugi nii hõlpsasti: nooruk pidi rändama mööda bankette ja istuma tundide kaupa igavail aktusil. Oma kibedust väljendas muusik kirjas sõpradele tähendades, et enamik neist teadlasist sarnaneb noile karikatuuridele, mida ta omal ajal klassis oli poiste heameeleks valmistanud. Siiski, hiilides vargsi minema tüütavailt ettekandeilt, pääses Chopin ooperisse, kus kuulis Spontinit, Weberit ja Händelit. Tagasisõidul peatuti Poznanis vürst Radziwilli lossis. Siin musitseeriti ning aeti juba lõbusamat juttu. Chopin tutvus vürsti võluva tütrega ja see lõi raskeid haavu õrnasse südamesse. Ent hoolimata meelepärasest ajaviitest ja sellest, et siin võis ta mängida Aleksander Humboldtile Haydnit ja Beethovenit, hakkas teda piinama kojuigatsus. Chopin ei suutnud oma ärklitoast kauaks eemale jääda. Alles seal avanes võimalus kogu õhtut veeta heliloominguga. Juba enne määratud tähtaega tõttas ta koju, kaenlas paks mapp uusi karikatuure — Berliini loodusteadlaste kongressilt.

Pärast pikki Napoleoni sõdu ja maadlaastavaid vintsutusi hakkas 1820-ndais aastais Varssavisse uut eluhoogu tekkima. Harrastati kunsti ja teadusi, kirjanduses tasandasid romantismile teed Mickiewicz ja Brodziński. Muusika alal ei puudunud Varssavis tollal midagi, mis ka Saksamaal oli kättesaadav: prantsuse ja itaalia ooper, saksa klassikud, kirikumuusika, Mozart, Beethoven, Weber, Cherubini jt. Lisaks neile sigines ka poola oma heliloojaid nagu Elsner ja Kurpiński. Kõigist muusikaüritusist võttis osa Cho-

pin järjekindlalt. Kunsti- ja teaduseinimesed liikusid alatasa ka lütseumi erksaloomulise õpetaja majas ja noore helilooja arengu suunda ei määranud mitte Elsner, vaid just see romantilist voolu esindav noorkirjanike pere. See annab au Elsnerile, kes ei püüdnud oma õpilast klassitsismi kammitsais hoida. Oli ülalmainitud Brodziński teene, et ka noor muusik võttis modernse suuna ning otsis „oma laadi", nagu ta ise väljendas. Seda uut klaveri-stiili aitas õige tõhusalt ta eostumisel viiuldaja P a g a n i n i. Nimelt toimus 1829. a. Varssavis Nikolai I kroonimine poola kuningaks ja sel puhul korraldati üle kogu maa rida hiilgavaid pidustusi ja vastuvõtte. Ilmus ka Paganini ning andis tervelt kümme kontserti, mis tegid tema isegi tsaarist populaarsemaks. Chopinile olid need kontserdid otse ilmutuseks ega eksita mitte, otsides tema etüüdides inspireeringuid Paganinilt. Selles pole küll midagi erilist, sest Lisztki tunnistas, et Paganini kuulmine oli temale ka klaverikäsitsemist õpetanud. Arvatavasti valmisid mõned Chopini etüüdid just sel ajal. Küpse pianisti mapis oli tollal juba kenake kogu heliteoseid: rondo op. 73, trio g-moll, Rondo à la Krakoviak, sonaat op. 4 ja fantaasia poola viisidest op. 13, — need on suuremad teosed. Peale nende aga oli terve rida pisipalu, mille lõplik kuju selgus alles hilisemail aastail või mis ilmusid alles pärast looja surma. Chopini elu ajal ilmus ainult 65 oopust, ülejäänuid ei pidanud ta avaldamisväärseiks või ei jõudnud välja anda.

Kellelt päris Chopin musikaalsuse? Isa mängis küll pisut viiulit ja flööti, kui aga kolmeaastane poeg oli mängides pilli katki urgitsenud, ei muretsetud enam uut. Ja isa viiulimängu kohta

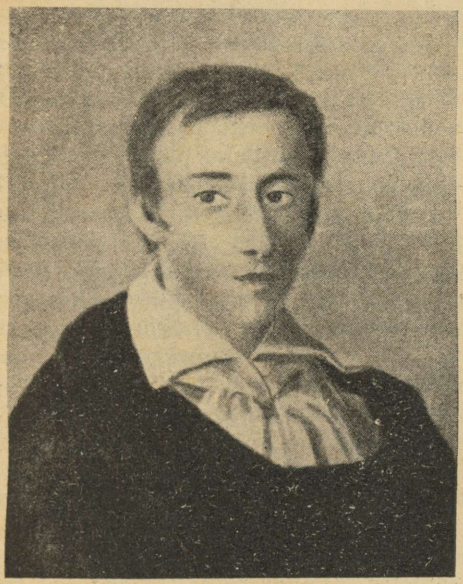
ütlevad asjatundjad, et vaene diletant hinnanud oma võimeid üle. Mis puutub emasse, siis oli tal küll kaunis lauluhääl ja mõnel määral ka klaverioskust, ent lihtsaist tantsuviisidest ja rahvalauludest see kaugemale ei küündinud, samuti ei ole kummagi suguvõsas kunagi olnud kutselisi muusikuid. Veel 1835. a. kirjutas õde Ludwika lõbusas toonis vennale, et isa korraldab koduseid ansambleid, milles esineb Žyvný ja isa ise. Fryderyk oli selle teate puhul ainult irooniliselt naernud. Seega peame arvestama looduse tuju: poolakad ise väidavad, et kui kõik anded oleksid neil ainult päritud, siis ei leiduks neil ainsatki arvestatavat komponisti.

III.

TÕUS PARNASSILE.

1829. aasta aprillis esitas Nikolai Chopin haridusministrile palve, et tema pojale võimaldataks stipendiaadina oma õpinguid jätkata välismaal. Algul antigi lubadus 5000-zlotilise aastatoetusele, kuid peagi maeti see ilus lubadus kalevi alla. Sellegipärast ei tahtnud vana Chopin loobuda, vaid saatis poja juulis, pärast muusikakooli eksamite sooritamist, Viini. Sõit toimus koos kolme koolivennaga läbi Poola kaunimate paikade; peatuti ka Krakovis ja kõigest ammutas elurõõmus muusik ikka uusi muljeid. Viinis läks asi ladusamini kui Berliinis: juba algusest peale sõlmis ta mõjukaid tutvusi, nii et peagi võis koju teatada: „Sakslased imetlevad mind, mina aga imetlen neid, keda on siin imetleda." Ei tahetud uskuda, et säärane nooruk mängib nii hästi ja on õppinud kuskil provintsis. Chopin aga arvas, et Žyvný ja Elsneri juures õpiksid ka suurimad eeslid hästi mängima. Kirjastaja Haslinger võtab teda suure lugupidamisega vastu ja lubab peatselt trükkida varemalt saadetud variatsioonid. Tasust aga polnud juttugi — noor helilooja ei tohtinud nii suureline olla, et nõudis kirjastamise au kõrval veel tasu. Haslinger kirjastaski Chopini teosed, kuigi mõned neist alles pärast autori surma. Sama lugu

oli ka kontserdiga. Kärntnerthor-teatri direktor oli lahkesti nõus loovutama saali, tasust aga mitte sõnagi. Alistudes paljude Viini muusikute pealekäimisile lubaski Chopin anda ühe „muusikalise akadeemia", nagu siis öeldi, ent sissetulek

F. F. Chopin 17-aastane.

läks direktor Gallenbergi tasku (muide, Gallenberg on sama mees, kes nais Beethoveni kuuvalge sonaati inspireerinud armsama Giulette Giuccardi).

Kontserdi-päeva hommikul toimus proov. Chopin närvitses pööraselt ja kui veel ta lohaka käe-

kirja tõttu tekkis segadusi koosmängus orkestriga, muutusid Viini orkestrandid ta vastu üsna vaenulikuks. Nii noor ja julgeb esineda oma paladega! Tuli välja jätta kavasse võetud „Rondo à la Krakoviak". Ärevus kadus alles õhtuks ning mäng arenes kasina kuulajaskonna ees päris ladusasti. Lõpul võtsid aga närvid võimust ja Chopin mängis ahastades. Aplaus aga oli siiski tugev, eriti pärast vaba fantaasiat poola viisidest. Gallenbergi koostatud kava oli järgmine: Beethoveni avamäng „Prometheus", Chopini variatsioonid „Don Juani" teemale, paar aariat sopranilt, Chopini improvisatsoon ja lõpuks veel väike ballett. Vaba fantaasia oma uudusega elektriseeris kuulajad niivõrd, et isegi pahane orkester leppis ja avaldas üksmeelselt oma kiitust. Nüüd oli Chopin korraga kuulus: mõne päeva pärast olid tal tuttavad enamasti kõik Viini muusika metseenid, teiste seas ka vürst Lichnowsky. „Ta ei teadnud, mida kõike minu kiituseks öelda," kirjutas Chopin. „See on toosama, kes oli Beethoveni parim sõber ja kellele see suur meister võlgneb palju tänu." Mõistetav, et tuli täita entusiastide palve, ning anda veel teine kontsert, kuid sellegi sissetulek rändas direktori kaukasse. Koju kirjutas Chopin pika aruande oma meeleoludest: „Kui mind ajalehes nõnda maha tehtaks, et ma maailmale ei tohi enam oma nägugi näidata, siis hakkan kortereid värvima, sest kõige kergem on vedada pintsliga mööda paberit ja seejuures olla ikka Apollo poeg." Üldine vaimustus haaras kriitikuidki. Tähtsama kriitiku tütar ise põrutas klaverit kõigest jõust, nagu see Viinis moeks oli, Chopin seevastu mängis eriti õrnalt ja see oli ka ainus etteheide, mida tal tuli tagasi tõrjuda põhjendusega, et säärane on juba tema stiil. Teisel

kontserdil mängis Chopin oma rondot, kordas variatsioone ja improviseeris jälle poola viisidel. Ka sel puhul võttis ajakirjandus ülistavalt sõna. Chopin võis rõõmutseda: „See läheb crescendo, just nagu mulle meeldib." Olles nõndaviisi oma mängu ning isikuga muusikute ja daamide südamed võlunud, lahkus Chopin nende kõikide kurvastuseks Viinist, et sõita Praha, Dresdeni ja Breslau kaudu tagasi koju.

Varsti pärast kojujõudmist ulatus ka välismaa kriitika pelgliku artistini. Sõnavõtud olid kõik ülistavad. Nii näiteks kirjutas Leipzigi „Allgemeine Musikalische Zeitung" Chopinist, et ta „.... Andis end tunda juba esimesel korral esmajärgulise artistina. Tema löögi imeteldav delikaatsus, tehnika kirjeldamatu küpsus, tema suurepärane tundeehtsusest tulenev varjundamine, toonide kandvus ning kõlavus, tõlgitsuse haruldane selgus ning läbipaistvus kui ka erilist geniaalsust tõendavad helitööd (variatsioonid, rondo ja improvisatsioonid) lubavad meil selles iseseisvas, looduse poolt nii rikkalikult annetega varustatud virtuoosis näha kunstnikku, kes ilma ühegi eelkäiva reklaamipasunata ilmub muusikalisele horisondile üha heledamalt särava meteoorina...." Umbes taolisi kirjutisi võis leida peagu kõigis tähtsamais saksa ajalehis.

Saabunud koju, sulgus Chopin taas oma toakesse ning asus vaikselt loomingu juurde, mõtlemata millelegi muule. Sellega ei rahuldunud ta vanemad ega õpetajad, kes soovisid oma noorukit näha reisimas Prantsusmaal, Itaalias või Austrias, kus muusikaelu pulss lõi intensiivsemalt ja tegevusala oli laiem. Tolleaegsete olude juures polnud Chopinil Poolas midagi teha.

Kuid oli üks seik, mis hoidis Chopini kodu-

linnas ja mis häälestas ta meeleolu molltooni. See oli Varssavi konservatooriumi lauluklassi õpilane Konstancja Gladkowska, Chopini vanune heledajuukseline ning sinisilmne poolatar, kelle võimed olid silmapaistvad mitte ainult lauljana, vaid ka meestevõlurina. Sealt siis ka tuli, et alaliselt ümbritses teda suur austajate parv. Eriliselt soodustas nende arvukust hõlpus juurdepääs kõrvalistel isikutel riiklikusse internaati, kus elasid noored neiud. Ühtelugu oli nende seas vene ohvitsere liikvel — „duette laulmas". Konstancjasse armus Chopin otse esimesel nägemisel 1829. a., kuid tal ei jätkunud julgust lähenemiseks oma „ideaalile", nagu ta teda nimetas. Ainult paar koolivenda olid saladusse pühendatud, isegi vanemad ei teadnud midagi. On kaheldud Chopini tunde siiruses, pidades seda pigem romantiliseks poosiks. Ometi nooruki temperamenti ja loomust arvestades, ei saaks kuidagi kahtlust olla, et siin siiski oli tegu puhta armastusega. Vaevalt on ka võimalik, et ilma ehtsuseta võiks luua säärast pala, nagu on seda Gladkowskale pühendatud andante f-moll klaverikontserdist. See on midagi hoopis muud, kui õe surma puhul kirjutatud e-moll noktürn. Ei tohi ka unustada, et Gladkowska nimi figureerib veel 1831. aastal Chopini kirjades.

Alistudes isa soovile, sõitis Chopin 1829. a. oktoobris Poznanisse vürst Radziwilli juurde külla, et tema kaudu leida mingit pääsu avarasse maailma. Fryderyk ise oli liiga ebapraktiline, et mõelda maistele asjadele, ta elas ainult kunstile. Kaheksa võõrustamispäeva kestel komponeeris ta vürsti meeleheaks c-duur poloneesi klaverile ja tšellole, mille vabanduseks ta ise seletas: „Selles pole midagi peale särina salongi ja daamide

jaoks; näed sa, ma tahtsin, et vürstitar Vanda selle ära õpiks."

Säärased efekt-palad ei olnud tema maitse järgi — ta tõttab koju, et lõpetada oma klaverikontsert. Kodus aga ilmub taas endine norg ja nukrus. Põhjuseks on nähtavasti Konstancja, kellele ta lõpuks siiski julges läheneda. Chopin ei pettunud, ta kiitis oma „ideaali" õilsat hinge ja rikast vaimu. Läheneti kiiresti ja oldi sageli koos musitseerimas. Chopin ainult saatis, duette ei laulnud, või esitas oma „ideaalile" tema inspireeritud palu nagu valss des-duur, op. 70 nr. 3, adagio f-moll kontserdist jt.

Norutunde põhjustajaks aga oli see ebakindlus, mille tõttu Chopin ei teadnud, kas jääda koju või teiste soovitust mööda sõita välismaale. Pealegi valmistas see armastus talle hingepiinu: Gladkowska oli küll armas neiu, kuid lahke ka tsaari ohvitseridele. Chopin oli kiivas. Närvilisena ja hellikuna muutus ta neiule sageli tüütavaks. Alati ruttas ta küll andeks paluma, kuid peatselt oli ta endiselt kahtlustav ning stseenetegev.

Umbes 1829. a. lõpul pidid valmima ka kolm šoti tantsu, fantaasia poola viisidest ja masurkad f-duur ja c-duur. Ühtlasi asus Chopin ka teise klaverikontserdi loomisele. Koduses ringis esitatuna äratas see kontsert suurt huvi ja peagi hakati Varssavi seltskonnas nõudma avalikku esinemist. Chopin ei võinud vastu seista ja teatas esinemisest 17. märtsil 1830. Juba kolm päeva enne olid piletid viimseni müüdud, kuid seitse päeva enne algas Chopini lambipalavik. Ta ütles end otse piinu kannatavat. Kontserdil esitas pärast Elsneri avamängu oma allegro f-moll kontserdist, järgnes metsasarve soolo, mille peale tuli

Chopini adagio ja rondo samast kontserdist. Teine osa algas jälle avamänguga, edasi laulis sopran ja lõpuks mängis Chopin oma popurrii poola viisidest. Kurdeti õigustatult liiga tasase mängu üle, sest pianist mängis oma nõrgal instrumendil. Ometi selle edu põhjustas veel teisegi esinemise nädal hiljem ja siis juba suutis Chopin oma kuulajaid vaimustada. Otsekohe pärast kontserte hakkas Varssavi noodikirjastajate teenistus tõusma Chopini viisidel loodud tantsulugude arvel. Kriitika suhtus paiguti nii ülistavalt, et lõpuks tõusis juba tasandavaid hääli panegüürilistе pühenduste vastu. Puudutatuna tundsid end aga need Varssavi muusikaõpetajad, kellel polnud au Chopini oma õpilaseks nimetada. Kuna sääraseid oli palju, siis tekkis peagi siiraste sõprade kõrval ka kadetsevate vaenlaste pere. Chopin ise ei lasknud oma külmaverelisust häirida, ta koguni aimas, et tõsisest mõistmisest polnud peagu juttugi suure publiku seas. Eriti pahandas teda üks artikkel, milles Chopini sõnade järgi teatati, et „nagu sakslased oma Mozartiga, nõnda võivad kord poolakad minuga hoobelda; selge lollus! Aga veel enam; [autor] ütleb, et kui ma ühe pedandi või Rossini-mehe (kui rumal väljendus!) kätte oleksin sattunud, siis poleks minust kunagi seda saanud, mida ma nii öelda praegu olen. Kuigi ma praegu veel midagi ei ole, siiski on kriitikul selles õigus, et ma looksin praegusest veelgi vähem, kui ma mitte Elsneri juures poleks õppinud."

Jäämata värskeltlõigatud loorbereile puhkama, asus Chopin kohe uuesti tööle. Adagio puhul e-moll kontserdist kirjutas ta ise järgmist: „See peab looma kujutluse armsast pilgust paigale, kus meenub tuhat meeldivat mälestust. See

on mingi unistamine kaunil kevadööl, kuupaistel. Seepärast ongi viiulisaade sordiini all. (Vahest on see halb, kuid milleks häbeneda, halb on kirjutada vastu oma oskust.)" Kõrvuti sellega valmis tal veel rida noktürne — op. 9 ja op. 15 nr. 1 ja 2, ja hulk soololaule S. Witwicki, B. Zaleski jt. sõnadele. Üldse kõik 17 Chopini laulu on loodud eranditult poola laulikute sõnadele.

Päev-päevalt venis sõit välismaale. Kuigi nüüd pärast kontserte oli niipalju võimalusi armuda õilsatesse daamidesse, kuulus Chopini süda endiselt Konstancjale. Temale olid loodud noktürnid, temale ka andante spianato es-duur poloneesist. Hiljem aga ilmus enamik neist töist siiski kellelegi teisele pühendatuna. Chopin oli liiga kinnise iseloomuga, et kogu maailmale oma südant paljastada.

Need südameasjad muutusid tal üha keerukamaks. Armastuses egoist, hellitatud ja sageli ka mõistmatu, äratas ta partneris peagi opositsiooni, kes püüdis vabaneda despootlikust kavalerist. Chopin ise kurtis sõbrale: „Kui sageli teen ma ööst päeva ja päevast öö! Kui sageli elan ma unes, magan aga päeval... Selle asemel, et jõudu koguda nagu unes, piinlen ja nõrken veel enam."

Suvel 1830 puhkas Chopin oma sünnipaigas, Żelazowa Wolas. Õhtuti toodi klaver aeda varjukate puude alla ja videvikus kogunes terve küla tara taha kuulama noorhärra kauneid tundeväljendusi. Ent ei puudunud selleski eedenis oma häda — vanemad sundisid välismaale sõitma. Esimeseks peatuskohaks valiti Viin, edasi pidi järgnema Itaalia. Vanemate kiirustamise põhjustajaks oli Varssavi meeleolu. Pariisis oli puhkenud juulirevolutsioon, mis oli märgiks ka belg-

lasile ja itaallasile. Varssavis teravnes meeleolu, kui hakkas saabuma vene lisavägesid, mis pidid olema määratud Prantsusmaa vastu. Sõja puhul oleksid poolakad ka pidanud kallale minema prantslastele, neilt aga loodeti abi tsaari vastu. Rahvas muutus väljakutsuvaks, isegi sõjakaks. Kui keegi tööline oli isiklikust vaenust löönud venelasest linnapea kaikaga maha, siis ei mõistnud varssavlased seda hukka, vaid tekkis koguni üsna arvukalt kaikamehi, kes oma relva päris avalikult kandsid. Tänavail oli näha igasuguseid üleskutseid ning kaebusi ja Belvedere lossi juurde, kus elas asevalitseja Konstantin, tekkis ühel ööl plakat teatega: „Korter välja üürida alates uuest aastast." Võimud teadsid seda, ning seda imelikumana tundub suurvürsti näiline leigus asja vastu. Vahest oli siin põhjuseks ka asjaolu, et suurvürsti abikaasa oli rahvuselt poolatar.

Kuigi Chopin sümpatiseeris revolutsioonilisele liikumisele, tundis ta siiski, et tema pärisosaks olgu kunst. Nii korraldaski ta koduse klaveriõhtu, kus esitas asjatundjaile oma äsjavalminud teise klaverikontserdi. Naljahambana kutsus ta kokku kõik oma sõbrad ja vaenlased — nii pidid ka vihamehed leppima üksteise seltskonnaga. Ent ei läinud vembutajal endalgi hästi: heakskiit oli nii ühine, et see aina kõvendas üldist otsust — saata Fryderyk välismaale. Juba mõte lahkumisele ajas Chopini ahastusse ja meeleheitele: „Mulle tundub, ma lahkun Varssavist selleks, et mitte kunagi enam koju tagasi pöörduda; mul on veendumus, et ma oma isamaa igavesti jumalaga jätan. Oh kui kurb võib see olla, surra kuskil võõrsil ja mitte seal, kus ollakse sündinud! Kui raske oleks mul omaste ustavate nägude asemel näha oma surivoodil ükskõikset

arsti ja maksetavat teenrit." See veendumus osutuski õigeks...

Möödus september, oktoober — Chopini kirjades aga korduvad ikka samad tõotused, et varsti sõidab ta välismaale. Piduriks oli Konstancja, teiselt poolt aga revolutsioonist keev Euroopa. Kahju oli ka lahkuda Varssavist, kuulmata oma kallima esimest avalikku esinemist lauljana, kuigi sageli tuli kahtlus, kas Konstancja teda üldse armastaski. Nõnda venitades ärasõiduga kogu oktoobri, võiski ta kaasa elada Gladkowska debüüdi. Kolm nädalat pärast seda esinemist lahkus Chopin Varssavist. Eelõhtul aga vahetas ta oma „ideaaliga" sõrmused ja võttis osa sõprade poolt korraldatud koosviibimisest, kus talle kingiti hõbevaas kodumaa mullaga. Chopin oli nutuni liigutatud, nagu aimates, et see muld katab teda kord võõrsil, eemal omastest, kodumaast ja kõigest, millesse ta lapselikult oli kiindunud...

Läbisõidul peatus Chopin Dresdenis 12. novembril. Siin sooviti temalt tungivalt kontserdi andmist. Igal sammul ümbritses teda suur austajatering. Igapäev pidi ta olema mõnes poola perekonnas lõunal. Ühel niisugusel lõunal tutvub ta krahvinna Delfina Potockaga, kellest tulevikus sai Chopini armsam. Edasi siirdus ta Viini ja peatus korteris, kus enne teda elanud keegi admiral. Sel puhul kirjutab ülemeelik muusikamees: „Mina aga saan admiratsiooniks! Ärge seda kirja ainult võõrastele näidake — arvavad, et põen suurushullustust!" Nali osutus siiski tõeks. Viinis kohtas ta oma vanu tuttavaid, kelledest ta pikalt kirjutas koju. Nii kohtas ta ka vana pedagoogi Czernyt, kes küsis kohe, kas nooruk on vahepeal ka usinasti õppinud? Chopin

aga kirjutas: „Czerny on jälle kirjutanud mingi avamängu 8 klaverile ehk 16 inimesele ja on enesega üpris rahul." Ainult Chopin polnud rahul, kuigi kojusaadetavaist kirjust polnud seda just märgata. Chopin naljatles, kiitis oma head tervist ja ilusat elu, kuid sõpradele kurdab spliini, leina armsama järele ja raskemeelsust. Ka kirjastaja Haslinger ei ütle midagi rõõmustavat: pakub heliloojale tasuta trükkimisvõimalust. Sellega ei nõustu Chopin ja teosed ilmuvadki siin alles pärast ta surma.

Ühel päeval saabus teade, et Varssavis oli puhkenud revolutsioon. Chopin tahtis jalamaid koju sõita, kuid siis tuli isa kiri manitsusega kohale jääda: „Edukamalt võitled isamaa eest kunstipõllul, kui hoides oma liiga nõrga käega püssi." Chopin kõhkles tugevasti, kas säärastel juhtudel kuulatakse vanemate sõna. Viimaks takistasid ta minekut sõbrad, kes olid öö läbi vaielnud ja asja igati sõelunud. Nii jäi Chopin Viini. Vaevalt aga oli ta südamesõber sõitnud Poolasse, kui ta võttis hobused ja kihutas tuhatnelja järele. Õnneks aga ei saanud ta sõpra enam kätte ning ta pidi pettunult Viini tagasi pöörduma. „Kui võiksin, paneksin liikuma kõik helid, mis mulle pime ning metsik keevaline tunne pähe saadab, et osaltki aimata noid [kuningas] Jan Sobieski vägede laule, mille purunenud kaja veel praegugi eksleb kuskil Doonau kallastel." See omaaegne euroopaliku kuulsusega Poola kuningas meenus Chopinile Viini Kahlenbergil, kus Sobieski oli kord purustanud ähvardava türklase. Siin nägi Chopin oma vaimusilmaga neid ridu, mille seas temagi arvas end marssima pidavat. Neist palavikulistest unelmaist võrsusidki poloneesid fis-moll ja eriti

as-duur, kus võime kuulda läheneva ratsasalga kabjaplaginat, kahurite müra ja vahel sekka isegi õrnu igatsusi hubase poola kodu järele.

Tõeline Metternichi Viin kibestas Chopini: „Täna lõunal kuulsin itaalia trahteris: „Armas Jumal on sellega vea teinud, et ta lõi poolakad"", kirjutas Chopin vanemaile, „pole siis ka ime, et ma ei mõista hästi kirjutadagi, mis ma tunnen. Ka uudiseid ära oota poolakalt, sest teine mees kostis selle peale: „Aus Polen ist nichts zu holen! (Poolast pole midagi loota.)" Poliitika oli saanud moeasjaks. Ka Chopin hakkas oma rõivastel kandma valget kotkast punasel põhjal. Kirjas Elsnerile pidi ta vabanduma, et ei saa anda kontserti — meeleolu!

Samal ajal oma kirjades koju oli ta alandlik ja rahulik poeg. Ei keegi tohtinud teada, mis tundis ta vaene süda. Tuli teeselda, kirjutada lõbusaid anekdootegi, kui ei jätkunud loomulikku lõbusust. Ainult kord vilksas lause: „Ema on rahul, et mind kodus pole, mina aga mitte..." Teda piinas ahastus, kirjeldamatu norutunne. Tegevusetu, näiliselt mõttetu elu suurendas närvilisust veelgi enam. „Salongis teesklen rahulikkust, kodus aga märatsen klaveri taga." Ja milline oli see märatsemine, teab ainult see, kes on kuulnud ta revolutsiooniliseks nimetatud palade sarja, eriti d-moll prelüüdi.

Mis toimus sellal Poolas? Pärast Poola kolmekordset jagamist (aa. 1772, 1793, 1795) Vene, Preisi ja Austria vahel rajas Napoleon poolakaile 1807. a. Varssavi suurhertsogiriigi, mis aga juba 1813. a. pärast Leipzigi lahingut läks Vene tsaari valdusse. Viini kongressil 1815. a. langes suurem osa Poola maa-aladest Venele. Senine Varssavi hertsogkonna ala, välja arvatud

Poznani provints, moodustas nõndanimetatud Poola kuningriigi ehk Kongressi-Poola, mis seati personaaluniooni Vene keisririigiga. Kongressi-Poolas oli esialgu enam-vähem talutav elu mõõduka Aleksander I valitsuse all. Kui aga 1825. a. tuli asevalitsejaks despootlik suurvürst Konstantin, võttis reaktsioon teravama kuju. Poolakad asutasid massiliselt salaseltse, nagu neid oli üle kogu Euroopa. Kui nüüd prantslased ja belglased tõstsid mässu, oli ka poolakail selleks pind soodne.

29. novembri ööl 1830 anti vastuhakuks märku ühe maja süütamisega ja üliõpilastest ning noortest poeetidest koosnev vandeseltslaste salk tungis Belvedere lossi, et hukata vene vägede ülemjuhatajat Konstantini. See aga oli jõudnud õigel ajal põgeneda. Peagi olid Poola rügemendid ühinenud mässajatega ja Varssavi oli seega nende valduses. Tekkinud viperuste tõttu märguandes, poolakate abivägi hilines ja vene väed olid jõudnud vahepeal takistamatult koguneda. Seega oli oodata kokkupõrget. Poola väejuht, kindral Chlopicki, oli algusest peale skeptiline ega tõtanud vaenlasele hoopi andma, kuni sel veel puudus välisabi, vaid asus suurvürstiga rahutingimusi kauplema. Tekkis otsekohe teine leer, kes nõudis avalikku sõda tsaari vastu. Chlopicki loobus oma ametist alles siis, kui Peterburist tuli eitav vastus tema rahutingimustele ning Nikolai I üleskutse 8. detsembril vene rahvale — minna sõtta mässuliste vastu. 25. veebruaril 1831 oli mõlema väe vahel esimene suurem kokkupõrge Grochowa juures, milles 90 000 venelast sõdis umbes poole vähema mässuliste väe vastu. Vene väed taganesid seekord 12 000 mehe kaotusega ning sama saatus tabas neid ka aprillis,

kuid siis pööras õnn poolakaile selja. Juba 26. mail tungisid vene väed Varssavi ligidale Ostrolęka alla, kus langes 8 000 poolakat. Ka Leedus ei käinud mässajate käsi paremini: vene korpus sundis nad Preisimaale põgenema.

Chopin sai oma sõpradelt sageli kirju kodumaa sündmustest ning need ajasid teda meeleheitele. Tema vastused koolivendadele tunnistavad sellest paremini: „Kaevasite kaitsekraave. Sina oled sõjaväes! Mis teevad minu seltsilised?!... Teatad, et lähed polguga lahingusse... Sülele mind veel kord... Sina lähed sõtta, tule polkovnikuna tagasi. Olge te... miks ei või mina teiega olla, miks ei või ma kas või trummi põristada!!... Andesta mulle see segadus siin kirjas, aga olen nagu purjus."

Niisugustes oludes pidi Chopin andma kontserti, sest selleks ta oli ju siia tulnud. Polnud tema teoinimene, ei suutnud ta teostada vajalisi eeltöid. Oodatud esildusi ja kutseid aga ei ilmnenud. Küünarnukkidega ei osanud ta kunagi midagi teha, sest oma õrnu käsi oskas ta ainult klaveri juures kasutada. Mõned nägid temas võistlejat, teised kadestasid, kolmandail aga polnud tema jaoks aega revolutsioonide keerises. Nõnda kaotas Chopin lootuse, hakkas kahtlema oma võimeis ja see põhjustas uue meeleolu-languse. Salongis oli ta küll väga vaimukas, armastusväärne ning ületamatu, kuid see äratas veel enam vaenu ta vastu nende seas, kes kartsid oma leivapalukese pärast. Ainsaks tuluallikaks olid ta vanemate saadetud toetused, aga neidki oli raske sõjakeerises saata. Tuli vaadata kuski mujalt tulusid. Lahke kirjastaja Haslinger oli küll valmis kõiki ta töid trükkima — neid, mis juba valmis, kui ka neid, mis kunagi peaksid tu-

lema — ainult et rahast ei tohtinud juttugi teha! Chopin teadis oma tööde väärtust ega andnud neid muidu sellele mehele, kes teenis palju Straussi valssidega! Ka teiste kirjastajate juures ei läinud paremini. Öeldi, et säärased asjad „ei lähe", „ei too sisse" jne. Viinis oli parajasti keskpärasuste mood: Strauss, Lanner jt., kes puistasid oma valsse nagu käisest. Ajalehed vaidlesid, kumb on surematum, kas Strauss või Lanner? „Kui mängitakse rassoljet tantsupaladest või laulukestest, siis on kuulajad nii rahuldatud, et ei teata, mis endaga teha," ütles Chopin, ise aga oli rahul ainult ooperiga. Seda ta nautis ja siit ta sai rikkalikke kogemusi. Muide, kui Chopini loomingus õigusega osutatakse romaani rassi elementidele, siis juhivad asjatundjad erilist tähelepanu just tol ajal moesolevale itaalia ooperile, mida Chopin oli juba lapsena Varssavis kuulanud. Inimhäält pidas ta ideaalsemaks instrumendiks ja ka klaverile püüdis ta luua võimalikult „laulva viisiga" helitöid.

Kuigi Chopinil oli palju sõpru nagu Hummel jt., siiski tundis ta end kodust eemal olles üksinda ja mahajäetuna. „Ei puudu siin meelelahutused, aga veel pole ma Viinis tundnud tarvidust lõbustuste järele." Nii veetis ta isegi jõulud üksinda, ainsaks seltsiliseks koduste kiri. Pühade-laupäeva õhtul oli ta Stefani pimedas kirikus, kust sai inspiratsiooni oma h-moll scherzo epiloogi kirjutamiseks. Seegi pala on võrsunud revolutsiooni-aegseist meeleoludest. Ka armsamast polnud vähematki teadet. Vanemate kartusel oli ta kirjad edasitoimetamiseks sõpradele adresseerinud, kuid neil oli tõsisemategi asjadega tegemist, kui olla armastuskirjade postiljoniks, ja nõnda ei teadnud Chopin oma „ideaa-

list" midagi. Lisaks sellele tegi talle muret Konstancja ilu — eks lipitsenud ta ümber varemgi vene ohvitsere. „Ah, ma rebiksin juuksed peast, mõeldes, et mind võidaks unustada!" ahastas õnnetu armastaja.

Nõnda kaldus hooaeg lõpu poole, oodatud kontsert aga ei tulnud. Chopin käis mööda tuttavaid poola perekondi, et kuulda kodumaa uudiseid. Vahepeal oli Austrias kirjade tsensuur sisse seatud ja tuli rahulduda ainult kuulujuttudega või nende ahtrate teadetega, mis harva kodumaalt tulnuilt pudenes. Nagu Mickiewicz Roomas, võis Chopin vastavate muudatustega enesegi kohta Viinis öelda: „Paari kuu kestel on märg ja vastik saksa ajalehepoogen mind enam köitnud kui kõik Raffaelid ja Vincid." Chopin tahtiski Itaaliasse sõita, küsis vanemate arvamust, kuid vahepeal oli sealgi puhkenud revolutsioon ja see mõte tuli jätta kõrvale.

Kodumaale oli lisaks muile hädadele vene vägede kaudu tulnud koolera ning ähvardas isegi Varssavit. 4. aprillil mängis lõpuks Chopin avalikult (ainult kaastegelasena), esitades oma e-moll kontserdi. Sel puhul kirjutas kriitika: „Peaksime kordama varemöeldut. Kes nõnda õilsalt mõistab ning käsitab tõelist kunsti, sellele kuulub ka tõeline tänu." Neist kirjutustest saatis Chopin koju pikki väljavõtteid, ainult ühte ei puudutanud ta kunagi — oma tõelist tervislikku seisukorda. Küll kinnitas ta, et on terve ja rõõmus, kuid olukord oli siiski pisut teisiti: juba talve algusest peale tundis ta end nõrgana ning kurnatuna. Põhjust andsid selleks korratud eluviisid magamatute ööde ja isupuudusega. Nõnda saabus mai, hooaeg oli läbi. Tuli loobuda iseseisvast kontserdist.

Chopin lonkis näitustel, muuseumides, tiivolis, ent kuskil ei leidnud ta endale rahu. Ikka piinasid teda üha verisemad sõnumid kodumaalt. Varssavis suri iga päev sadasid inimesi kooleraasse. Kindral Paškevitš piiras linna. Poolakad pöördusid abipalvetega inglaste ja prantslaste poole, kuid need teatasid, et nad midagi ei saa poolakate heaks teha, oli ju Preisimaa ja Austria Vene poolel. Augustis oli olukord juba nii masendav, et metsik rahvajõuk tormas valitsuse lossi ning surmas 40 rahvajuhti.

Poolakate käsi oleks käinud paremini, kui neid poleks killustanud lahkarvamused ja kui oleks leitud tubli ning kõikide poolt tunnustatud juht. Paraku ei tahtnud aga lihtrahvas, kes oli küllalt mõisnike surve all äganud, vastuhakust osa võtta. Nende olude taustal valmisid Chopini h-moll scherzo ja tormiline etüüd c-moll (op. 25 nr. 12). Viin muutus talle vastikuks. Linnas müüdi trükitud palveid koolera eest päästmiseks ja asudes nõutama välispassi, tuli hankida eelkõige veel eriline tervisepass. Ja isegi siis ei tahetud anda sõiduluba Pariisi — mässupessa. Chopin oli Vene alam ja seepärast pidi ta luiskama, et siirdub Pariisi kaudu Londoni. Nii märgitigi ta passi: „London; läbisõidul Pariisis." Augusti lõpul, kui Chopin oli juba Salzburgis, oodati Varssavis vene vägede tormijooksu.

Münchenis andis ta kontserdi, kuid päevikust loeme: „Ei kuula ma komplimente, mis tunduvad mulle üha rumalamatena. Tahaksin surra ning kord näha vanemaid. Tema [s. o. Gladkowska] pilt seisab mu silme ees: mulle näib, et ma ei armastagi teda enam, kuid ometi ei kao ta mu peast." Kontserdi kohta, mille kavas oli Chopini e-moll kontsert ja fantaasia poola viisidel,

kirjutas kriitika, et pianist „näitas oma instrumendil suurt virtuositeeti: tema mängus võlub peale täiusliku väleduse eriti veel armsus ja iseloomulik tõlgitsus". Kiideti veel ennekuulmatut slaavi viiside ilu. Mõni päev pärast seda oli Chopin juba Stuttgartis, kus sai teate, et Varssavi oli pärast raskeid heitlusi 8. septembril alistunud 300 vene kahuri marutulele. Sel puhul leiame Chopini päevikust järgmised read: „Eeslinnad on hävitatud ning põletatud... Paškevitš, see Mohilevi koer, hangib üht Euroopa esimeste monarhide pealinna enesele! Oh Jumal! Oled sa olemas? Oled, ega tasu kätte?! Kas pole Sul veel küllalt Moskva mõrvu? või... või... oled sa ise moskoviit!!!?... Vaene isa! On ehk näljas, vaeseke? Emal pole ehk millegi eest leibagi osta? Mu õed on ehk langenud metsikute moskva sõdurite ohvriks!... Ema, vaene kannatav ema, kas sünnitasid tütre, et näha, kuidas moskvalane kargab ta ihu lõhkuma!..." — „...Isa ahastab teadmatuses, mis teha! Mina aga olen siin, jõude! Olen paljakäsi! Ainult oigan, põen ning ahastan klaveril! Jumal, kõiguta maapinda, neelaku ta selle sajandi inimesed, piinaku kõige karmimad piinad prantslasi, et nad ei abistanud meid!!!..."

See meeleolu kajastub ka kuulsas revolutsioonilises etüüdis c-moll op. 10, mis valmis just Stuttgartis teate mõjul Varssavi langemisest. M. Karasovski võrdleb seda pala vihase Jupiteri hirmsate välkudega ja kõue mürinaga ja õigusega ütleb Zd. Jachimecki, et niisugust paatost ja kirge ei leia me isegi Beethovenilt, kes suri ometi mitte palju enne selle etüüdi sündi. Ameeriklane J. Huneker väidab, et selles palas pole ei viha ega metsikust, kogu valu on muutunud

mässavaks orkaaniks. Oli Chopinil kindlasti teissuguseidki meeleolusid: „Sel asemel, kuhu ma puhkama heidan, on ehk nii mõnigi laip puhanud. Ent mispoolest on laip minust halvem? Ka laip ei tea midagi oma isast, emast, õdedest... Ka laibal pole armsamat ja temagi ei või ümberolijatega omas keeles kõnelda." Ahastus ja igatsus muutusid talle nii alaliseks, et „kui on igatsus, siis pole küll hea, aga on armas". Niisuguseid tundeid kuuleme ta a-moll prelüüdis, mis loodud kohe pärast vastuhaku luhtumist. See pala pole mitte „ilus" selle sõna tavalises mõttes. Valulised dissonantsid lõikavad me kõrvu ja mingi jonnakas motiiv jätab me hinge kõleda tunde. Ainult pisut vabastust sellest masendavast meeleolust toob paiguti kostev nutt. „Üksi, üksi!... Ei saa minu häda kirjeldada, vaevalt suudab tunne seda taluda!" Just seda hinge-häda kajastabki prelüüd a-moll.

Kuid arvamus, et Chopin Viinis aina norutas ning hädaldas, on siiski ühekülgne. Kui meenutada, et ta sealviibimine kestis ligemale aasta, kerkib küsimus, mis tegi noor inimene kogu selle aja? Kust võttis ta elatisraha, kui ta tunde ei andnud, töödest tasu ei saanud ja kontserdid ka ei toonud talle midagi? Õpetlikud on ses suhtes isa kirjad, kus kogu aeg kordub üks ja sama refrään — manitsus kokkuhoiule. Kodunt lahkudes sai poeg 1800 poola kuldnat reisiraha, hiljem saadeti veel 1200 kuldnat lisaks. See polnud tol ajal mitte väike summa, kuid Chopin, kes elas admirali korteris, oli juba lapsena väga hellitatud suurilma daamide poolt ega saanud nüüdki ilma mõnususteta läbi. Seltskondlik esinemine, ooper, kontserdid, see kõik neelas raha. Vaene isa pidi aina taskupõhja kraapima, et oma härras-

pojale võimaldada väärikat esinemist. Oskuse ning psühholoogilise leidlikkusega on koostatud need kirjad, kus koputatakse isalikele tunnetele raha saatmiseks: „Ma olen väga kokkuhoidlik, aga Jumal näeb, ma ei saa teisiti, sest muidu peaksin ma siit peagu tühja taskuga ära sõitma. Jumal hoidku mind haigustest; aga kui mul midagi juhtuks, võiksite mulle etteheiteid teha, et ma mitte rohkem ei küsinud. Andestage mulle, aga mõelge, et ma juba mai-, juuni- ja juulikuu olen sellest rahast elanud ja et ma nüüd pean oma lõunate eest rohkem maksma kui varemalt. Ma ei tee seda mitte omast veendumusst, vaid järgin teiste head nõu. Mul on väga kahju, et ma teid seepärast pean paluma, isa on ju üsna palju raha minu eest pidanud välja andma; ma tean ka päris hästi, kui mõru on rahateenimine. Uskuge mind, mu kallid, mul on raskem teilt seda paluda, kui teil seda anda! Küll kallis Jumal juba avitab! Punktum!"

Arvatavasti Stuttgartis valmis Chopinil ka g-moll ballaad. Selle teose kohta tunnistas autor Schumannile, et inspiratsiooni sai ta Mickiewiczi traagilisest poeemist „Konrad Wallenrod", mis ilmus Peterburis 1828. a. ning oli poola noorsoole nagu märguandeks revolutsioonile. Sangariks oma teosele, mis kujutab Poola ja Vene ajaloolist vaenu, on poeet võtnud Saksa ordumeistri aastaist 1391—1394. Väikese lapsena viiakse Konrad Saksamaale, kust aga noormeheks sirgudes põgeneb ühe lahingu ajal sünnimaale tagasi. Siin saab ta paganlikele leedulastele mitmeti oma teadmisi edasi anda. Aga ei aita midagi: rüütlid annavad leedulastele nii ränga hoobi, et Konrad peagi veendub seisukorra lootusetuses. Jääb vaid üks pääsetee ja selle ta valib. Konrad

hülgab oma naise ja lapse, salgab oma isamaa ja oma südametunnistuse ning põgeneb välja maailma, kust viimaks pikkade aastate järel pääseb kuulsa rüütlina mõõgavennaste ordusse. Vale ning pettusega saab temast ordumeister, kes kannatab oma sisetunde ja rahva pärast. Pika kõhkluse järel alustab ta sõjakäiku leedulaste vastu, kuid ajab asja nõnda, et sakslased ise peavad hävima. Leedu on küll kauaks ajaks vaenlastest vabastatud, kuid Konrad peab seda lunastama: vandeseltlaste otsust mööda võtab ta mürki.

Mickiewicz ise ei uskunud 1831. a. mässu edusse. Siiski, nagu Konradi ohver polnud asjata, nii ka Poola rahva verevalamisel oli mõte. Vene väed, kes olid poolakatega seotud, ei saanud rutata belglaste vabadusvõitlusi takistama. Südames elasid poolakaile kaasa kõik Euroopa rahvad, sest nende võitlus käis rahvaste enesemääramise õiguse eest.

IV.

„LÄBISÕIDUL PARIISIS".

Juulirevolutsioon oli küll orkaanina üle kogu Prantsusmaa käinud ja Charles X troonilt minema pühkinud, kuid kunstide pealinnana polnud Pariis oma hiilgusest midagi kaotanud. Pigem vastupidi: vabadusenõue oli toonud uut ning kihavat elu romantismi näol. Olgu kirjandus või kujutav kunst, olgu muusika või poliitika — kõikjal võitles noor generatsioon edukalt vanema vastu. Nimed nagu Hugo, Sainte-Beuve, Balzac, Delacroix, Berlioz tunnistavad, et Euroopa juhtiv vaimuelu oli koondunud Pariisi. Pärast suurte klassikute surma oli Viin enam kõrvale jäänud. Kogu Saksamaal valitses tugev reaktsioon. Seepärast ruttas Pariisi igaüks, kes tahtis midagi uut luua. Kuigi olukord polnud veel päris rahulik ja maailmalinn pigem meenutas kasarmut pärast tulikahju kui muusade asulat, pakitses siiski kõikjal uut, nagu paisust vallandunud liikumist. Vabadust! Väliselt avaldus see tung rahva demokraatlikus meelsuses ning siiras sümpaatias Poola vastu. „Vive la Pologne!" oli tänavail sageli kuulda. Kogu rahvast valdas mingi romantiline idealism.

Säärane õhkkond oli Chopinile nagu loodud. Paljud Poola pagulased valisidki oma asukohaks

Pariisi. Chopin saabus sinna 1831. a. septembris ning asus elama Boulevard Poissonière'ile nr. 27. Korter asus kesklinnas.

Üks esimesi samme oli Chopinil oma nime „prantsustamine". Varssavis kirjutas ta alati Szopen, Pariisis aga sai temast Frédérik François Chopin. Prantsuse keelt valdas Chopin küll lapsest peale hästi, aga kunagi ei vabanenud ta poolapärasest intonatsioonist. Kirjutamisega oli asi räbalam: peagu igas reas tegi ta jämedaid ortograafia-vigu. Isa oli liiga vabameelne olnud ning poeg omandas põhjalikult ainult emakeele.

Chopin käis õhinal ooperis, vaimustus kuulsaist lauljaist Devrient-Schröder'ist, Nourrit'st jt. Pariisi muusika pidi ta maitset üsna suuresti peenendama. Kasutades Varssavi tuttavailt kaasa antud soovituskirju, tutvus Chopin peagi mõjukate isikutega. Paer, kuninglik kapellmeister, esitles teda Rossinile, Cherubinile, viiuldaja Baillot'le. Chopini huvitasid aga eelkõige just pianistid, kelledest kaasaja kuulsaimad olid Herz, Hiller, Kalkbrenner. Kõik need aga ei jätnud poolakale kaugeltki soodsat muljet, näit. ta ütleb: „Cherubini lobiseb aina koolerast ja revolutsioonist." Nii mõndagi muusikasuurust süüdistab ta muusika mittearmastamises. Kuulsused omalt poolt näisid teda kohe alguses armastavat. Meyerbeer kutsus teda alati „cher et illustre maître" (kallis ja auline meister), Halevy aga: „mu kallis väike Chopin". Pianistide rohkuse üle Pariisis hakkas noor debütant peagi kurtma: „Ei tea, kas kuskil on veel rohkem eesleid ning virtuoose kui siin!" Eeslite hulka ei arvanud ta ainult Hillerit, Mendelssohni, Osborne'i, eeskätt aga just Kalkbrennerit ja Liszti. H i l l e r ise oli Chopinisse peagu armunud: „Tema juuresolu tegi mind

õnnelikuks, kunagi polnud mul küllalt tema stiili kuulamisest; kui ma teda kaua ei näinud, tundsin igavust." Hilleri läbi tutvuski Chopin M e n d e l s s o h n i g a, kes talle nimeks pani „Chopinette". Isegi pärast ärasõitu kirjutas ta sageli Chopinile, see aga ei vastanud kunagi. Esiteks seepärast, et kirjutamine oli talle üldse vastumeelne ja pealegi ei pidanud Chopin Mendelssohnist suurt lugu. Hiljem 1832. a. jaanuaris liitus noorte muusikute ringi ka H e c t o r B e r l i o z, kes saatis igatsevaid kirju nende kohtamispaika kohvikusse.

Palju tähtsam oli aga tutvumine L i s z t i g a, mitte niivõrd Chopinile kui Lisztile. Kui Liszt esmakordselt kuulis endast poolteist aastat vanema Chopini mängu, oli see talle samasuguseks elamuseks, nagu oli omal ajal Paganini kuulmine. Liszt kui äärmiselt intelligentne inimene mõistis kohe, et siin oli tegemist sootuks uute muusikaelu perspektiividega ja kui ta tahtis veel midagi olla, pidi ta tingimata astuma noore poolaka jälgedesse nii mängu kui ka loomingu suhtes. Hiller kirjutab selle kohta järgmist: „Kord mängis Liszt Weberi kontserti. Selle teose ettekandega pakkus ta orkestrile tõelist võistlust. Kui trummide põrinasse ja pasunate hüürgamisse kõmises äkki marsi fortissimo, siis ei andnud Liszt alla. Pidades seda pigem väljakutseks endale, võitis ta viiulitel, tšellodel ja kontrabassidel saagijad ning pasunatpuhuvad ja kellitilistavad vaenlased.

Sel suurimal Liszti vaimustuse ajajärgul, keset klaverimuusika murrangut, ilmus äkki malbe ning närviline Chopin oma etüüdidega. „Meie lähenesime noorele poolakale, sina aga, mäletad, Liszt, võtsid ta etüüdid kätte ja veendusid, et neid ei saa esimesest pilgust maha män-

gida! Ja mis sündis siis? Liszt kadus äkki. Ühed arvasid, et ta sõitis Genuasse, teised aga kinnitasid, et uhke ungarlane peitis end [klaverivabrikandi] Erardi majja, kust käis ainult kuuvalgel jalutamas. Mis ajas teda üksindusse? Näib, et Chopini päikese tõus puudutas teda nii teravasti, et tuli pimedusest ja hämarusest kergendust otsida." Siis aga, kui Liszt jälle esile kerkis, oli ta täiesti muutunud. Chopini etüüdid op. 10 olid tal nõnda läbi töötatud, et ka Chopin ise pidi kadestama nende hiilgavat ettekannet. Lisztile aga oli see suurim triumf oma nõrga ja hapra vastase üle. Ometi tundis Liszt alati, mis tal puudus — nii hüüdis ta näiteks e-duur etüüdi kohta: „Neli aastat annaksin oma elust, kui ainult mina selle looja oleksin!" Siinkohal peatugem lühidalt neil poeetilisil meistritöil, etüüdidel.

On õigusega väidetud, et ainuüksi e t ü ü d i d e s t oleks juba piisanud Chopini surematuseks. Sest klaveri-koloristika alal on Chopin teinud kindlasti sama, mis Wagner ja Berlioz orkestrile, kui mitte enamgi. Chopin, kes ise pidi harjutama igavaid Czerny, Clementi ja Crameri harjutusi, teadis, et nendest ükski ei piisa korralikuks ettevalmistuseks tema paladele. Seepärast ilmuski tal 1833. a. esimene vihk Lisztile pühendatud etüüde op. 10, ning samal ajal olid tal valmis ka ülejäänud 12 etüüdi, mida võib isegi küpsemaks pidada. Etüüdidega oli ületatud kõik, mis seni sel alal loodud. Hilisemal ajal pääsevad ta ligi ainult Liszt ja Skrjabin, kuid needki on Chopinile mõndagi võlgu. Chopini etüüdid pole mitte kuiv ja didaktiline sõrmegümnastika, need on igaüks sootu erineva ilmega poeetilised kõrgsaavutised. Laskumata tehnilistesse arutlustesse, mainigem kas või seda, et siit võisid palju õppida

sellised suurused nagu Liszt ja Wagner. Õigustatult viidatakse näiteks es-moll etüüdi tristanlikule meloodiale või ka gis-moll tertsetüüdi geniaalsele lihtsusele, mis paneb kõrvutama teatavaid kohti Wagneri „Walküürides". Ei ole ka kõik etüüdid tehniliste taotlustega: op. 10 nr. 3 näiteks on ehtne noktürn. Või ka op. 25 nr. 7, mida Chopin ise enim armastas. Revolutsiooniliseks nimetatakse a-moll etüüdi op. 25 nr. 11, mis peab kujutama poola mässuliste teekonda Siberisse rajuilmaga. Niisugused palad ei võinud kaasaeglasile tähele panemata jääda. Arvatavasti op. 10 nr. 11 pahandas saksa kriitikut H. Rellstabi: „Kellel on kõverad sõrmed, see õgvendab nad nende etüüdidega, kellel neid aga pole, see peab hoiduma nende (etüüdide) mängimisest, kui lähedal pole härra Gräfe või Dieffenbach." Kaks viimatimainitut olid kuulsamad saksa kirurgid. Chopini loomingus on võrratult palju poolalikku. Erandiks pole ses suhtes ka etüüdid. Uuemal ajal on neis analüüsitud rahvaviisilisi sugemeid ning A. Macklenburg väidab („Die Klavieretüden Chopins"), et etüüdides pole Chopin rohkem kosmopoliit kui mujal.

Kuidas võisid sobida kaks niisugust vastandlikku inimest nagu Liszt ja Chopin? Nad ei sobinudki. Ainult teeseldi sõprust inimeste ees, südames oldi vastastikku kade: Liszt kadestas Chopini geeniust, Chopin aga Liszti virtuositeeti. Nagu salajase leppe peale ei mängitud kunagi järgemööda, et vältida võrdlusvõimalust. Üks hooples oma bravuuriga, teine poeesiaga. Peab siiski tunnistama, et peale Paderewski on ainult Liszt (ja võib olla ka Rubinstein) osanud Chopini mängida nii nagu ta ise. Ühist oli mõlemal ainult niipalju, et mõlemad olid kuulsad pianis-

tid: Chopin — serafim, Liszt — deemon. Liszt valitses suuri masse kontsert-poodiumilt, Chopin ainult valitud kaunishingi, ja sedagi intiimses salongis mitte kunagi üle 6—7 inimese juuresolekul. Lisztil oli palju sõpru, Chopinil ainult vähesed valitud. Chopin andis Lisztile mõista oma alahindavat suhtumist. Uhke ungarlane tundis seda ja seepärast ei või usaldada nende sõpruse siirust. Chopin ei sallinud neid Liszti „kromaatilisi galoppe", millega klaverikuningas Chopinigi palu „ilustas". Chopin kahetses seda, Liszt aga ei saanud sinna midagi parata, nagu ta ise kinnitas enda vabanduseks. Üks kuuldus kõneleb osade vahetamisest klaveri taga pimedas saalis. Kui keset mängu toodi küünlad sisse, võis Liszt hoobelda, et tarbe korral suudab tema olla Chopin, kunagi aga mitte ümberpöördult. Siiski juba Schumann näitas, et Chopini mõjul tasandas Liszt oma käreromantilist stiili enam klassilise rahulikkuse poole.

Soovituskirjade abil tutvus Chopin kirjastaja Schlesingeriga. Selle nootide ladu sai pianistile alaliseks stuudioks, kus ta käis uurimas muusikailma uudiseid. Siitkaudu tutvus ta Pariisi kuulsaima pianisti Kalkbrenneriga. Temast kirjutas Chopin vaimustatult: „Nullid on kõik Kalkbrenneri kõrval! Kui Paganini on täius, siis on Kalkbrenner tema vääriline, ent hoopis teisel viisil." See muidu ligipääsmatu mees muutus erakordselt lahkeks Chopini vastu, niipea kui oli kuulnud tema mängu. Käidi teineteise pool, lõunatati koos jne. Chopin pihtis sellele titaanile, et kavatseb teha pianistikarjääri ning siis vaikselt taanduda, et pühenduda üksnes loomingule. Kalkbrenner arvas, et Chopinil pole „kooli", kuigi ta muidu heal teel olevat. Kui

Chopin õpiks tema juures kolm aastat, siis võiks ta saada „suurt klaverikooli". Sest kui tema, Kalkbrenner, ükskord eemaldub muusikaelust, siis oleks Chopin ainuke selle „suure kooli" esindaja jne. Chopin, nagu kuulekas poeg kunagi, küsis kodunt nõu. Kuidas toimida selle isaliku ettepanekuga. Chopin ise ei kahelnud hetkegi Kalkbrenneri moraalses suuruses. Omaksed aga olid elukogenumad: nemad mõistsid, et kolm aastat oli siiski liiga pikk õppeaeg säärasele nimega arstile nagu Frederyk. Elsner, isa ja mõlemad õed jätsid talle küll otsustamisvabaduse, kuid juhtisid tähelepanu sellele, et Kalkbrenner võiks tema stiili saladusi välja uurida või ka Chopini kolmeks aastaks avalikust elust oma kasuks välja lülitada. Chopin oli siiski liiga kindel Kalkbrenneri moraalis, ning asus õppima. Kõik olid üllatatud sellest sõbralikust vahekorrast, mis siitpeale arenes vana ja noore vahel. Kalkbrenner kirjutas Chopini auks variatsioone tema masurkale; Chopin omalt poolt pühendas e-moll kontserdi õpetajale. Õpetus piirdus ainult tehnilise küljega, loominguliselt jäi Chopin ikkagi iseseisvaks „klaveri Kopernikuseks". Ta ise kirjutas sellest õpingust oma sõbrale tabavalt, et „sõidan omas tõllas, ainult voorimehe üürisin hobuste jaoks". Peagi aga veendus Chopin, et üüritud „voorimees" ei võinud ta sõrmedele enam midagi olulist õpetada. Nii katkesidki tunnid iseendast, kuigi Chopin jätkas Kalkbrenneri pool käimist. Vesteldi muusikast, võõrustati koos valitud külalisi, kuid õppimisest polnud enam juttugi.

Pianist Hiller tutvustas Chopinile ka Heinet. Poeet hakkas teda ennast kui ka ta loomingut otse jumaldama. „Poola andis talle rüütelliku meele ja oma ajaloolise valulikkuse," kirjutas

TÜ Raamatukogu

Heine Chopinist, „Prantsusmaa — kerge võlu ja graatsia; Saksamaa aga romantilise sügavuse. — Loodus aga on talle andnud kena ning sihvaka, pisut ahta keha, õilsa südame ja geniaalsuse. Jah, Chopini geniaalsust peab tunnistama selle sõna täies ulatuses."

Liszti ja Berliozi kaudu tutvus Chopin ka Hugoga, ent teda Chopin miskipärast ei sallinud. Sainte-Beuve'i vastu oli ükskõikne, ainult A. de Vigny meeldis. Juba nelja esimese kuu jooksul oli Chopin kuulus Pariisi kunstnikuna. Kirjad koju on ikka vallatus toonis, ainult südamesõpradele saadetud teated kõnelevad üksindustundest ja nukrusest. „Mis puutub tunnetesse, siis olen alati sünkoopides. Seepärast piinlen, ja sina ei usu, kuidas otsin ma mõnda pausi, s. t. üksindust, et kogu päeva jooksul keegi minu juurde sisse ei astuks, ei kõnetaks... Kunas näeme? Võib-olla üldse mitte, sest õigust öelda minu tervis on hädine. Lõbus olen ainult pinnaliselt, eriti siis, kui olen omade (poolakate) seas. Seespool aga hävitab mind miski. Mingi halb eelaimus, rahutus, halvad unenäod või unetus, igatsus, apaatia kõige vastu. Vahel on tahe elada, siis jälle surra... Lühidalt, tunnete segu tõukab mind."

Mis põhjustas siis need halvad aimused? Põhjusi võib olla kaks. Esiteks poliitilised asjaolud. Isa vannutas oma kirjades küll, jäägu poeg pagulasist teatavasse kaugusse, sest Vene saadik Pariisis oli väga valvas jälgima poolakate samme. Poeg aga ei kuulanud, vaid kohe algusest peale elas pagulastele kogu südamega kaasa. Võttis osa isegi nende koosolekuist, et tema rahvuslikes tundeis keegi kahtlema ei hakkaks. Vahel teostusid säärased miitingud tänavalgi. Tollal ei möödunud ju peagu päevagi, mil polnud bulva-

ritel mõnda poliitilist meeleavaldust. Need aeti küll ratsapolitsei poolt laiali, ning hulk isikuid vahistati, kuid ometi tekkis selliseid manifestatsioone päris spontaanselt. Chopinil oli palju isiklikke sõpru ja tuttavaid Poola pagulaste seas. Nendega seltsides unustas ta hetkeks, et viibis võõrsil: „Armastan charliste, ei salli philipiste — ise olen revolutsionäär." kirjutas Chopin endast. — Oli küll revolutsionäär, aga kaugeltki mitte demokraat: põhiliselt jäi ta alati aristokraadiks.

Pariisi tulekul oli Chopin Konstancjaga esialgu küll kirjavahetuses, kuid peagi harvenesid Konstancja kirjad ning varsti lakkasid hoopis. Vaikis ka Chopin, sest tema oli liiga uhke, et hakata anuma või hädaldama. Päris lihtsalt see asi ometi ei lõppenud. Chopinil tekkisid juba „halvad unenäod". Omalt poolt preili Gladkowska ei pidanud Chopini tundeid kuigi tõsiseks, sest tutvumise hetkel olid mõlemad 20-aastased, ja Chopini kergesti armuv loomus ei jäänud tähele panemata neiule, keda pealegi heidutas veel noormehe tujukus, majanduslik kindlusetus ja — isegi tervislik kidurus. Polnud siis ka ime, kui lauljatarina kuulsaks saanud Konstancja abiellus rikka ning haritud kaupmehepojaga. Väikekodanlik õnn kestis 13 aastat, misaja jooksul Chopini „ideaal" sai viis last, siis aga tuli õnnetus. Konstancja oli öö läbi romaani lugenud ning hommikul tundis silmades valu, mis pool aastat hiljem arenes täieliseks pimeduseks. Kahjuks hävitas ta enne oma surma 1889. a. kõik mälestised Chopinist ja nii mõnegi tähtsa andme kuulsa muusiku kohta viis ta hauda.

Inimesed, kes ruttu süttivad, jahenevad sama ruttu. Nõnda ka Chopin. Selle eest hoolitses

juba daamide suur hulk, et nende ühine lemmik, Chopin, ei tarvitseks kaua leinata. Üks Chopini poolakast sõber kirjutas: „Chopin pöörab kõigi naiste pead pahupidi, meestes aga kasvatab kiivust.“ Niisugune võidukus tuli küll kõigepealt klaveri abil, aga ka Chopini isiklikust veetlevusest. Nii lähenes talle ka perenaine. Chopin aga kartis, et „saab koerana läbi pekstud“ perenaise abikaasa poolt ning vältis igasugust romantikat. Üldiselt oli Chopin kiire armuma. Tema südames võis ruumi leida mitu kena olendit korraga, igaüks neist arvas, et Chopin armastab ainult teda. Sageli aga oli Chopin nad unustanud juba järgmisel päeval, et armuda mõnda oma uude õpilasse. Mitte kõigil õpilasil aga polnud õnne võita oma õpetaja südant: üks sakslanna, Karoline Hartmann, oli õppinud terve aasta Chopini juures. Siis aga ei saanud enam edasi õppida — takistuseks oli surm õnnetu armastuse tagajärjel.

Kohaks, kus Chopin tundis end nagu omade juures, oli poola aristokraatide Platerite kodu. Siia kogunes kogu Pariisi eliit ja siitkaudu pääses ta ka vürst Czartoryski majja. Nendes perekondades tutvus Chopin ka poola rahvusliku prohveti Adam Mickiewicziga. Poeet ei suutnud mõista Chopini alles nooruslikku loomust ning temperamenti, seda enam aga hindas ta loomingut. Chopin omalt poolt sai korduvalt inspiratsiooni Mickiewiczi luulest. Poola kodudes vaimustati siis kuulajaid kordamööda oma improvisatsioonidega, üks oma muusikaga, teine luulega.

25. veebruaril 1832. oli Chopini esimene kontsert Pariisis. Peagu kõik piletid, 10 franki tükk,

olid müüdud. Enamuse ostsid poolakad. „Teised pianistid olid korrapealt maha löödud," teatas pianist koju. Õhtu kavas oli Chopini f-moll kontsert, variatsioonid ja Kalkbrenneri duo nelja klaveri saatel ja polonees kuuele klaverile. „See on hull mõte," kirjutas Chopin ise selle kohta, „üks hiiglasuur klaver kuulub Kalkbrennerile, teine on väike, ent kõlav nagu kelluke, sellel mängin mina. Neljal suurel klaveril, mis kõlavad nagu orkester, mängivad Hiller, Osborne, Stamati ja Sowiński." Iseloomustav on siin asjaolu, et Liszt ei võtnud osa sellest pianistide paraadist. Kriitika ruttas Chopini isikus tervitama „üht hiilgavaimat tähte kunstitaevas ning pianisti, kes niihästi klaveritehnika süvendamises kui ka muusikalises poeesias tõusis üle kõikide oma ametivendade". Nädal hiljem võttis „Revue Musicale'is" sõna Fetis, kes kirjutas järgmist: „See on noor inimene...., kes ei võta endale kedagi eeskujuks, on leidnud midagi täiesti uut, igatahes aga osake seda, mida nii kaua on asjatult oodatud — nimelt omapäraste mõtete küllust, mille päritolu ei viita kuhugi...." Ka aineliselt õnnestus see kontsert ja Chopinil oli mõneks ajaks rahamured kõrvaldatud. Edaspidised kontserdid, samal, järgneval ja 1835. aastal ei äratanud enam nii suurt vaimustust publikus kui esimene. Chopini löök oli liiga tasane suurte saalide jaoks, publik aga oli harjunud jõulise mänguga. Chopin ise märkas väga hästi publiku jahenemist ning ajajooksul loobus täiesti avalikust esinemisest. Ainult harva andis ta sõprade tungivaile palveile järele ning korraldas mõne üksiku esinemise avalikkuses.

Kontserdist saadud tulust ei piisanud kuigi kauaks — eriti veel Chopini laia eluviisi juures.

Ametivennad, kes salongides jäid temast veel kaugemale maha kui pianistidena, kadetsesid ning intriigitsesid endi vahel Chopini vastu. Pikapeale hakkas Chopini norg avalduma isegi kojusaadetavais kirjus. Sõbrad, kes teda külastasid sel ajal, jutustavad, kuidas kunstnik istunud kogu õhtu sõnatult või sajatanud Pariisi, kus suri palju inimesi koolerasse, aga mitte ühtegi pianistidest, keda tema kinnituse järgi pidanud seal olema „nagu koeri". „Kui umbes pooled kärvaksid, oleks elu lahedam." Leiva hankimine oli väga raske. Eriti veel niisugusel delikaatsel inimesel nagu tema, kes ei osanud ajada küünarnukipoliitikat. Luhtus ka eratundide andmise lootus. Kellele andagi, kui rikkad lahkusid taudi kartusel ülepeakaela linnast. Enamik pianiste andsid ju niigi tunde, ning võistlesid iga üksiku õpilase pärast. Ka loomingust polnud mingit tulu. Tasuta kirjastamist võis veel paluda, raha eest aga hoopiski mitte. Selles kitsikuses tuli Chopinil mõte sõita Ameerikasse. Saatis ühe kirja teise järele koju, kuid seal laideti ta nõu hoopis ära. Pigem soovitati juba Varssavisse tagasi tulla. Mis pidi aga Chopin Varssavis tegema sel raskel ajal? Liszt ja teised tuttavad inimesed soovitasid iga hinna eest jääda Pariisi. Kuigi Chopinil endalgi oli kahju lahkuda maailmalinnast, hakkas ta siiski juba asju pakkima. Õnnelik juhus viis teda tänaval kokku vürst Radziwilliga, kellele ta kurtis oma häda. Veel samal õhtul viis vürst oma kaasmaalase poolvägisi rahamehe Rotschildi juurde. Radziwill ei tahtnud kuuldagi, et Chopin lahkub Pariisist ning hankis talle Rotschildi tutvusringkonnast veel samal õhtul niipalju tunde, et enam polnud vaja mõelda lahkumisele. Chopin polnud

veel aastatki Pariisis, aga iga päev oli tal viis eratundi, mis tõid kokku 100 franki päevas sissetulekut. Chopin ise oma helduses ja arvestamatuses oleks ehk andnud odavamaltki — tarbe korral isegi tasuta — aga poolakad levitasid teateid, et niisugune olevat juba Chopini taks ja kauplema polevat mõtet hakatagi. Selle eest toetas Chopin oma kaasmaalasi, kes teda sageli käisid oma rahahädadega tülitamas.

Oli tekkinud uus tutvusringkond. „Istun saadikute, vürstide, ministrite seas, ega tea isegi, mis ime läbi, sest ise ma pole ennast nende sekka toppinud. Lühidalt, oleksin ma rumal, siis mõtleksin, et seisan oma karjääri tipul." Ja siiski, see oligi Chopini karjääri tipp. Küll kestis see olukord veel hulk aastaid, aga hiljem tumestas haigus ta elu. Vastavalt oma sissetulekutele, seadis Chopin ka oma elujärje. Luksus sai talle nüüd teiseks loomuseks. Haruldased antiikmööblid ja kallid serviisid olid ta kireks. Inglise, Austria ja Hollandi saadikud pidasid teda oma sõbraks, parun Stockhausen, vürstinna Belgiojoso, vürst Esterhazy, krahv Flauhault — kõigi nende majad olid Chopinile igal ajal avatud. Chopin külastaski neid kõiki kordamööda. Harva istus ta kodus. Kui mitte aristokraatide juures, siis viibis ta kindlasti vaimse eliidi seas. Vaevalt jätkus Chopinil aega üksiolemiseks. On ilmne, et selle all pidi ka looming kannatama: hommikul kella 11—2 olid tunnid, siis lõuna mõne sõbra juures ning pärastlõunad venisid kuni hilise ööni mõnes salongis, et järgmisel päeval alata sama kavaga. Pikapeale avaldas niisugune eluviis oma mõju ka tervisele ja oli õnn, et Chopin kolis suuremasse korterisse Rue de la Chaussee

d'Antin 5, oma kaasmaalase, dr. Hoffmanni perekonda. See poola arst oli Chopinile heaks muusikaalseks sõbraks, kelle nõuandeid Chopin sageli arvestas, peale selle aga ka ta ihuarstiks ning isalikuks hooldajaks. Chopini kuulsus kasvas päev-päevalt: tuhandete kaupa trükiti tema näopilte ja kord kirjutas keegi poolakas: „Tema on nüüd moes ja küllap näete varsti isegi kindaid à la Chopin!" Polnud siis midagi imelikku, et õrnem sugu massiliselt temasse armus. Kuid ainult üks osutus valituks ja see oli möödamisi mainitud D e l f i n a P o t o c k a.

Kui Chopin Delfinaga 1832. a. tutvus, oli see naine alles 25-aastane, kuid selja taga oli tal üsna tormine minevik. Väliselt oli ta kreeka jumalannat meenutav blond iludus. Poola luuletaja Krasiński kirjeldas Delfinat nõnda: „See on imeline olend, kes seisab just kuristiku taga. Olend, kelle elavat ja võimsat hinge.... on rikkunud Pariis, London, vürst d'Orléans'i ja härra Flauhault — kõlvatu mees, kes elas koledamat jõudeelu luksuses." Selle daami kapriiside rahuldajaks oli muude seas elatanud krahv Flauhault, eelmainitud Orléans'i vürst (Louis Philippe'i poeg), selle järel — aga vahest ehk isegi samal ajal — vürst Montfort, ja alles siis tulid tavalised surelikud. Nii kutsutigi seda kaunist poolatari „Don Juaniks seelikus". Sealjuures oli Delfina väga andekas ja intelligentne inimene. Tal oli haruldaselt ilus lauluhääl, ta joonistas hästi — ainult „moral insanity" (moraalne lodevus) oli teda ära rikkunud. Tänu kaasaegsele romantilisele kirjandusele, oli niisugune naisetüüp väga populaarne ja kahetsust äratav. Pidi ju armastus olema säärase olendi kõrgeim ning pühim õigus! Poolas saadud prantsuse kasvatus oli leid-

nud Pariisis väärilist hindamist ning peagi sai teesklus ja koketsus talle teiseks loomuseks.

Flauhaulti majas alustatud Chopini ja Delfina sõprus arenes peagi tavaliseks armuvahekorraks. Delfinale pühendas Fryderyk oma f-moll kontserdigi. Nende vahekord oli teada mitte ainult poolakaile, vaid ka prantslasile. Kuigi proua Delfina ei tundnud platoonilist armastust, oli siiski vahel ka neid hetki, kus ta oma moraalse ahastuse pidi avaldama kellelegi „mõistvale hingele". On selge, et peenetundeline Chopin oli selleks eriti sobiv. Hiljem, kui Chopini tervis halvenes, ei piisanud Delfinale enam „mõistvast hingest", vaid tõttas luuletaja Krasiński juurde. Et selle naise saatuses oli süüdi ka tema mees, selles pole kahtlust. Küll püüdis ta 1836. a. oma naisega lepitust otsida, pakkudes selleks isegi senisest suuremat elatisraha, kuid see raha kulus tervenisti Delfina võlgade tasumiseks. Leppimisest ei tulnud midagi välja, sest mees ei parandanud oma halva-loomulisi kalduvusi. Nõnda kestis Delfina sõprus Chopiniga tervelt neli aastat.

Pariisi kärarikas elu ei pakkunud Chopinile peagu mingeid võimalusi töötamiseks. Hea juhus avanes alles 1833. a. suvel, kui tšellist Franchomme kutsus teda enda juurde maale suvitama. Et Chopin võis luua, kui selleks avanesid eeldused, tõendab 1832.—1838. aastani loodud palade hulk: neid oli 106 üksikut teost, mis ilmusid kokku 34 oopuses. Chopin oli jõudnud midagi ka elust õppida ning enam ei andnud ta ühtki pala kirjastada ilma nõudliku honorarita. Nii saigi ta siis vähemate palade eest (masurkad, noktürnid) 300—500 franki, suuremate eest aga 1000—3000 franki tükist. Siin on mainitud ainult

Prantsusmaal saadud tulud: samal ajal müüs Chopin iga oma pala ka Inglis- ja Saksamaal trükkimiseks. Käesolevas lühikeses ülevaates võime tutvuda ainult tähtsamate liikidega Chopini heliloomingust, nõuaks aga sadu lehekülgi, kui hakkaksime vaatlema kogu tema loomingut. Esijoones tutvume salongides armastatud vormidega.

Noktürni vormi, mis on sageli kolmeosaline ja unistav, on Chopin laenanud inglise heliloojalt John Field'ilt. Chopin on aga oma eelkäijast peagi üle kasvanud — ainult populaarne op. 9 nr. 2 annab kujutlust Fieldi sentimentaalsusest, kes ise Chopinist ütles, et „see on üks haigetoa talent". Field ise pole osanud anglosaksina kaugeltki kasutada kõiki neid võimalusi, mida leiutas Chopin. Mitte ainult meloodia, vaid ka harmoonia suhtes jäi Field täiesti mõjutatuks itaallasist ja viinlasist. Chopinil on temaga ühist ainult voogavas saates. Kõik muu on täiesti erinev. Oma uuendused harmoonia alal on Chopin toonud ka noktürnidesse ning see on põhjustanud meloodia värvingu rikastamist. Zd. Jachimecki võrdleb Fieldi ja Chopini kahe matemaatikuga, kellest üks mõistab opereerida ainult täisarvudega, teine aga ka murdudega. Prantslased A. Denéréaz ja L. Bourguès kirjutavad sellest nõnda: „Nool, mis Fieldi juures lendab paraboolis, et siis langeda maha, omandab Chopini juures tiivad ning muutub sinitaevasse tungivaks fööniksiks." Esimene noktürn — e-moll — ilmus posthuumsena, sest autor oli teadlik ta nõrkuses. Siin leiame ka veel Fieldi mõjusid 17-aastasele autorile. Kuid juba kolmas noktürn — h-duur — on täiesti iseseisev töö ja suurimgi pedant ei leiaks siit midagi ühist Fiel-

diga. Hoopis tugevama mõju saavutab op. 15 nr. 1, tänu uudsena sisse toodud kontrastile. Meeleolude vaheldus oleks siin nagu idüll — orkaan — idüll. Raskeim ning armastatuim on fis-duur noktürn oma filigraanse motiivitehnikaga. Op. 15 nr. 3 kandis algul tiitlit „Hamleti järgi", kuid siis tõmbas autor selle nime maha, hüüdega: „Arvaku ise!" Ja tõesti, võime peagu kuulda tasast manitsust Opheliale: „Mine kloostri, mine kloostri!" Nii neid kui ka järgmisi noktürne võiks kõige paremini iseloomustada Chopini öeldud sõnaga „žal". Kui keegi daam kord küsis Chopinilt, mis moodustab tema muusika olemuse, ruttas Chopin õhinal seletama kõiki neid mitmekesiseid tähendusvarjundeid, mis on poola sõnal „žal": selles on kahetsust ja haledust, igatsust ja nukrust. Kõige selgemaks muutub see mõiste meile siis, kui oleme kuulnud kõik 19 noktürni oma mitmepalgeliste tundepuhangutega, alates kirglikust raevust kuni väsinud resignatsioonini. Chopini öömuusika on kindlasti spetsiaalseist poola rassi-elementidest. Ehlert ütleb, et noktürnid on „dramaatilised ornamendid". Igatahes see on žanr, kus Chopin ei mängi meile mitte säravas salongis, frakk seljas, vaid mahajäetuna ning väsinuna oma üksikus kambris. Siin tunneme tema hinge vahenditult, mitte läbi tantsurütmi. Mõelgem kas või näiteks noktürnile op. 32 nr. 1, mille saamislugu ulatab 1836. a. jaanuarisse. Chopin oli raskesti haige ja nägi hallutsinatsioone, kuulis nagu koputaks keegi ta uksele. Hõiskas: „Kes seal on?" ning heites pilgu praotunud ukse poole, nägi sealt surma endale otsa vahtimas. Sellest elamusest võrsuski too paiguti koputamist meenutav pala. Chopini biograafidel on nagu viisiks saanud igale

palale otsida mingit maalilist „seletust". Need on aga tavalselt kõik täiesti meelevaldsed ning muusikale enesele võõrad.

Täiesti võimetu on igasugune kirjanduslik mõtlemine selles vormis, mille Chopin endale ise lõi ja millele ta nimeks pani masurka. Tõsi küll, masurkat tantsiti juba paar-kolm sajandit enne Chopini, kuid see, mida kuulis meister Mazoovia talupoegadelt, oli enamasti ühe viiuli ja kontrabassi poolt esitatud primitiivne viis, lihtsaima harmooniaga. Poola rahvamuusikas tähendab „mazur" õieti ainult tantsurütmi 3/4 taktis, mille viimane löök on rõhutatud. Chopin on osanud sellele uljale talupoja-tantsule oma artistlikku hõngu sisse puhuda. Siin kristalliseeritud meeleolu on nii poolalikult kaeblev-igatsev, et kuigi enamik neist „hingetantsudest" pole üldse määratud tantsu saateks, on nad siiski läbi ja läbi rahvuslikud. Chopin läks veel kaugemale: ta ise tantsis mazurit nii vahvasti, et väänas kord oma jala ja seepärast polnud tal teadmata, et tantsuhoost innustatud hingel on veel kiiremad ja temperamentsemad jalad: mazur muutub 3/8 taktiliseks oberekiks. Sageli algab tants nn. kujavjakiga, ning see aeglasem, närvilisem, pisut kõhkleva iseloomuga tants läheb üle mazuriks, jne. Hiilgava kirjelduse neist tantsudest annab Reymont oma „Talupoegades". Chopini masurkad, mida on üle 50, pole kõik seda tüüpi — õige paljudel on keskmises trio-osas oberek või kujavjak. Puhtad mazurid on enam-vähem: op. 17 nr. 1; op. 67 nr. 1; op. 68 nr. 1 ja 2. Edasi ka: op. 7 nr. 1; op. 17 nr. 3; op. 24, 2; op. 30, 3 ja 4; op. 33, 3; op. 41, 3 ja 4; op. 50, 1 ja 2; op. 57, 1 ja 2; op. 59, 2; op. 63, 1 ja op. 67, 3. Kujavjakiga algab näiteks op. 33 nr. 2 ning alles kesk-

osas läheb üle mazuriks. Oberek puhtal kujul on op. 68 nr. 3 trio. Niisugune tujukus vastab täiesti rahva temperamendile ning seda on Chopin täiesti teadlikult taotlenudki. Kuid tema masurkad poleks veel palju erinenud kaasaegseist Varssavi salongimazuritest, kui meie ajal H. Leichtentritt'il poleks õigust öelda, et Chopini masurkad on harmoonia peenuste ammendamatu allikas. Võetagu näiteks kas või nn. „Juudike" op. 17 nr. 4, mis sama sakslase arvates on juba R. Straussi „Zarathustra" eelkäijaks. Just masurkad on Chopinil üllatavad oma uuendustega harmoonia alal. Slaavi loomust rõhutab eriti tugevasti masurkade nn. tempo rubato, mille mõju võrdleb Liszt mõladeta paadi unise hällimisega lainetel. Et see korrapärasest taktimõõdust „paljaks riisutud" tempo käib ainult meloodia ja mitte vasaku käe rütmi kohta, seda sõnastas Chopin ise: „Rütmi ja takti tervikuna ei tule mitte rikkuda. Vasak käsi olgu nagu dirigendiks — ei hetkekski tohi ta kõhklema või lonkama jääda. See on ajanäitajaks; parema käega aga tee, mida tahad ja oskad." Nõnda muutub mäng palju poeetilisemaks, piirjooned on unistavalt ähmased. Tempo rubatot tarvitas Chopin ise mitte ainult masurkades vaid ka noktürnides ja muiski palades. Chopini masurkadest on iga üksik sootuks erineva, iseseisva tähendusega pala. Seepärast on ka võimatu neid siin iseloomustama hakata. Liiga geniaalsed on need palad, mille eeskuju andis Chopinile ta oma ütluse järgi Mazoovia küla üksluine „ram tidiridi, ram tidiridi raida".

Palju enam tugipunkte edaspidiseks arendamiseks andsid Chopinile juba p o l o n e e s i d. Esimest korda pääses see tants Euroopasse Krakovi kuningalossist. Siin tervitati uut kuningat

Henri III Valois'd 1574. aastal omapärase tseremonimaalmarsiga, mis peagi levis üle kogu mandri „poola tantsu" nime all. Seltskond sammus pikaldaselt paarikaupa läbi kogu saali, kusjuures kavalerid tegid mitmesuguseid pantomiimilisi žeste, mis pidid tunnistust andma nende sõjakast vahvusest, daamid omakorda demonstreerisid naiselikku nõtkust ning armsust. Ajajooksul võrsus vastav noodiliteratuur, millest ka Chopin oma poloneesidele eeskuju võttis. Nii tema esimene trükitud pala, mis ilmus 1817. a., ongi just eelkäijate traditsioone jätkav (avalikkusele kättesaamatu) polonees b-duur. Aga ka kõik järgnevad poloneesid on ainult suurejooneliseks ettevalmistuseks täiesti uuele ning omapärasele stiilile. „Danse polonaise" esineb juba Bachi ja Weberi juures, kuid alles Chopini polonees cis-moll op. 2 nr. 1 tähendab selle vormi ajaloolist ümbersündimist. J. Huneker leiab, et Chopini ihu oli küll nõrk, kuid selles peitunuvat lõvi hing. Kõnealuse poloneesiga alustabki meister sarja, millega ta tahab jutustada Poola muistsest vägevusest ja hiilgusest, ta masendavast saatusest ja sangarlikust alistumisest. Kõigele on tuttav nn. „sõjapolonees" a-duur op. 40, mis valmis haigusepäevil Majorcal. Ainult Liszt ja Tšaikovski on suutnud luua midagi samalaadset, kuid nemadki ei küüni sellise otse tajutavaks kangastuseks muutuva rütmide joovastuseni, nagu eelpoolmainitud as-duur op. 55; mitte asjata ei ütle Huneker, et Chopini poloneesid on „heroilised sõjahümnid". Jutustatakse, et selle pala komponeerimisel Nohant'is ilmunud Chopinil kummitisi, nii et ta ise kohkunult pidi toast välja jooksma: avanenud uks ja aeglases taktis sammunud esiisade sõjakad varjud tema poole...

Kuidas suhtus Chopini loomingusse ta kaasaeg? Varem kuulsime, kui palju siiraid imetlejaid leidis ta kunst juba Pariisi saabumisel. Mendelssohn, kes süüdistas Chopini liigses „maneerlikkuses", tunnistas, et tal endal ei õnnestuks midagi taolist luua: „Klaveril on Chopin sama uudne nagu Paganini viiulil." Hoopis vaimustatum oli Robert Schumann juba 1830. a. peale. Tema oli esimene, kes ütles: „Mütsid maha, mu härrad, see on geenius!" Oma aja suurimaiks pianistideks pidas ta Hummelit, Moschelest ja Chopini. Pole huvituseta seegi asjaolu, et Wagnerist järelejäänud kirjade hulgas on leitud suur paberipoogen, kuhu on paarkümmend korda kritseldatud muusikute triumviraadi nimed: Berlioz, Chopin, Liszt. Pikemalt võtab Chopini puhul sõna „Revue Musicale" 15. mail 1834: „Chopin avas endale uue tee ja esimesest hetkest peale saavutas ta nii mängu kui loominguga nii kõrge seisukoha, et paljudele muutus ta selgitamatuks fenomeeniks, mida imetledes jälgime.... Selle tõttu pole Chopin veel leidnud kriitikat, kuigi ta tööd on üldtuntud. Nad on esile kutsunud kas kahemõttelist naeru ning olid alahinnatud või leidsid imetlust ja piiritut kiitust, keegi aga pole katsunud määratella, millel põhjeneb nende palade eriline iseloom ja väärtus, mispoolest erinevad nii paljudest teistest ja tõusevad nii kõrgele tasemele." Ja tõepoolest — sai otse moeks igal klaverikontserdil tingimata Chopini mängida. Liszt armastas esitada Chopini etüüde või kuulsat a-duur poloneesi, Schumann aga ütles, et „kuigi Chopin ei vaja tuge oma geniaalsusele, siiski nõtkutan oma lauba säärase geeniuse, säärase taotluse ja säärase meisterlikkuse ees". Kuid leidus ka teissuguseid hinnanguid. Berliini preis-

lane H. T. L. Rellstab, kes muide oli autoriteetne, klassikalise maitsega kriitik, oli Chopinile väga vali, nagu üldse kõigi vastu, keda tema juba suvatses kõne alla võtta. See härra kirjutas näiteks Chopini variatsioonide op. 2 kohta järgmist: „Härra Chopin on arvatavasti poolakas, vähemalt võib seda oletada, sest et ta oma töö on kellelegi poolakale pühendanud, kuigi seda vandalismi, millega ta Mozarti meloodiat on käsitlenud, ei tahaks mitte selleks tunnuseks pidada, et töö on võrsunud ühest toorest slaavi rahvatõust." Chopini süü seisnes liiga ohtra ornamentika tarvitamises. Rellstab võttis sõna ka masurkade op. 7 puhul: „Kui härra Chopin annaks selle töö mõnele meistrile läbivaatamiseks, siis tõenäoliselt viskaks ta selle töö temale purukskistuna jalge ette, mida ka meie käesolevaga tahame teha sümboolselt." Niisugune sümboolne raev ärritas Chopini poolehoidjaid. Nii ilmuski 1835. a. Berliini ajakirjas „Iris im Gebiete der Tonkunst" anonüümselt saadetud ähvardav sõimukiri, mida toimetus pidas Chopini enda meisterdatuks, kuid mille autoriks peetakse Schumanni äia Friedrich Wieck'i. Kirja toon aga oli niivõrd jäme, et keegi ei pidanud seda Chopini omaks. Chopin ise ei vaevunud õiendamagi hakata. Ka Chopini isa ei uskunud, et ta poeg niisuguse tembuga hakkama saanud. Ta kirjutas: „Mind rõõmustab, et oled leidnud oma agaraimas kriitikus sõbra, kes kavatseb kirjutada, et vastu vaielda sellele, mida räägitakse sinust ja sinu kompositsioonidest; on isegi arvatud, et sina vastasid selle peale väga kehvas saksa keeles kirjutatud kirjaga, mille delikaatsus oli samapalju väärt kui ta keel. Need härrad ei näi teadvat, et sa said korraliku hariduse ja et sa oled tegelenud ka muuga noodi-

lugemise kõrval." Sõbraks, keda Chopini isa mainib, oli dr. phil. Kahlert. See oli loov muusik ning suur romantismi pooldaja. Tema vastus Rellstabile aga ärritas poolavaenulist kriitikut veel pikemale ning õelamale vastamisele. Kuid isegi Rellstab oli sunnitud möönma mõningaid voorusi Chopini teoseis. Aastail 1837—1838 vaikis Rellstab, kuigi Chopinilt ilmus terve rida uusi helitöid. Alles 1839. aastal, kui ilmus op. 9 nr. 2 noktürni uus väljaanne, kirjutas Rellstab järgmist: „Kas oleme muutunud meie, või muutus autor või ajad, või osutub õigeks vana kõnekäänd: tempora mutantur, et nos mutamur in illis (ajad muutuvad ja meie muutume ühes nendega)? Igatahes kõlab Chopini notturno väga ilusasti.... on graatsiliselt kaunistatud, peente harmoonia vürtsidega suupäraseks tehtud." See oli ka Rellstabi viimane arvustus, sest 1841. a. läks ajakiri hingusele, kriitik aga võttis mõne aja pärast Lisztilt soovituskirja ning läks sellega Pariisi Chopini jutule. Võib kujutella mõlemapoolset hämmeldust, kui kaks vaenlast ulatasid teineteisele sõbralikult leppiva käe. Chopini triumf oli nüüd täielik. Prantsuse kriitika suhtus Chopinisse tunnustavalt juba algusest peale: Chopini kirjastaja oli ise muusika-ajakirja toimetajaks, ning tema juba mõjus oma sõpradele, et Chopini kuulsus kasvaks. Ainult e-moll kontserdi puhul arvas Fr. Stoepel: „Liigne küllus head on üldine viga noorte artistide juures, keda loodus on ehtinud annetega. Ainult seda võime Chopinile ette heita."

Sõbrad ergutasid Chopini kaua ka ooperi loomisele. Viimati tundis Chopin ka ise ooperi vastu huvi. Ta palus endale saata vastava libretto Poola

ajaloo ainetel, kuid ükski ei suutnud teda rahuldada. Isegi Mickiewicz mitte. Hiljem veendus kunstnik, et tema ande erilaad polegi sobiv suurte vormide jaoks. Annab tunnistust heast endakriitikast, et Chopin ei lasknud end meelitustest kõrvale juhtida: „Ah, lubage mul jääda selle juurde, et kirjutan ainult klaverile. Ma pole selleks küllalt tark, et komponeerida ooperit." Kui aga Mickiewicz siiski peale käis, meenutades rahvuslikku kohustust, ütles Chopin pahandatult: „Jätke mulle klaver, c'est mon affaire (see on minu ala)."

Suvel 1835 kohtas Chopin pärast pikka lahusolu esmakordselt oma vanemaid Karlsbadi tervisvetel. Varssavi ei tohtinud Chopin minna. Pärast ühekuulist puhkust koos vanematega peatus Chopin läbisõidul Leipzigis, et külastada Mendelssohni ning näha palgest palgesse ka Schumanni, kellele ta nii palju võlgnes oma kuulsuse eest nii Saksa- kui ka välismaal. Esmalt läks Chopin Mendelssohni juurde, kus tehti koos muusikat ning vesteldi hilja õhtuni, nii et esimesel päeval polnud enam juttugi visiidist Schumannile. Järgmisel hommikul läks Chopin jälle Mendelssohni poole, kuid tänaval nähti teda ning teatati Schumannile. Kui Chopin lõpuks ilmus sümfooniliste etüüdide autori juurde, oli selle äi, eelmainitud Friedrich Wieck, ühes oma tütrega sihilikult kodunt lahkunud. Kui Schumanni naine viimaks koju tuli, oli ainult kaks tundi Chopini ärasõiduni. Klara Wieck, kes oli kuulus Schumanni ja Chopini tõlgitsejana ja populariseerijana, istus viimaks klaveri ette ja mängis Chopini nii hästi, et sellest Chopini endagi silmad niiskusid. Kui siis viimaks tekkis vaikus, mõistis Chopin, et oodatakse tema esinemist —

ootuspinge tasus ta es-duur noktürniga op. 9. Hiljem kirjutas Schumann sellest kohtamisest oma ajakirjas: „Er spielt genau so, wie er componiert, d. h. einzig. (Ta mängib täpselt samuti, nagu ta loob, s. t. ainulaadselt)." Teiskordselt külastas Chopin Schumanni 1836. a. septembris. Vahepeal oli Schumann teda jälle reklameerinud. Chopin, kes muide oli väga kinnine — nagu möönis ka George Sand — oli Schumanni vastu üsna avameelne. Ta läks isegi niikaugele, et mainis A. Mickiewiczit ja J. Słowackit oma ballaadide inspireerijana ning lisas, et temale endale I ballaad meeldivat enam kui II. Harilikult peetakse just teist, s. o. g-moll ballaadi ilusamaks. Kuna neid palasid väga sageli mängitakse, siis peatugem neil lühemalt.

B a l l a a d i muusikalise vormina polnud olemas enne Chopini. Olid küll (Schuberti, Loewe jt.) vokaalpalad, mis omandasid selle nime oma sõnalise teksti järgi, kuid neil puudus kindel vorm. Seega oli Chopinil täieline vabadus. Ka tema lähtus kirjandusest, aga helid polnud sedapuhku mingi muusikaline saade või sündmuste kirjeldus. Enam kui mujal tuleb eriti ballaadide puhul hoiduda niisugusest käsitusest. On ilmne, et ballaad läheneb sonaadivormile, nagu väidab ka H. Leichtentritt. Chopin kui suurvaim võis endale lubada range sonaadivormi muutmist vastavalt oma fantaasiale. Mõeldagu kas või neile erinevusilegi, mis on Beethoveni üksikute sonaatide vahel, või Skrjabinile ja Stravinskile — ja Chopini kõrvalekaldumine sonaadi šabloonist pole sugugi üllatav. G-moll ballaad algab lühikese sissejuhatava largoga, millele järgneb kohe esimene teema, mis on teise teemaga ühendatud pikema vaheosaga. Ilma teemade kordamiseta

tuleb kohe esimese teema arendus a-mollis ning sellele liitub vahenditult teine teema a-duuris. Pikem vahe-osa viib teemade lühendatud ning ümberpööratud korduseni ning ballaad lõpeb bravuurselt *presto con fuoco*. Teises ballaadis on teemad täiesti kontrastse iseloomuga, mis teeb üleliigseks lähema peatuse. Inspireerijaks on olnud siin Mickiewiczi „Świtezianka", mille sisu on sarnane saksa „Undine" motiiviga. Kolmas ballaad on saanud Chopini tuttavate ringkonnas „Lorelei" nime. Tõenäoliselt on Heine teose õhutajaks olnud, kuid siingi ei tohi muusikale kirjanduslikku teksti ette seada. Muidugi pole muusikaline portree ka viimane, f-moll ballaad, kuigi Huneker selle kohta ütleb, et see on sama subtiilne ja komplitseeritud nagu Mona Lisa käed ja naeratus. Selles teoses saavutab Chopin niisuguse lüürilise ekstaasi, mis tõendab, kui üürikesed on inimese tunded — oleks võimatu luua pikemat pala, mis meid veel nii intensiivselt suudaks haarata, kui see sonaadi, rondo ja variatsiooni vormisulatis. Pärast Chopini on ainult Liszt ja vahest ka Brahms suutnud midagi samalaadset luua. Zd. Jachimecki väidab, et Liszti sümfoonilised poeemid on välja kasvanud Chopini ballaadidest. Rütmiliselt pole neis $^6/_8$ taktis hõljuvais palades midagi eriliselt poolalikku, küll aga tõendab seda lähem motiivide analüüs.

1836. a. külastas pianist Fr. Thalberg Pariisi ja saavutas nii suure edu, et ajakirjanduses tekkis vaidlus Liszti ja Thalbergi suuruse üle. Ainult Chopini nime ei seatud nende kõrvale. Heine ütles, et „Chopin on suur muusikaline geenius, kelle nime tohib kõrvutada ainult Mozarti, Beethoveni või Rossini omaga". Chopin ise suhtus Thalbergisse irooniliselt, isegi ülbelt. Nii

mängis Thalberg kuski salongis Chopini nokturni autori juuresolekul, see aga astus pärast mängu klaveri juurde ja küsis lahkelt naeratades: „Kelle kompositsioon see oli?“ Liszt aga oli solvunud Thalbergi edust ja ilmus ise Pariisi, et näidata end oma võimete kõrgemal tipul. Detsembris külastas Liszt ka Chopini. Mõlema vahel tekkis jälle elavam suhtlemine. Liszt elas tollal krahvinna d'Agoult'ga, kellel oli ühine salong tuntud naiskirjaniku George Sand'iga. Muidugi olid siis ka külalised ühised ja siin lõpuks täitus Sandi ammune soov tutvuda „klaveri Arieliga“. Sand oli korduvalt teinud lähenemiskatseid Liszti kaudu, kuid alati oskas Chopin temast kuidagi kõrvale põigelda, sest talle ei meeldinud see sigarit suitsetav naisõiguslane. Tutvumisel püüdis Sand Chopinile igati jätta meeldiva mulje, ent lahkudes ei mallanud Chopin hoiduda ning ütles Hillerile: „Milline antipaatne isik see Sand. Ons ta tõesti ikka naine? Mina luban endal selles kahelda.“ Koju teatas Chopin, et „tutvusin suure kuulsusega, proua Sandiga, kuid ta nägu on ebasümpaatne, ei meeldi mulle“. Hoolimata niisugusest ebasoodsast muljest Chopin viisaka seltskonna inimesena tegi prouale visiidi. Hiljem kutsus Sand teda ühes Liszti ja krahvinna d'Agoult'ga enda juurde. Nendest õhtustest koosviibimistest võttis osa ka poolakas Jòzef Brzoski, kes oma muljeid on umbes järgmiselt kirjeldanud.

George Sand ei varjanud oma jumaldamist ei Chopini enda ega ka Liszti ees. See tegi armukadedaks Liszti sõbratari d'Agoult. Vahete-vahel oli ju Lisztki rahutu Chopini ja krahvinna suhete pärast, seetõttu ei olnud Lisztil midagi Sandi „jumaldava“ huvi vastu. Liszt koguni aitas omalt

poolt kõigiti kaasa, et lähendada Sandi mehele, kellega tal oleks raske võistelda. See polnud kerge ülesanne, sest Chopin ise ei tohtinud midagi märgata, pealegi taipas Chopin peagi, et Sand oskas küll väga ilusasti muusikast kirjutada, kuid endal tal polnud sellest alast palju aimu. Pisut karedad boheemlase maneerid lasksid Sandi paista õige vulgaarses valguses. Aristokraatse hingega Chopin ei võinud midagi kütkestavat leida selles emantsipaatoris, sotsialismi ja vabaarmastuse prohvetis. Ja lisaks sellele puudus veel kõige olulisem naiselik relv — ilu. See oli pigem mees seelikus, kuigi oma kuulsuse oli ta saanud just naisena pükstes. Chopin oli ka imehästi teadlik proua Sandi armastuslugudest luuletaja Musset ja paljude teistega. Alates paksust sigarist ning lõpetades rõivastuse eriskummalisusega polnud see lihtsalt Chopini „tüüp". Nõnda siis hakkaski Chopin taganema sedamööda, kuidas proua muutus pealetikkuvamaks. Ainult väliselt jäi ta ikka oma jaheda viisakuse juurde. Chopini on süüdistatud ebasiiruses — ta nimetas iga tuttavat sõbraks, kirjades suudles ja kaisutas neist igaüht, kinnitades kõigile, et just kirjasaanu on tema südamesõber. Tegelikult aga polnud selle välise prantsuse lahkuse ja viisakuse taga muud kui seltskondlik maneer. Võõraile oli ta külm ning ligipääsmatu. Enamikule oma lähemast ümbruskonnast jäi ta kinnisuse tõttu mõistatuseks. Ainult kaks tõelist sõpra on tal olnud — lütseumi koolivennad Matuszyński ja Wójciechowski. Teisi aga hakkas ta ajajooksul endast eemaldama, hoolimata nende seltskondlikust või vaimsest positsioonist. Tundub siis ka imelikuna, et Chopin säärase iseloomu juures oli väga armastatud. Ta sõbrad ütlevadki, et Chopin oli enam

armastatud, kui tema teisi armastas. Tavaliselt esines ta korrektse viisakusega, kui aga satuti talle pisut vastukarva tegema, siis oli kontroll haihtunud: nägu kahvatas, hääl muutus värisevaks ning lõikavaks. Ise nõudlik ja uhke teiste suhtes, ei alandanud Chopin end kunagi palumiseks. Kõige selle juures oli Chopini tahe ja iseloom nõrk. Ta ei suutnud kedagi mõjutada, küll aga tehti seda temaga. See teebki mõistetavaks, miks tugevaloomuline ning energiline George Sand muutus talle hiljem nii vältimatuks. Chopin oli liiga heatahtlik, et talle pahaks panna sõpruse ja siiruse asendamist edvistamise ning lapseliku lõbususega. Kõige selle juures oli Chopin väga peenekoelise hingega, mida mõistsid ka tema suurimad kaasaeglased.

Liszt andis 1837. a. jaanuaris kontserdi, mille järel tekkis uus vaidlus tema ja Thalbergi suuruse üle. Liszt ei suutnud oma kibedust pidada ja saatis „Gazette Musical'ile" artikli, mille pärast Chopin talle etteheiteid tegi. Liszt kuulas oma ametivenna sõitluse ära ja kutsus lepituseks Thalbergi enda juurde külla. Selle järele tegi Chopin Lisztile uue noomituse, mille Liszt jälle vaikse kahetsusega ära kuulas. Thalberg lahkus järgmisel päeval Pariisist. Liszt oli end ise naeruväärseks teinud.

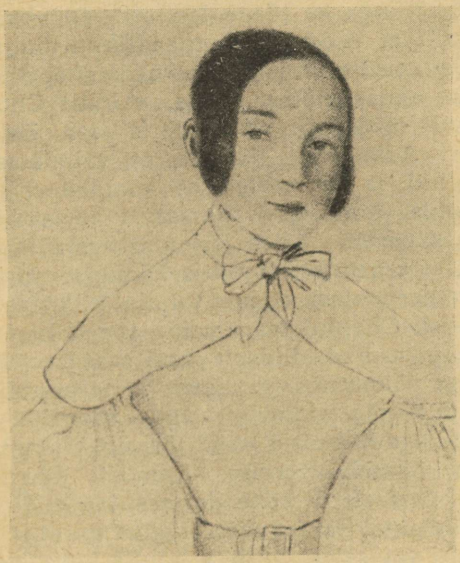
Jaanuaris 1837 sõitis George Sand oma poja ning tütrega maaelukohta Nohanti. Enne lahkumist jättis ta Chopinile sõnalise kutse külastada Nohanti mõisa. Hiljem lisas ta Liszti kirjadele juurde, et ta Chopini jumaldab, ihaldab jne. Kui Liszt lõpuks sõitiski Sandi poole külla, oli Chopin valmis kaasa minema, viimasel silmapilgul mõtles aga siiski ümber. Hiljem tekkisid krahvinna d'Agoult ja Sandi vahel naise-

likud intriigid, mis eemaldas teineteisest ka mehed. Nõnda tekkis Sandi ja Chopini vahekorra arenemises esialgu seisak.

Suvel käis Chopin incognito Londonis, kus külastas ka sealset klaverimeistrit Broadwoodi. Pärast Chopini mängu hüüdis vabrikant vaimustatult: „Nõnda võib ainult Chopin mängida!" ja nii selguski mängija tõeline isik. Niisugune kuulsus ulatus lõpuks ka Tuillerie õukonda, ning Chopini kutsuti korduvalt Louis Philippe'i juurde kitsamale seltskonnale mängima. Igakord tõi Chopin lossist mõne hinnalise eseme graveeringuga: Philippe roi de France à Fr. Chopin. Nii sai ta kord kuldse teeserviisi, millesse oli lõigatud kuninga, ta naise ja tütre portree. Serviisi hinnati mitmeteistkümne tuhande frangile.

Hulga aja järel esines Chopin 1838. a. märtsis avaliku klaverikontserdiga 500 kuulaja ees poola kunstniku Orlowski tuluõhtul. See esinemine tekitas uut imetlust, mis äratas lõpuks isegi vene tsaari tähelepanu. Peterburis tuldi hiilgavale mõttele: kasutada oma „alama" kuulsust endi auks; Pariisi saadik esitas Chopinile kutse Peterburi esinema sõita kui „Tema Majesteedi Venemaa Imperaatori esimene pianist". Vormiliselt polnud ju mingit takistust niisuguse kõlava tiitli andmiseks: Chopin polnud emigrant ja ta pass oli korras. Ka Pariisi saadik ei võinud midagi halba teatada Chopini tegevusest. Chopini kuulumine 1832. a. asutatud „Poola Kirjanduse Seltsi" ja mõni aasta hiljem „Poliitilise Poola Seltsi" liikmeks ei kompromiteerinud kuidagi ta „truualamlust". Siiski Chopin loobus kõrgest aust järgmise põhjendusega: „Kuigi ma 1831. a. revolutsioonist osa ei võtnud, sest et olin tollal

veel liiga noor, siiski olen kogu südamega nende poolt, kes seda tegid. Sel põhjusel pean end emigrandiks, milline tiitel ei luba mul teist vastu võtta!" Sellega oli Chopin ise jäädavalt ukse sulgunud, nii et ta enam kunagi poleks võinudki kodumaale pääseda.

Marja Wodzińska (autoportree).

Veel 1835. a. septembris oli Chopin läbisõidul Dresdenis kohanud 16-aastast süsimustade juustega aristokraatse perekonna võsu M a r j a W o d z i ń s k a't. Hoolimata aastate vähesusest, oskas see temperamentne poolatar uimastada meeste päid. Erandiks ei jäänud ka Chopin.

Peagi arenesid suhted nelja silma all musitseerimiseks. Jõudnud tagasi Pariisi, lõi Chopin saadud innustuses terve rea uusi palu: noktürnid nr. 7 ja 8, etüüdid as-duur ja f-moll, poloneesid op. 26, masurkad op. 30, scherzo b-moll ja valsid op. 34. Inimene, kes suudab niipalju inspiratsiooni pakkuda, pidi olema sügavale südamesse läinud. Nõnda ka tõepoolest oli. Omaksed vihjasid küll, et Wodzińska on aadlikku tõugu, tüdruku vanemad suhtusid vahekorda skeptiliselt ja neiu ise aimas halba lõppu. Ainult Chopin ei mõelnud millelegi. Novembris aga haigestus „klaveri Ariel" nii tõsiselt, et valmistas juba testamendi ja surmaaimuses komponeeris isegi oma kuulsa leinamarsi. Varssavis leviski kuulujutt ta surmast. Alles järgmise aasta jaanuaris selgus, et tegemist oli tühja kõmuga. Halb aga oli lugu seepoolest, et just tol ajal külastas Wodzińska isa Chopini vanemaid, tõenäoliselt küll selleks, et arutada ühiselt laste saatust. Kuulujutt tegi võimatuks igasuguse kõneluse südameasjust ja nõnda lahkutigi selgust saamata. Neiu vanemad aga hakkasid nüüd tõsiselt arutama oma tulevase väimehe tervise küsimust. Chopin ise paranes peatselt ja kohe järgnes ka endine tervise pillamine. Pärast seda haigust muutus Marja ema eriti valvsaks. 1836. a. juulis kohtusid noored armastajad Marienbadis ning südamlik vahekord aina süvenes, nii et kõikjal räägiti juba kihlusestki. Chopin oli paari suvekuuga jõudnud täiesti kosuda, kuid millegipärast venitas kosimisega. Saabus ärasõiduaeg, Chopin ei kõssanudki kihlusest. Sõideti koos Dresdeni, kus Chopin pidi lahkuma. Viimaks, lahkumise eelõhtul, söandas Fryderyk oma armastatu kätt paluda. Tüdruku ema, kellel juhtus sel päeval hambavalu, oli

tusases tujus, ega andnud lõplikku vastust. Põhimõtteliselt oldi küll nõus, kõik aga tehti sõltuvaks väimehe tervisest. Ühtlasi paluti kogu kosimislugu esialgu saladuses hoida. Sellega ei lõppenud tingimused, vaid Chopin pidi: igal õhtul hiljemalt kell 11 magama heitma, oma piinava köha pärast jooma kummivett, kodus olles kandma villaseid sukki, millede peale Marja lubas valmistada veel paari pehmeid susse. Hiljem lisas vali ämm, et Chopin peab korralikult käituma, sest tegemist olevat „prooviajaga": kui väimees kannatab proovi välja, siis võib vaadata... Niisugust käitumist põhjustas suuresti ka ämma kahtlus oma tütre tunnete kindluses.

Dresdenis juhtus aga veel üks lugu, mis iseloomustab Chopini inimesena. Saksi kuningas Friedrich August avaldas soovi kuulda Chopini mängu. Chopin aga ei tahtnud seda soovi rahuldada, sest 1830. a., kui ta läbisõidul oli ise pakkunud oma esinemist, keeldus kuningas teda vastu võtmast. Nüüd oli Chopini kord keelduda. Kohaliku aadli poolt korraldati raut, kuhu Chopin paluti esinema, kuid meister keeldus kategooriliselt. Lõpuks taheti Chopini kavalusega võita: korraldati perekondlik õhtu kuski aristokraadi juures. Chopin aimas, et selles seltskonnas viibiks incognito ka kuningas, ning teatas, et ta on nõus tulema, kuid ärgu oodatagu tema mängimist. Ei aidanud midagi, proua Wodzińska ise tuli kunstnikku paluma, et see aru pähe võtaks ja täidaks ekstsellentsi soovi. Chopin aga laskus põlvili ämma ette ning anus ta käsi suudeldes — ärgu teda ometigi tüüdatagu! „Kõike, mis tahate, nõudke minult, teen teile kõik, sellest aga, et mängiksin siinse kuninga perekonnale, ärgu olgu juttugi!" Lõpuks nõustus Chopin Wod-

zińskite kodus mängima, kuid nüüd pidi kuningas ise keelduma, sest ei sobinud temal minna võõra riigi kodaniku juurde. Selles oli Chopin teadlik.

Chopin oli jälle Pariisis ning kirjutas kirju oma äravalitule. Ainult seda ta ei maininud, et voodisse ei saanud ühelgi ööl enne kella kaht ja rohtu ei joonud. Ka villased sukad olid liiga jämedad. Ämm aga kirjutas: „Hoia end tervena, sellest sõltub kõik." Pikapeale muutus ämm kärsituks, sest Pariisist levis halbu jutte tema väimehe eluviiside kohta. Chopin ise hakkas muretsema ning läks lõpuks Pariisi kuulsama hiromandi mlle Lenormard'i juurde ennustust saama. Sedapuhku aga eksis hiromant — Chopini tervise kasuks — ja ennustas „õnnelikku tulevikku". Õnnelikku oli selles ennustuses ainult niipalju, et Chopin ei tarvitsenud muretsemisega oma tervist halvendada. Tegelikult oli olukord ebasoodne. Marja ema käis oktoobris Chopini vanematel külas ning varsti selle järel hakkas kirjade toon jahenema. Ämm annab ametliku tooniga mitmesuguseid ülesandeid, vahel isegi niisuguses toonis, nagu kõneleks oma teenriga. Kirjavahetusse tekkis pikki pause, kirjades aga polnud tütrest enam juttugi, Marja ise kritseldas paar reakest kirja lõppu. 1837. a. veebruaris põdes Chopin rasket grippi. Teade sellest jõudis ka ämmani ja siin loeti end nüüd vabastatuks antud jaa-sõnast. Kevadel küsis Chopin kirjateel, kas Marja sõidab jällegi välismaale — alles kahe kuu pärast saabus eitav vastus. Marja vanemad tahtsid seega vältida noorte kokkusaamist, sest Chopin ei pääsnud Poolasse. Marja ise loobus oma kasinate reakeste lisamisest juba tollest ajast, kui peigmees põdes grippi. Ämm kasutas

teda veel ainult oma pojale rahalaenajana. Chopin paranes selgi korral, kuid jätkas siiski oma tervistlaastavat eluviisi. Chopini vanematega pidasid Wodzińskid küll edasi sõbralikke sidemeid, sest neiu polnud veel kedagi teist leidnud ning oli alles Fryderykisse kiindunud. Chopin ise aga oli liiga uhke, et soojendada neid lõtvu tundeid, mis teda veel ühendasid armastatud neiuga. Maikuus 1838 saabus Marja emalt viimane kuiv kiri. Ning sellal, kui neiu vanemad ise alles kõhklesid, kas lubada oma tütart põdurale ning ilma seisuseta muusikule, sidus Chopin kogu kirjavahetuse, mälestusasjakesed ja as-duur valsi, nn. „lahkumisvalsi" ühte kimpu ning kirjutas peale valulised sõnad: „Moja bieda" (minu häda). 1840. a. kihlus Marja Fryderyk Skarbekiga, tollesama Żelasowa Wola mõisniku pojaga, kelle nime järgi guvernöör oma poega ristis. Kuid õnnelikuks ei saanud Marjagi, nagu omal ajal Konstancja — juba mõne aasta pärast laskis ta oma lastetu abielu lahutada.

Nüüd on meile mõistetav, kuidas Chopin oma õnnetuse unustamiseks jooksis „esimese vastutulija" juurde. Et aseaineks osutus just George Sand, on selge. Enne aga, kui asuda selle paljuklatšitud vahekorra vaatlusele, peatugem lühidalt Chopini v a l s s i d e l.

Eespool kuulsime, et Marjale kirjutas Chopin oma as-duur valsi. Et see just valss oli, pole juhuslik. Kui masurkades lõi meister midagi poola lihtrahvale, poloneesides aristokraatiale, siis valsid on ta moraalne lõiv salongile, mille kuningaks teda õigusega nimetati. Valssides ei taotlenud Chopin originaalsust, vaid jätkab teadlikult Schuberti rahvaviisidele ehitatud lihtsat traditsiooni. Seepärast pole ka imestada, et Cho-

pin ise kõigest 8 esimest valssi pidas trükiväärseks. Siiski tõstis Chopin valsi esteetilisele kõrgusele ning õilistas ta rahvapärasuse ja vormilihtsuse klassiliseks rondoks — nagu juba esimene valss op. 69 nr. 2. Valsid on salongipalad ja Chopin teadis, et salongis ei tohi liigselt targutada, seepärast ei püüagi ta neis erilist pakkuda. Kui Fr. Niecks ütleb, et „masurkades on kõrts muutunud poeesiaks", siis valssides on luuleks saanud salong. Kuid mitte iga salong, vaid ainult aristokraatlik. Egas muidu ütleks Schumann, et neid valsse sobib mängida ainult krahvinnade ja vürstinnade seltskonnas. Selles mõttes seisab Chopin kõrgemal kui Strauss või Lanner. Zd. Jachimecki arvab, et kui Byron oleks kuulnud Chopini valsse, siis poleks ta kirjutanud viini valsile oma satiirilist hümni. Hea salong ei tarvitse muutuda restoraniks — Chopin ei alandanud end valsiski labasusteni. Milline slaavilik igatsus a-moll valsis! Milline salonglik mänglevus nn. „minuti valsis" op. 64 nr. 1! Selle valsi komponeeris Chopin Delfina Potocka palvel ta koerakesele, kes armastanud oma saba taga ajada. Lõpetuseks tsiteeritagu H. Leichtentritti: „Chopini valsid on salongimuusika kaunimaid õisi, nad on elegantsed ja suurilmalikud, komplitseertud ja rassilised esimesest kuni viimase toonini... Ei midagi sel alal pole kirjutatud võrdset Chopinile."

V.

SÕPRUS GEORGE SANDIGA.

George Sand (1804—1876) ehk kodanliku nimega Aurore Dudevant oli väga töökas ning arenemisvõimelise talendiga kirjanik. Ta luges ja kirjutas ise väga palju. Kunagi ei lõpetanud ta oma tööpäeva varem kui kell 4 hommikul. Kui öösel kell 2 juhtus mõni romaan valmis saama, siis ei heitnud ta veel magama, vaid korraldas oma laialdast kirjavahetust — et olla järjekindel magamaminekul. Armastus oli talle elu mõtteks — „la raison de vivre", süda oli tema filosoof. Sealt siis tulebki, et iga Sandi romaani keskne probleem on armastus. Kurtisaanidele kirjutab ta apoteoose, kuna need olevat „looduse võimsamad tüübid". Veider ainult, et seltskond pidi süüdi olema nende „võimsate tüüpide" pahelisuses. Nõnda ongi armastusprobleemid ta romaanide nõrgaks kohaks. Siin tundub peituvat nagu mõni *deux ex machina*. Konservatiivsed inimesed pidasid Sandi demoraliseerijaks, hävitajaks; kloostris, kus ta kasvas ja õppis, süüdistati teda loendamatuis pahedes. Sand ise oli aga ükskõikne kõigi arvamuste suhtes. Headust pidas ta oma peamiseks omaduseks, sellele oli ta uhke ja seda rõhutas ta eelkõige: „bonne avant

tous, bonne toujours" (headust enne kõike, headust alati). Tõepoolest Sand oligi väga aus, lahke ja helde. Sellega hooples ta koguni enam kui oma romaanidega. Käitumises oli ta lihtne, suhtlemises mõistapüüdev, andestav. Oma suurest teenistusest taotses ta jagada teistelegi, nii et ise jäi sageli rahahätta. Öeldakse, et ematunne oli tal tugevamaks vaistuks, ematunne oli tal koguni hüpertrofeerunud. Ainult emakohustused takistasid teda 1834. a. endalt elu võtmast. Sand isegi ütles, et enne olevat ta ema ja siis alles kirjanik. Romaanide kirjutamise kõrval oskas ta hästi ka perenaisekohuseid. Kogu päeva küpsetas ta igasuguseid kooke ning askeldas köögis uudsete roogadega, mille maitsvuse üle polnud ta mitte vähe uhke. Isegi teaduse- ja kunstiinimestega armastas ta kokakunstist vestelda. Majapidamiseks kulus tal kogu aeg, mis üle jäi kirjanduslikust tegevusest. Linnud, peenrad, hobused, teenijad — kõige jaoks jätkus sel agaral naisel valvsat ja hoolitsevat silma. Lisaks sellele oli ta hea õmbleja nii suurtele daamidele kui oma lastele ning nende nukkudelegi. Vanu kübaraid mõistis ta suurepäraselt kantavaks teha. Kuid seejuures oli ta nõudlik ka elunautimise alal. Kõigepealt oskas ta olla daam, kelle harrastuste hulka kuulus suitsetamine, ratsutamine ja püstoli laskmine. Klaverit mängis ta keskpäraselt, laulis mitte just halvasti (kuigi Heine ei sallinud ta häält). Oma mehest oli G. Sand lahutatud juba 1836. a. Kevadel ja suvel 1838 tuli Sand korduvalt Pariisi ning lõpuks jäigi siia pikemalt peatuma. Külalisi, teiste hulgas ka Chopini, võttis ta vastu oma sõbratari Marliani juures. Sel ajal oli krahvinna d'Agoult Itaalias ega saanud enam tõkestada Sandi võrgutusi. Chopin ise oli

sellal juba pettunud Marja Wodzińskast ning nagu kiuste leidis Sandil olevat teatavat sarnasust Marjaga. Haavunud kavaleri erapooliku silmaga nägi Chopin, et Sandil olid väga ilusad ning ilmekad silmad. Chopin hakkas nüüd oma sol-

George Sand. (E. Delacroix' maali järgi.)

vunud südant tormilise Sandiga lohutama. Seda vahekorda luges d'Agoult oma isiklikuks kaotuseks ja kuigi kiivas Liszt võis ainult rõõmutseda, ometi muutus tema peagi Chopinile vaenulikuks.

Liszt ütles kord pärast oma võistleja surma, et „meie daamid sattusid endi vahel tülli ja meie kui kavalerid pidime kumbki asuma oma daami poolele". See aga ei vabanda ta irooniat Chopini vastu, mida ta eriliselt ei varjanudki, tarvitades väljendeid nagu „mon illustre et epileptique ami (minu auline ja langetõbine sõber)" jms.

Pisut enne Chopini lähenemist Sandile, külastas Balzac Nohanti mõisa ning iseloomustas oma kuulsat ametiõde järgmiselt: „Mis puutub füüsilisse ossa, siis võib ta juba kiidelda oma lõualotiga, mis teeb teda kanooniku sarnaseks. Hoolimata kohutavaist õnnetusist, pole tal veel ainsatki halli juust; ta tõmmu näojume pole põrmugi muutunud; ta kaunid silmad säravad; ja pole olemas targemat ilmet kui temal mõttessesüvenenuna, sest nagu ma talle ütlesingi pärast põhjalikku vaatlust, kogu tema füsiognoomia peitub ta silmis... See on poiss, see on kunstnik, turd, õilis, anduv ning häbelik olend; tal on kõik mehele omased iseloomujooned: järelikult ta pole naine." Teisiti aga arvasid näiteks Liszt ja Heine. Viimane ütles Sandist, et see olevat „kaunis amatsoon, ilus naine, koguni silmapaistev iludus".

Pikkamööda suutis Chopin harjuda selle omapärase isiksusega nii, et kui Sand 1838. a. talle kirjutas paberiribale „on vous adore (teid jumaldatakse)", siis oli Chopin juba täiesti küps ta armukeseks saama. Algas ligi kümne-aastane sõprus, mille üksikasjad pole veel tänaseni selged ja milles on raske erapooletult otsustada. Poolakad on sageli kippunud oma meistris nägema märtrit, kes langes endast kuus aastat vanema vambi ohvriks. Prantslased seevastu süü-

distavad Chopini tujukuses ja parasiitluses. Sakslased on püüdnud tõde asetada nende kahe äärmuse vahele, kuldsele keskteele, süüdistades mõlemat poolt. Kuid vaadelgem tõsiasju nii, nagu nad asjaosaliste või nende sõprade kaudu teada on. Lühikest aega enne ülalmainitud armuavaldust Chopinile, saatis Sand Chopini kaasmaalasele A. Grzymala'le kirja, mille maht täidaks ühe keskmise novelli raamid. Selles tüüpiliselt naiselikus kirjas palus Sand Chopini sõpra oma südame postiljoniks. Jäävat neli võimalust, millest Sand palus Grzymalat valida ühe, et korraldada kuidagi tekkinud südameasju: 1) kui Chopin on õnnelik või saaks ta õnnelikuks Marja läbi, siis jäägu ta sellele, 2) kui ta saaks Marja läbi õnnetuks, siis ärgu lasku seda sündida Grzymala, 3) kui Chopin saaks õnnelikuks Sandiga, siis ka tema, Sand, võib oma asju korraldada vastavalt ja 4) kui Chopin ka Sandiga ei saaks õnnelikuks, siis pidavat mõlemad teineteist unustama. Muud pääseteed ei jäävat. Nähtavasti oli Grzymala vastus siiski rahuldav, sest oma senist sõpra, Mallefille'i, hakkas Sand nüüd hoolikalt eemaldama. Vahepealne kirg luuletaja Musset' vastu oli joosnud karile, ja arst Pagello, kellele proua Sand ulatas kinnise ümbriku täis lõõmavaid sõnu, kohtles teda nagu Joosep Potivari naist.

Lapsed, Solange ja Maurice Dudevant, suhtusid oma ema vahekorrasse muusikuga jahedalt. Vastu olid ka Chopini aristokraatlikud ning katoliiklikud sõbrad, sest Sand oli tuttav vabamõtlejana. Krahvinna d'Agoult, kes ise oli omal ajal amelnud Mallefille'iga, ässitas kõiki tuttavaid Sandi ja Chopini vastu. Need ise aga ei hoolinud oma esimeses tuhinas millestki. Chopin gri-

pist paranedes ei sõitnud kosumiseks maale, vaid jäi Pariisi armastatu lähedusse. Sel ajal tutvus ta isiklikult Paganiniga ja töötas juba prelüüdide kallal. Vahepeal eemaldatud Mallefille ilmus taas Pariisi ning kavatses oma võistleja kutsuda kahevõitlusele. Sand oskas teda esialgu rahustada, siis aga otsis hüljatu juhust Sandi enda mõrvamiseks. Ainult mööduv sõiduk kaitses Sandi mõrtsuka kuuli eest: Sand märkas oma endist austajat lähenemas ning jõudis põgeneda, hiljem aga oli Mallefille'i raev taltunud ja uut mõrvakatset enam ei järgnenud.

Oktoobris 1838 sõitis George Sand oma lastega Majorcale. Põhjusi selleks äkiliseks lahkumiseks Pariisist oli kaks: kõigepealt kartus Mallefille'i ees, teiseks aga poja Maurice'i jooksva-valud jalgades. Kuna ka Chopini tervis jättis mõndagi soovida, siis tahtis temagi liituda. Seltskondlik arvamine oli aga temale niivõrd tähtis, et tal ei jätkunud julgust koossõiduks. Alles novembri algpäevil jõudis ta Sandi juurde Marseille'sse „terve ja punetav nagu porgand", kaasas kavatsetavate prelüüdide arvel saadud laen 1500 franki. Kardeti küll merereisi, hiljem kahetseski Sand kibedasti, et võttis Chopini kaasa, kuid esimene teekond läks hästi. Palmast oldi vaimustatud. Chopin kirjutas: „Olen Palmas, palmide, seedri- ja viigipuude, kaktuste, oliivide, sidrunite jne. vahel. Taevas nagu türkiis, meri lazuursinine. Päeval paistab päike, kõik käivad suviselt ning on väga palav. Öösiti kostab tundide kaupa gitarrimängu ja laulu. Määratusuured palkonid viinamarjadega; maurilikud müürid. Kõik meenutab Aafrikat. Lühidalt — imetore elu!" Ka Sand jagas seda vaimustust. Peagi aga tõusid ka murepilved. Palmas polnud

ainustki korralikku hotelli, tuli peatuda mingis vastikus võõrastemajas. Söödavat polnud palju saada, ainult pipart ja küüslauku oli külluses. Supis avastati skorpione, sängis lutikaid ja hullemaidki putukaid. Sealjuures ei tohitud peavarjuandjale näidata haput nägu: lõunamaa keevalisus oleks solvunud kättemaksuni. Sobituste kaudu avanes mõne päeva pärast võimalus saada koguni kaht korterit. Esimesena pakuti tagasihoidlikku villat„Son-Vent". Et aga selle villa nimi juba viitas tuulisele kohale, siis üüriti veel igaks juhuks kolm tühja tuba Palmast kolme miili kaugusel asuvas Valdemoza kloostris. Siit olid hiljuti mungad välja aetud. Sandile meeldis see koht oma loodusliku ülevuse pärast väga. Chopin kirjutas sellest järgmiselt: „Elama asun kindlasti imetoredasse kloostrisse, maailma kaunimasse kohta: meri, mäed, palmid, kalmistu, kirik, varemed, igivanad tuhandeaastased oliivipuud. Olen selle läheduses, mis kõige ilusam. Tunnen end paremini." Esialgu valiti ulualuseks villa, sest mõlemad tahtsid esmalt tööd lõpetada: Chopin viimistles veel prelüüde, Sand aga oli lõpetamas romaani „Spiridion".

Päev pärast eeltoodud kirja jäi Chopin haigeks. Päike oli kadunud, vihma valas troopikalises külluses, villa oli niiske, vesi imbus sellest läbi nagu käsnast. Ahju polnud, ning hoolimata õhusoojusest väljas, oli toas külm. Chopinil oli niigi alati köha, siin aga tõusis veel palavik. Suure hädaga hangiti kustki ahi, see aga ajas vingu, ja Chopin köhis veel hullemini. Arst leidis olevat bronhiidi. Kutsuti kolmest arstist koosnev komisjon, kes konstateeris ohtlikku seisundit. Peale bronhiidi kannatas Chopin suurt nõrkust ülihelluse ja tiisikushaigeile omase su-

gulise nõudluse tagajärjel. Kurnavalt oli mõjunud ka pikk reis. Ootamatult avastati süljes verd. Arstid leidsid kiiresti areneva kopsuhaiguse — seega polnud kahtlust, et tegu oli tiisikusega. Armukesest sai nüüd halastajaõde. Et see amet mitte kerge polnud, on arusaadav. Sand ise on oma mälestused jäädvustanud päevikus „Histoire de ma vie" (Minu elulugu), siis teoses „Un hiver à Majorque (Talv Majorkal) ja kirjades. Kõikjal süüdistab naiskirjanik oma hoolealust hüpohondrias, hingelises depressioonis ja neurasteenias. Chopini kirjad aga pajatavad heast meeleolust. Võib-olla varjas poolakas siingi teataval määral oma tundeid, kuid arvestades tema tavalist usaldust sõprade vastu, tuleb olla kõigiti ettevaatlik, kui tahetakse objektiivselt hinnata mõlema poole vahekorda.

Hispaania köök oli Chopinile kahjulik oma õlide ja küüslaukudega. Kui nüüd Sand pidi ise kokaks hakkama, siis põrkas ta kohe määratute raskuste vastu. Arstid olid levitanud jutte, et Chopin põeb tiisikust, tollal aga arvati, et tuberkuloos on koolera taoline taud. Nõnda välditi igasugune suhtlemine haige lähedalseisjatega. Majapidamise ja põetaja ülesannete kõrval võttis Sand endale ka lastekasvataja kohused: igapäev andis ta neile 6—7 tundi õpetust. Lõpuks, kui Chopin pärast kümnepäevalist rasket põdemist oli pisut toibumas, saabus villa omanikult ähvardav kiri: kolitagu välja tema majast ning maksetagu korteri desinfitseerimise kulud. Kust võtta nüüd korralik peavari? Ja kas Chopin oleks talunudki kolimist? Jäid ainult tühjad kloostritoad Valdemozas. Üks perekond kasutas hädaliste seisukorda, ning müüs lahkumise tõttu oma mööblilogu 1000 frangi eest. Chopin

ise kirjutas oma haigusest järgmiselt: „....Põdesin need kaks viimast nädalat nagu koer; külmetasin hoolimata 18-kraadilisest soojusest, apelsiniõitest, palmidest ja viigipuist. Kolm kuulsamat saare arsti: üks nuusutas, mida sülgasin, teine koputas sinna, kust sülgasin, kolmas kobas ja kuulas, kuidas sülgasin. Üks ütles, et ma kärvan, teine, et olen kärvamas, kolmas, et saan kärvama".

15. detsembril koliti kloostri ruumesse. Koht oli kaunis nii looduslikult kui arhitektooniliselt. Teid ega postiühendust siin polnud. Klooster ise asus mägedes kaljude vahel, pilved jätsid elanikud alalisse uttu ja niiskusse. Isegi Sand sai jooksva. Elanikud olid vaenulikud ega võimaldanud toiduaineid, sest kloostri elanikud ei käinud ju nende kirikus. Lõpuks hakkas tõrkuma ka nende ainuke teenija ja Sand pidi mustemaidki töid ise õiendama. Kotkaste kimedad karjed lõhkusid Chopini närve. Sand jutustab, et tema hoolealune olevat näinud aina vaime ning tonte. Ärasõidule ei saadud mõeldagi, sest Chopin poleks talunud reisiraskusi, kardeti ju niigi ta elu pärast. Kui saabus pisutki tervist, algasid nii vinged tuuled, et ei võidud väljagi minna. Alles jaanuaris saabus Palmast korralikum klaver ja Chopin võis rõõmsama meelega asuda oma prelüüdide juurde. Kuu keskel paranes ilm ning ühtlasi haige tervis. On levinud arvamine, et siin lõi Chopin oma prelüüdid. Helilooja armsaim õpilane Gutmann on aga kinnitanud, et need palad on valminud enne Majorca-sõitu ja kui lugeda Sandi enda kirjutust, siis saame ainult 12 prelüüdi: „M õ n e d neist kujutavad surnud munkade varjusid ning matuselaulude kajasid, mis jälitasid autorit; t e i s e d on delikaatsed

ning melanhoolsed, innustust on aga neile andnud hetked täis päikest ja tervist, hetked, mida täitis ta akende all laste lõbus kisa.... m u u d jällegi on täis sügavat tuska ja sellal, kui nad kütkestavad kõrva, lõhestavad südant. Ühte kirjutas ta õhtul lakkamatu vihmavalingu ajal... See heliteos on tõesti täis vihmapiisku, mis langesid kloostri katusekividele, tema fantaasias aga ja tema muusikas muutusid nad pisaraiks, mis langesid taevast tema südamele." See kaunis legend nn. „vihmapiiskade-prelüüdi" saamisest on siiski ekslik. Kõik kaalutlused viitavad sellele, et Chopini prelüüdid olid juba valmis, kui taevast langes „pisaraid tema südamele". Mitte üksi too des-duur prelüüd, vaid ka lühike h-moll, mis meenutab veepiiskade langust. Edasi — esimesed prelüüdid valmisid juba 1830. aastal. Chopin ei alustanud kunagi läbirääkimisi kirjastajatega, kui tal polnud tööd vähemalt esialgses visandis paberil.

Ei ole üleliigne tutvuda siinkohal tema töömeetodiga. Mõte ilmus Chopinil kergelt, nagu iseenesest, tavaliselt jalutuskäikudel. Siis pidi looja oma ideega klaveri juurde ruttama — klaveri taga toimus alles see õige eostamine. Lõppkuju andmine ja mõtteloote viimistlemine toimus raskete sünnitusvaludega. Tavaliselt tekkis üksikutes taktides mitu varianti, millest parima pidi valima mõni laps, kes selleks kohale kutsuti; hilisemal ajal asendas lapsi proua Sand. Kui asuti puhtaltkirjutamisele, algasid ahastused ja meeleheited. Helilooja lukustas end üksikusse tuppa terveks päevaks ning murdis vihas sulepäid. Mõnda takti muudeti kümneid kordi, et siis järgneval päeval peatuda esialgse variandi juures. Säärastel puhkudel meelitas Sand oma sõbra

väljasõitudele, pärast mõnepäevalist puhkust ning mõtete hajutamist oligi asi hulga hõlpsam. Kui nüüd pala valmis sai, pandi ta teatavaks ajaks töölaua laekasse, kust alles mõne aja pärast välja võeti ning väljapuhanuna objektiivselt üle vaadati. Ümberkirjutamiseks ning ortograafiliste pisiasjade kontrolliks usaldati töö mõne andekama õpilase hoolde. Nüüd alles pälvis pala trükkimist, ja sedagi ainult siis, kui looja nendega ise täiesti rahul oli. Raske on uskuda, et Chopin juba enne ärasõitu oleks lepingu sõlminud täpselt 24. prelüüdile, kui tal need mitte valmis poleks olnud. Pealegi puudus tal haiguse ajal klaver kui ka tervis. Seepärast peame uskuma, et Chopini looming Majorcal piirdus ainult tehniliste viimistlustega või äärmisel juhul mõne üksiku prelüüdiga. Kindlasti on teada ainult e-moll masurka päritolu Majorcalt. Nüüd aga võime korraks peatuda prelüüdide juures.

P r e l ü ü d i d — need on Chopini „laastud". Küll mitte põhjala vaigustest mändidest, vaid palisandrist, oliivipuust, mürdipõõsast. Vahele on mõni laast pudenenud ka sarga või risti valmistamiselt. Seetõttu ongi nende meeleolud nii erinevad, vastavalt aegade- ja elumuutusile. Nendes peitub Chopini essents — ilma rahvusliku rütmi ning meelsuseta esineb kunstnik siin kosmopoliidina. Sõna „prelüüd" vihjab millelegi järgnevale. Kuid ainus asi, mida ühe niisuguse küpse kunstiavalduse järel tahaks — on kuulda ka ülejäänud 23 prelüüdi. Sisuliselt on prelüüdid mahutatavad kolme sarja: ühed võiksid olla väga hästi noktürnideks (nr. 13, 15, 17 ja 21), teised on oma tehniliselt laadilt etüüdidele lähedased (nr. 5, 8, 10, 11, 12, 14, 16 ja 19), ainult ülejäänud on erinevate stiiliomadustega. Kui kau-

gele lähevad meeleolude erinevused, seda sõnastab kõige paremini Jachimecki öeldes, et a-duur nr. 7 kõlbaks hästi mõneks rokokooaegseks kellamänguks, sest kui see muretu kelluke üldse mingit mementot tähendaks, siis ainult magusate õnneviivude „carpe diem" (kasuta päeva) oleks nende mõtteks. Seevastu c-moll nr. 20 algab masendava leinamarsina, lõpeb aga sfääride lohutava muusikaga. Selle prelüüdi kohta tähendas Sand, et siin avalduvat kogu rahva valu. Patt oleks veel Chopini naiselikuks nimetada, kui kuuldakse prelüüdi nr. 9 — see on lihtsalt Beethoveni raske samm hollandi puukingades. Või milline dünaamika ja mehelikkus g-moll prelüüdis nr. 22! Eraldi välja antud cis-moll op. 45 prelüüdi on F. Hoesick nimetanud „prelüüdiks kogu uuemale muusikale". Ja tõepoolest — see on Brahms, mida kuuleme, või isegi Richard Strauss. Chopini võrratud prelüüdid on leidnud sarnaseid ainult Skrjabini, Szymanowski ja hiljem Debussy loomingus.

Kloostrielu möödus kloosterlikus üksinduses, sest kohalikud elanikud, kes niigi pelgasid haiget, hakkasid omalt poolt „uskmatuid" kiusama, kuna need ei käinud kirikus ega nende simmaneil. Kohtamisel löödi risti ette, et kurivaim ei nakataks, kauplemisel aga võeti igalt asjalt kümnekordne hind — sest „uskmatud" pole ju inimesed. Veebruaris otsustati lõpuks lahkuda, Chopin oli juba niivõrd kosunud. Suure häda ja nurumisega saadi sõiduk Palmasse, ent sinna jõudes oli haige kolmetunnise vintsutuse tagajärjel surmani nõrk, tekkisid jälle verejooksud. Otsekohe tuli asuda laevale, sest järgmine oleks väljunud alles nädal hiljem ja Chopin ei mallanud ühelgi tingimusel oodata. Laevalaele aga reisi-

jaid ei lastud — see oli varutud sigadele. Kapten ei hoolinud palju haigest inimesest ja andis tarvitada kajuti, kus Chopin pidi lämbuma umbses õhus. Vähe sellest, kuuldes, et tegemist on kopsuhaigega, kartis kapten, et tõbi võiks nakatada tema sigu ja Chopinile anti viletsaim madrats, sest see tuli hävitada. Seda muidugi reisijate eneste kallil kulul. Sõidu ajal piitsutati loomi, et nad magama jäädes kogemata üle parda ei kukuks. Sead röökisid ning magamisest polnud juttugi — mitte ainult lael, vaid ka all kajutis. Chopin köhis verd. Läbi kohutavate kannatuste jõuti viimaks Barcelonasse. Siin võimaldas Sandi tuttav kapten kogu seltskonnale pääsu sõjalaevale. Vaevalt oli haige pisut toibunud, viidi ta maale kosuma. Nädal hiljem oli Chopin juba sedavõrd paranenud, et võidi asuda Marseille' poole teele. Hotellimadratsi eest tuli muidugi maksta palju, sest seegi läks hävitamisele. Meresõit sõjalaeval oli olnud parem. Marseille' arst pidas haige seisundit ohtlikuks, aga kui Chopin imekiiresti tervenes, tagas meedik koguni prohvetlikku vanust, kui vaid jäädaks esialgu puhkama Lõuna-Prantsusmaale. Ümbrus oli meeldiv mõlemale ja nõnda jäädigi muusikasõbraliku arsti hoole lähedusse, kes siis muusikalised naudingud tasus ka erilise hoole ja hellusega. Varsti oli Chopin unustanud kõik oma kartused ja mured tervise pärast. Majorca meeleolu oli kadunud niikaugele, et sõbrale saadetud kirjas laskis isegi Pariisi korteris asuva testamendi hävitada. Kuna loomingust polnud esialgu kõnetki, siis veetis Chopin oma aega A. Mickiewicz'i teoste tõkimisega oma sõbratarile. Sand oli poola poeedist väga vaimustatud ning kirjutas temast hulga artikleid. Arsti soovitusel viibiti maal kogu aprillikuu. Maipäevad

tõid juba niipalju elujõudu, et üritati isegi sõitu Itaaliasse; kuid kaugemale ei saadud kui Genuasse. See oli ka esimene ning viimne kord, mil Chopin Itaalias viibis. Et see reis pidi Sandis äratama mälestusi ühest varemast sõidust luuletaja Musset'ga — seda Chopin muidugi ei aimanud. Tagasisõidul haigestus ta äkki nii ägedasti, et kahe kuuga kogutud tervis oli varsti kadunud. Õnneks paranes Chopin sedagi puhku. Et arst ei soovitanud suveks Pariisi asuda, nõustus Chopin meeleldi Sandi mõisa külastamisega. Nii jõutigi mai lõpus Sandi vankril pärale Nohanti mõisa.

„Le chateau de Nohant" oli lihtne kahekordne villa kaunis maastikus. Siin käidi õngitsemas, jahti pidamas, jalutati, mängiti piljardit, lauldi või loeti ühiselt. Pärast lõunat oldi väljas või korraldati kodust del'arte-teatrit. Chopin leiutas pantomiimilistele mängudele muusika või mängis ka ise kaasa. Siin oli tal enesetunne kõige parem — oli hellitamist, tervist ja oli ka seltskonda, mida ta vajas: E. Delacroix, Pierre Leroux, E. Arago, A. Grzymala jt. Chopin hakkas hoolitsema juba korteri eest Pariisis, et asuda Sandi lähedusse. George Sand aga oli tülpinud sellest haigest mehest, keda ta armunõudlus oleks liiga kurnanud. Chopinil oli ikka verejookse ja tuli olla ettevaatlik. Sand pihtiski kord A. Dumas'le, et Chopin tunduvat talle laibana. Armastus oli otsas. Mis nüüd veel jäi endisest tundest, oli vaid emalikkus ja inimarmastus. Sand teataski siis Chopinile, et nüüdsest peale peab nende vahekord jääma kaineks. Chopin ei tahtnud sellest kuuldagi, kuid polnud midagi parata: armukesest sai siiski ainult põetaja ning seltsiline. Chopin alistuski lõpuks, kuid kättemaksuks otsis

endale lihtsa külaneiu metressiks. Selle vastu polnud Sandil midagi. Sand oli jälle kord tugevasti pettunud ning seepärast uskus ta Chopinist võivat vabaneda, kui lõpetab armuvahekorra. Chopin aga armastas teda liiga tõsiselt, et kohe eralduda. Ta tegi oma armastatule isegi abiellumisettepaneku, mida Sand ei võtnud kuuldagi. Sand aimas, et ta saaks juurde ainult kolmanda lapse — tujuka ja raskepärase hingelaadiga hellitatud tiisikushaige — ja mitte mehe. Sand kibestus hiljem niikuinii, et ta ei suutnud Chopini hinge läbi näha, kuigi ise oli psühholoogiliste romaanide autor. Oma muljeid on ta katsunud kirja panna, kuid neis peegeldub sama vähe Chopini hinge mõistmist, kui teadmisi ta prelüüdidest. Sandi poolt on see ikka teatav ohvrimeelsus, et ta haigest lõplikult ei eemaldunud, vaid nõustus lõpuks koos Pariisi sõitma, loobudes esialgsest kavast jääda talveks maale. Septembris saatis Chopin sõpradele kirju, et need talle muretseksid kõlvulise korteri.

Oktoobris 1839 kolis Chopin uude korterisse Rue Tronchet'le nr. 5. Varsti asus ka Sand kõrvalmajja ning külalised võeti ühiselt vastu pr. Marliani salongis. Chopin oli õnnelik, et sai kaua aja järel Pariisi tagasi. Otsekohe algasid vanad eluviisid: hommikul tunnid aristokraatseile õpilasile, õhtuti salongielu. Daamid meelitasid teda võidu oma salongidesse. Armastati kuulata ta raskemeelseid ning tõsiseid improvisatsioone klaveril, millele järgnes miimikategemine. Chopin tormas ilma pausita peegli juurde, tõmbas paar korda peoga läbi pikkade juuste ning pöördudes seltskonna poole oli ta juba moondunud mõneks inetuks raugaks, kelkivaks juudiks või flegmaatiliseks inglaseks. Ka Sand pidi tun-

nustama Chopini näitlejaandi. Keegi daam jutustab Chopini külastusest ajal, mil daami rõivastumine oli pooleli. Teenija palunud külalist oodata, ise aga läinud perenaist abistama. Suur oli mõlema üllatus, kui salongist kostis äkki veel ühe külalise, kellegi noore daami hääl. Chopin pakkus daamile teed, daam aga ütles, et tema jätab eesõiguse geeniusele. Viimaks tuli teenija vaatama, kuid pidi veenduma, et Chopin oli ajaviiteks improviseerinud väikese dialoogi endaga. Kord jälle palus keegi Poolast saabunu, et Chopin tutvustaks talle Liszti ja üht teatud arvustajat. Chopin lubanud siis neid mõlemaid kohe esitleda ning imiteerinud soovituid nii osavasti, et külaline pidi naerust pisaraid hoidma. Järgmisel päeval aga olnud Poola võõras Chopiniga teatris, kui äkki Fryderyk kadunud loožist. Ringi vaatama hakates silmanud võõras Chopini juba naaberloožist, imiteerimas eilset arvustajat. Poolakas rutanud siis teise looži, pahanenud niisugusest vallatusest: „Jätke juba ometi, olge kord ka iseeneseks!" Seal aga ilmus äkki tõeline Chopin suure naeruga ja oletatud imiteerija lahkus vihaselt oma kohalt. Eriline oskus oli Chopinil iseloomustada salongides viibijaid klaveriimprovisatsioonidega. Alati tunti ära, kellest tema mängus „juttu oli". Kord palus ka Delfina Potocka, et temast joonistataks üks säherdune „muusikaline portree". Chopin tegigi seda imehästi, kuid viskas enne seda Delfina õlult õhukese liniku klaveriklahvidele ning mängis läbi selle.

Südame-põhjas suhtus Chopin noisse „suure" seltskonna daamidesse tagasihoitud pilkega. Nii kirjutas ta kord vürstinna Vaudemont'i ahvikese kohta, et see olevat „tolles suures maailmas huvi-

tavaim olend, kes vastuvõttudel teisi komtesse hammustas". Parata aga polnud midagi: Chopin vajas peeni kombeid ja valitud esinemist. Sellega oli ta juba maast-madalast harjunud. Ei puudunud tal seejuures ka teatavat snobismi: kord palus ta Austria saadiku proualt, krahvinna Apponyi'lt, serviisi laenuks, kuid õhtul pidi proua piinlikkusega kuulma, et Chopin ostnud endale uue serviisi, sest tema serviis olnud Chopinile liiga vähenõudlik. Chopin põlgas igasugust keskpärasust. Ta ei sallinud Sandi demokraatlikke ning mitte-õilsate maneeridega tuttavaid. Isegi kaasmuusikute vastu ei tundnud ta alati huvi. Ainult Bachi ja Mozartit uuris ta eluaeg. Beethoven oli temale liiga robustne. „Appassionata" oli õieti ainuke Beethoveni sonaat, mida Chopin hindas. Teisi ta ei tundnud põhjalikumalt. Schubert meeldis ainult mõningate lauludega. Kuni 1846. aastani säilis sõprus ka Berlioz'iga. Siis aga tekkis pööre Chopini hinnangus: ta erutus Berliozi efektidest niivõrd, et unustas isegi ta voorused. Oma õpilase nähes raputas kord Chopin sulest tinti noodipaberile ja ütles: „See on Berlioz'i töömeetod." Liszti austas Chopin ainult virtuoosina (peamiselt küll teiste autorite tõlgitsejana) ja mõne üksiku parafraasi autorina. Tema algupärandeid ei hinnanud nõudlik poolakas mikski. Mendelssohni esimene sõnadeta laul oli peaaegu ainus, mis talle meeldis: teisi pidas „odavaks" ja „kulunuks". Schumanni karnevalist ütles ta, et see polevat üldse muusika. Chopin oskas hinnata ainult seda, mis vastas tema maitsele ja meeltele. Samasugune piiratus avaldus ka suhtumises teadusesse ja kirjandusse. Chopini teaduslikud huvid piirdusid ainult lütseumis omandatud tarkusega, kirjan-

duses huvitasid teda üksnes poola autorid. Neid luges Chopin õhinal ning armastas Sandilegi tõlkida. Et Pierre Leroux' teoste köited lamasid ta laual lahtilõikamatult, võis tuleneda küll sellest, et Leroux asendas teda Sandi juures. Kelleltki, ka oma parimalt seltsiliselt Delacroix'lt, ei küsinud Chopin teateid nende tööst ja tegevusest. Paljusid hakkas ta ajajooksul endast karmilt eemaldama ja ignoreerima. Isa ja Sandi teeneks tuleb pidada, et Chopin armastas Voltaire'i lugeda. Siit ongi pärit Chopini suur skepsis ja kriitika usuasjade vastu. Alles surma eel sai meister oma lapsepõlve-usu tagasi.

Öösel koju tulles vähkres Chopin unetult voodis ja Sand pidi teda valvama. Haigel tõusis palavik, oma harjumusist aga ei tahtnud ta kunagi loobuda. Viimaks muutus ta tervis juba nii hapraks, et isegi salongides nalja tehes olid tal suured mustad laigud silme all, nägu lubivalge, huuled aga veripunased. Mängu ajal pidi valitsema surmavaikus. Kuulajail oli sageli tunne, et ühes helidega haihtub ka osake mängija elust. Kui siis paluti veel mängida leinamarssi, täitis Chopin selle soovi alati, aga mängu lõpul haaras sõnalausumatult kübara ja lahkus mornilt. Neid Chopini tuskasid ja põdemisi pidi leevendama Sand oma lähedusega ja õeliku hellusega. Sageli muutus see põetajale koormavaks, kuid ei saanud salata — Chopin oli siiski väärt sõber, peenetundeline ja armastusväärne hing.

Sandi kaudu tutvus Chopin mitme vaimuinimesega, nagu E. Delacroix, Pierre Leroux ja tšellist E. Franchomme. Kuid ka Sand tutvus lähemalt poola emigrantidega ning laiendas siin mõneski suhtes oma silmaringi. Poola heategevaile pidudele pühendas Sand alati erilisi artik-

leid ning oma osavõtuga toetas pagulasi õige tõhusalt. Koos Chopiniga kulutati alati sadu franke kehvemate poolakate toetamiseks.

Aegamisi hakkas Sandi ja Chopini sõbralikku vahekorda rikkuma viimase suurenev haiglus. Talvel 1839—40 elas ta niiskes ja päikesepaisteta korteris. Päike aga oli Chopinile vältimatu — ilma selleta ilmus varsti köha ning närvilised häired ja sellest piisas Sandi elu rikkumiseks. Haige kippus kogu aeg sõbratari juurde ning kirjanik pidi oma tööaja järjekindlust rikkuma. Üha enam ja enam hakkas Sand sellest vahekorrast tüdima. Vaevalt ta ise teadis, et leidus samal ajal keegi daam, kes soovis Chopini endale meheks, Liszti ainult armukeseks, Hillerit aga sõbraks. Sel ajal ilmus Liszt ise Pariisi ühes krahvinna d'Agoult'ga, kuid pianistid puutusid vähe kokku, sest olid ju nende daamid teineteisega jahedas vahekorras. Kord juhtus Liszt siiski Chopini külastama ning tegi seda kellegi võõra daami seltsis. Chopin polnud parajasti kodus ja Liszt oli selles teadlik. Hiljem tuli Chopin koju ja leidis oma voodi olevat korratuses. Liszt saatis pärast ühe vahendaja, kes pidi Chopini ees vabandama tema ulakat tegu, Chopin aga teatas sama isiku kaudu, et tema polevat midagi unustanud, ja et see vahekord, mis mõlemat pianisti tol hetkel ühendas, rahuldavat teda täiesti. Seega oli teeseldud sõprus läbi. Siitpeale suhtuti teineteisesse veel ainult viisakalt ja ametlikult. On seda huvitavam, et Liszt avaldas pärast Chopini surma oma „sõbra" eluloo 1852. a. Monograafia äratas oma ilmumisel tähelepanu, sest oli esimene ja Lisztilt kui asjatundjalt oodati põnevusega hinnangut. Teoses ilmnes aga üllatavalt palju faktilisi vigu, peale selle oli kogu töös vähe

asjalikkust, seda enam aga taevaniülistavaid ilukõnesid. Chopini õde ja lähemad tuttavad olid otse pahased, keegi saksa kriitik väitis koguni, et „Liszt sülgas toidu sisse, et teised ei tahaks sealt süüa". Tõepoolest ei ilmunudki selle järel pikema aja vältel ühtki Chopini elulugu, sest Grzymala, kellel käsikiri valmis oli, ei tihanud oma tööga enam päevavalgele ilmuda. Alles 1873. aastal pärast hulgalisi vahepealseid pisikirjutisi ilmus ulatuslikum uurimus Szulci sulest. Kas meelega või kogemata, aga Chopini uuendustöist polnud Liszti juures pikemat juttu.

Suvel 1840 jäi Sand Pariisi. Chopinile toodi ettekäändeks kokkuhoidu, tõeliselt aga võis Sand oma Pariisi korteris vabalt vastu võtta Leroux'd; Nohantis oleks Chopin oma alalise juuresolekuga armastajaid häirinud. Nagu näha, Sandil siiski ei jätkunud alati küllaldaselt tahtmist haige tervise eest hoolitsemiseks — maaõhk ja vaba loodus oleksid ju olnud parimad ravivahendid Chopinile. Tol suvel kaalus Chopin kõigest 97 naela.

Oktoobris ilmus Pariisi A. M i c k i e w i c z, kes oli kutsutud slaavi kirjanduste ja keelte professoriks Collège de France'i. Ka George Sand hakkas kuulama neid loenguid, sest ettekanded olid nii sütitavad, et peagi kogunes Pariisi vaimne eliit üliõpilaste ja poola pagulaste kõrvale kuulama oma aja huvitavamat isiksust. Kirjutas ju Sand Mickiewiczi kohta, et tema „on ainus s u u r ekstaatik, keda ma tunnen. Tundsin palju väikesi, mis aga puutub Mickiewiczisse, ei tahtnud ma avalikult väita, et minu arvates kannatab ta sama „vaimse langetõve" all (haut mal intellectuel), mis teeb teda sugulaslikuks nii paljude

tuntud askeetidega nagu Jeesus Kristus, Püha Johannes, Sokrates, Dante ja Jeanne d'Arc."

Mickiewiczil oli hiilgav improvisatsiooniand, nii et ta poole tunniga jõudis antud teemal luua luuleteose, mille esitamine kuulajaile kestis kas või terve tunni. Kuski poolakate koosviibimisel tervitas üks vähemaid värsiseppi oma suurt ametivenda kodussepitsetud riimidega. Selle järele tõusnud püsti Mickiewicz ja vastanud samas improviseeritud värsivormis kõnega. Keegi ei võinud hiljem edasi anda selle kõne sisu, ei teatud isegi seda, kaua ta kestis: ühed ütlesid viis minutit, teised — terve tunni. Kindel oldi aga selles, et kõne mõju oli lihtsalt vapustav. Paljudel kuulajatel tekkisid närvišokid, oli kuulda karjatusi ja valjusid nuukseid. Paljud ei saanud öö jooksul uinuda. Keegi krahv tuli nii põrutatuna koju, et ta naine uskus meest olevat segaseks läinud. Mickiewicz ise kartis seda mõju, mis ta improvisatsioon tekitas. Teisel päeval oli ta meeleolu sünge nagu pärast mõnd atakki. Nõnda kirjeldab seda juhtumit George Sand.

Sandilt on ka pärit alljärgnev kujutus [1]), mis annab pildi Chopini igapäevasest elust. Sand läks külastama haiget Delacroix'd, kellega vesteldi Ingres'i „Stratonise" üle. Lõpuks kunstnik sattus sellisesse hoogu, et läks koguni saatma oma lahkuvat külalist, et teel jätkata sama vestlust. Uksel kohati juhuslikult Chopini. Kuna viimasele kõnesolev maal ei meeldinud, siis poetas ta arvamusi sekka, öeldes, et isikuil „Stratonisel" puuduvad tõelised tunded; küll aga väärivat kiitust töö viimistlus, kuigi, mis puutub värvidesse ja varjundeisse, siis tema, Chopin, neid palju ei

[1]) George Sand, Impressions et Souvenirs.

tundvat. Sandi arvates ütles Chopin seda oma tavalisest viisakusest, kuid ometi tabas tõtt. Asuti koos lõunalauda. Maurice, Sandi poeg, palus, et Delacroix kui tema joonistusõpetaja seletaks oma reflekside teooriat. Chopin kuulas teiste kõnet vaikides. Delacroix võrdles maalivorme muusikavormidega, helide harmooniat ja modulatsioonide sugulust värvide harmoonia ja refleksidega. Chopin keerles rahutult toolil ning hüüdis siis: „Andke mulle aega puhata, enne kui jõuate reljeefsuseni! Aga seks korraks on küllalt refleksidest — see on veider, see on uudne minu jaoks, see on nagu alkeemia!" — „Ei, see on puhas keemia!" vastas Delacroix: „Toone võib lahutada ja liita." Chopin aga ei kuulanudki enam vastuväiteid, istus klaveri taha ega märganud, et teda kuulatakse. Improviseeris nagu juhuslikult ja lakkas. „Edasi, edasi!" hüüdis Delacroix: „Sa ei lõpetanud ju!" — „Siiski, ma veel ei alanudki. Midagi ei tule välja. Mitte midagi... Need on ainult varjud, piirjooned, refleksid, mis ei taha kuidagi selgineda. Otsin koloriiti, kuid mul pole isegi joonist!" kurtis Chopin. — „Ei leia sa ühte ilma teiseta, vaid leiad mõlemad koos!" sõnas seepeale Delacroix. „Aga kui ma leian ainult kuuvalguse?" küsis Chopin taas. — „Siis olete leidnud reflekside refleksi!" sähvas Maurice. See juba meeldis Chopinile ja taas sukeldus ta oma helidesse. Seltskond kujutles suveööd. Seal äkki heliseb uksekell. Sand on pahane häiringu pärast ja laseb teenril öelda, et kedagi pole kodus. „Tema jaoks siiski!" hüüab Chopin. Kui siis imestunud Sand küsib, kes too külaline on, hüüab Chopin: „Mickiewicz!" Ja oligi tema. Astub sisse ja palub edasi mängida, ise aga asub kuulama. Mõni

aeg kestab vaikne mõtisklus Chopini helide saatel, kui järsku tormab sisse teener teatega, et Sandi magamistoas olevat tuli puhkenud. Kohkudes joostakse kohale, ning ühisel jõul on tunni aja pärast kõik jällegi korras. Seltskond toibub ning leiab, et Mickiewicz on kadunud. Kus ta on? Otsitakse ja hüütakse — asjata. Viimaks leitakse ta salongis samal kohal, kuhu tulles oli istunud — hajameelselt mõttesse süvenenult. Tema kuulab Chopini! Kõik puhkevad naerma ja Sand lubab edaspidi kohe Mickiewiczit päästma minna, kui tuli peaks kuskil puhkema. Poeet on üllatunud: „Tõesti? Mina ei märganud midagi!" võtab oma kübara ja lahkub sõnalausumatult.

Mickiewicz arvas, et „Chopin on tema [Sandi] kurjaks vaimuks, ta vaimseks vampiiriks, ta ristiks. Chopin piinab teda ja kindlasti lõpetab Sandi surmaga". Selles arvamises tundub liialdust. Mickiewicz tõsise inimesena ei saanud alati Chopinisse sümpaatiaga suhtuda, sest kümne aasta võrra noorema muusiku hingelaad oli liiga kerglane sellele usu- ja mõtteinimesele. Umbes samal ajal külastas Balzac Sandi, tutvus siin Chopiniga, kuid tema ei saanud nii halba muljet mõlema vahekorrast.

26. aprillil 1841 oli hulga aja järel Chopini kontsert klaveriehitaja Pleyeli saalis. Nagu alati tuli nüüdki palju muresid kava, kaastegelaste, piletite ja kümne muu asja pärast. Seejuures tuli veel usinasti harjutada. Harjutamise all mõistis Chopin Bachi palade mängimist, mida ta enamasti peast tundis. Kontsertandi nõrka jõudu ja hädist tervist arvestades püüdsid sõbrad ja tuttavad sooritada kõik tehnilised tööd, mis Chopinile tundusid vastumeelsena. Kavas oli Chopini pre-

lüüde, noktürne, masurkasid, etüüde. Vahelduseks mängis Ernst viiulisoolosid ja laulis Damoreau-Cinti. Kolmveerandtunnilise mängu eest sai Chopin tulu 6000 franki. Vaheajal ilmus Liszt „Gazette Musicale'i" arvustaja Legouvé juurde ning teatas, et tema võtaks arvustamise endale. Kriitik nõustus sellega, lootes nõnda Chopinile heameelt valmistada. Chopin aga oli tõsiselt pettunud. „Ta annab mulle väikese valduse oma riigis," naeratanud Chopin nukralt. Nädal hiljem ilmuski Liszti artikkel, milles rooside vahelt torkas vahele sekka ka mõni varjatud okas. Chopin polnud sellega rahul ja peatselt saabus uus jahenemine mõlema vahekorras, nii et Chopin ei tänanudki Liszti ta sõnavõtu eest. Liszt lahkus Pariisist, Chopin aga ei püüdnudki teda kohata. Olgu siin toodud iseloomustav osa sellest arvustusest: „Ainult harva ja suurte vaheaegade järel laskis Chopin ennast kuulda. See aga, mis mõnele teisele oleks tähendanud kindlat teed täielisele ununemisele ja virelemisele, on temale vastupidiselt saanud kõikide ajamoodide üle valitsevaks tunnustuse allikaks ja on hoidnud teda kõigist kartusist konkurentsi, ebaõigluse ja kadeduse ees. Hoides end eemale lakkamatuist pingutusist, mis kogu maakera virtuoose juba aastate kestel kihutanud üksteise järele ning üksteise vastu, on Chopin ikka jäänud oma ustavate poolehoidjate, oma andekate õpilaste ning andunud sõprade ringi, kes osates teda säästa sama kurnavate kui ebameeldivategi kokkupõrgete eest, on kogu aeg väsimatult selle heaks töötanud, et võimalikult enam levitada tema töid ning selle läbi laiendada ka Chopini nime kultust ja tema geeniuse imetlemist. Siit siis tuligi, et see valitus, kõrgemas, peamiselt aristokraatlikes

ringkonnis end nii hästi tundev tutvus oli väga hästi kindlustatud igasuguste kallaletungide vastu. Lõpuks kõik võimalikud kriitika hääled, mis sõna võtnud, vaikisid hoopis, nii täieliselt, nagu oleks juba järgmine põlv kõnelema sirgunud. Nõnda siis viimasel kontserdil, kesk hiilgavat kuulajate ringi, mis kogunes selle nii kaua vaikinud helide poeedi ümber, polnud ei vasturääkivaid arvamusi ega reservatsioone, vaid aina üksmeelne imetlus kõikide huulil."

Teised arvustajad võtsid sõna eranditult kiitvalt ja hindavalt. „Le Menestrel" näiteks kirjutas, et „Chopini õigeks hinnanguks peab omama subtiilseile muljeile ning poeetilistele tunnetele vastuvõtlikku hinge. Chopini kuulatakse nõnda nagu loetakse Lamartine'i ridu. Iga kuulaja lahkus kontsertsaalist täis sisemist rõõmu ja sügavat vaimset elamust."

Chopin pidi nägema, et kui tal ka teistest kadetsejatest õnnestus vabaneda, siis oma „sõpradest" polnud sugugi nii kerge lahti saada. Seda mõistis ka vana Nikolai Chopin ja soovitas oma kirjades mitmel puhul mitte katkestada neid lõtvugi sidemeid Lisztiga, et mitte omale Lisztist avalikku vaenlast teha, nagu oli John Field. Chopin ütles kord selle noktürnide isa kohta, et ta mängivat nii halvasti, nagu seda on harva kuulda. Field ise suhtus Chopinisse silme all mesimagusalt ja meelitavalt, seljataga aga ütles, et ta olevat „haigetoa talent".

Suve veetis Chopin Nohantis, kuhu hiljem saabus ka Sandi tütar Solange. Tüdruk muutus Chopini hellituste läbi riiakaks, isekaks ja pahuraks. Eriti sai seda tunda tema vend Maurice. Sellest tekkis pärastpoole vaenu Sandi ja Chopini vahele, esialgu aga oli kõik näiliselt korras.

Halb ilm sundis enamasti toas istuma, mis mõjus tagajärjekalt Chopini loomingule. Pariisi kirjastajad said prelüüdi cis-moll, tarantella (mille kohta helilooja ise arvas, et midagi nii halba enam niipea ei kirjuta), ballaadi as-duur, noktürnid fis-moll ja c-moll, fantaasia f-moll ja poloneesi fis-moll. Seejuures jäi veel hulk vaba aega ka kirjanduse lugemiseks, mis oli peagu erandtult poolakeelne. Kuna samal ajal abiellus Marja Wodzińska, siis loetud luule inspireeris teda komponeerima kaks pala luuletaja Witwicki sõnadele „Kena poisike" ja „Sõrmus". Nende värsside sõnad tõendavad, et Chopini süda polnud veel taltunud. Marja vend tahtis Pariisist lahkuda, et vabaneda oma vanapoolsest pruudist, kellest ta oli tüdinud. Mõrsja aga püüdis oma saaki kõigiti kinni hoida, kohkumata ühegi abinõu eest. Vaene Chopin segati loosse, mille intriigid ulatusid Sandini. See muidugi ei usaldanud palju naistevõlujat Chopini ja tegi omaltki poolt süütu Chopini elu kibedaks. Chopin oli nii pahane, et nimetas seda kahetsusväärset pruuti isegi „seaks, kes tuhnis end minu tara alla ning sõtkub, et leida rooside vahelt seapähkleid. Lühidalt, vanatüdruk. Meie, vanad kavalerid, oleme hulga paremad." Niisugune toon polnud kirjutajale omane muidu kui suures pahameeles. Kõik see tõendab, milliseks löögiks pidi olema Chopinile ta vana armsama abiellumine.

Oktoobris 1841. a. toimetati Chopini korteri sisustus juba uude kohta Rue Pigalle'i, Sand aga ei tahtnud niipea lahkuda sest üksindusest, rahus oli tal hea oma kirjanduslikku tööd teha. Soovitas Chopinilegi siin oma tervist kosutada, see aga ei suutnud kuidagi suurlinna elust kõrvale jääda, tahtis ainult sõbratarigi linna. Pa-

riisis asus Chopin loomingu juurde ja kirjutas mitu uut pala. Sand tuli linna alles detsembris ühes lastega. Nüüd olid kõik eeldused heaks meeleoluks — Sandi emalik hool, suured daamide ringid austajatena, kuninga hinnalised kingid. Ainult et Chopini tervis oli vilets. Ühes sellega kasvas ka norutunne ja kojuigatsus; ilmusid taas hallutsinatsioonid. Ka õpetaja Žyvný ja sõbra Matuszyński surm masendas teda. Sõber oli Chopini juures elanud kaua aega ja tema kopsuhaigus ning surm viisid Fryderyki otse meeleheitele. Ta ei võinud näha oma sõpra sargas, kartis pööraselt surnut, nii et Chopini närvide pärast tuli viivitamatult matmisele asuda.

1844. a. mais suri Chopini isa 75. eluaastas. Kodused palusid seda lööki rahulikult taluda, et mitte emagi tervist rikkuda. Chopin aga oli nii põrutatud, et ei suutnud ise vastatagi, vaid palus Sandi teha seda tema eest. Suvel külastas Chopini ta õde oma mehega ja see vaigistas pisut venna nukrust ja igatsust omaste järele. Sand suhtus Chopini õesse säärase armastusega, et veel kaua aastaid hiljemgi oldi südamlikus vahekorras. Isegi siis kui Chopin ja Sand olid ammu lahku läinud.

Chopini ja Sandi edaspidise vahekorra kujunemist mõjutas noor neiu Augustine Brault, kelle Sand lapsendas, sest see neiu meeldis väga ta pojale. Chopin ei mõistnud seda sammu ja püüdis selgitada teo mõttetust. Oli ju Augustine seni rahulikult Sandi tädi juures elanud kasutütrena tundmata millestki puudust. Sand teostas siiski oma soovi, kuna Chopin oli kinni oma h-moll sonaadi viimistlemisega ega saanud küllalt energiliselt vastu seista. Samal ajal oli Sandi tütar pansionaadis hariduse omandamise lõpeta-

nud ning koketeeris nüüd täiskasvanud neiuna oma ema sõbraga. Chopin omalt poolt vastas samuti sümpaatiaga. Terved päevad veedeti Chopini toas klaveri taga või raamatute juures. Neiu oli väga ilus, palju kenam kui ta ema, seejuures aga äge ja kirgliku temperamendiga. Kiusas teenijaid, ema, venda, ainult Chopini armastas. Oli jonnakas, pahur ning laisk, kuid väga musikaalne. Kuna Chopin ise ei sallinud Sandi poega Maurice'i, siis hakati peagi vastamisi intrigeerima ja kogu maja jagunes nagu kahte sõjaleeri.

VI.

KAUGENEMINE GEORGE SANDIST.

Chopini vahekord Sandiga oli veel kindlal põhjal 1844. a. suvel. Sealt peale algas aeglane, kuid järjekindel taandumine, kuigi esialgu kestis rahulik elu edasi. Sand märkas küll, et ta sõber oli muutunud nagu imelikumaks, kuid arvas selle põhjuseks olevat isa ja parima sõbra surma. Poola rikkalik mütoloogia olevat talle kodunt kaasa andnud ebauskliku hirmu igasuguste kummituste ja tontide ees, väitis Sand. Enda arvates oli Sand haigele kunstnikule ainuke tugi elus. Kuid Sandil polnud õnne Chopini mõistmisega — ka seegi kord mitte. Psühholoogiliste romaanide autor ei mõelnud, et tema oli juba nelikümmend aastat vana, tütar aga alles kuusteist. Mis võis olla loomulikum, kui et Chopini armastus ema vastu muutus olude sunnil sõpruseks, sümpaatia tütre vastu aga oli arenenud juba armastuseks. Seega — mesipuusse oli tekkinud kaks kuningannat. Aeg pidi nüüd otsustama, kumb peale jääb. Olukord teravnes veel sellega, et pisikestes sõnelustes hoidis Maurice alati ema poole, Solange aga kaitses kõige hingega Chopini. Kui 1844. a. lõpus saabuti jälle Pariisi, hakkas Sand kohe Louis Napoleoni kasuks kihutustööd tegema, astus Louis Blanc'i punaste ridadesse ja

kirjutas palju sotsialismist ja poliitikast oma lemmiku P. Leroux' ajakirjas. Kõik see pani aristokraatliku elutundega Chopini tugevasti jahenema oma endise sõbratari vastu. Kirjades koju esines Sandi nimi üha harvemini, kuni kadus hoopis. Kodused ei teadnud üldse, mislaadiline suhe oli mõlema vahel. Õed tänasid Sandi emaliku tähelepanu eest, millega nende venna eest hoolitseti ega murdnud oma pead vahekorra iseloomu pärast.

1844.—45. a. talv oli Chopinil tervise suhtes enam-vähem talutav, ehk küll köha ei lakanud enam. Tegutseda ja liikuda sai Chopin vabalt ja see oli peaasi. Häirivalt mõjus temasse ainult too lapsendamislugu. Omastele seletas ettenägelik Chopin asja järgmiselt: „Ja seal on siis see heategu, mida ta kavatses teha, mille vastu aga s ä ä r a s e l k u j u l olin mina juba kohe, niipea kui see neiu majja ilmus. Oleks pidanud ta jäetama vanemaile, mitte pead uimastama pojaga, kes abielluks ainult raha pärast (ja sedagi ainult siis, kui teda selleks palutakse, sest raha on tal külluses). Kuid poiss ihkas kena piigakest majja ja mõjus niipalju, et ema asetas selle tüdruku võrdsele tasemele Solange'iga. Rõivastati niisama, hoolitseti aga veel pareminigi, sest Maurice soovis seda. Sageli tahtis isa oma tütart ära viia, aga ei antud, sest nii tahtis Maurice. Tüdruku ema peeti hullumeelseks, sest tema nägi asja kohe läbi; kuid ka isa taipas viimaks." Tekkisid sõnelused ja arusaamatused, millele peagi lisandusid Maurice'i intriigid Chopini poolakast teenija Jani vastu. Nii muutus ka Augustine ise Chopinile vastumeelseks ning tekkisid teravad lahkhelid. Vastaspool mõistis hästi Chopini tarvet kellegagi poola keelt kõnelda (muuseas Cho-

pin püüdis igal võimalikul juhul tõendada prantsuse keele kõlavaesust ning puisust) ja teenija Jan tundus Chopinile südamelähedasena, sest temaga võis eemal kodumaast kõnelda emakeelt. Sandi poeg taotles seepärast Chopini just tema teenija kaudu rünnata ja saavutaski oma eesmärgi. Lohutust pakkus sel ajal Chopinile teataval määral Delacroix, kes ise oli suur muusikatundja ja -armastaja. Tema mõistis ka neid loominguvalusid, mis sundisid Chopini kuni kuus nädalat ühe lehekülje juures vaevlema.

1845. a. suvel valmisid Nohantis kolm masurkat op. 59, barkaroll, tšellosonaat ja poloneesfantaasia. Loomingu raskusis püüdis abistavalt mõjuda Sand. Algul see õnnestuski, hiljem aga, kui vahekord hakkas jahenema, süüdistas Chopin oma sõbratari liigses pehmuses ning kriitikavaesuses. Sand ise oma mälestustes jutustab, et Chopin muutunud koguni kärsituks ja vihaseks, kui tema püüdis oma arvamist avaldada. See on täiesti mõistetav, sest kuigi Sandil oli musikaalsust, puudus tal põhjalikum eriharidus. Nii arvas ta, et „kord saabub aeg, kus Chopini palju hakatakse orkestrile seadma". Säärane mõte näitab ilmekalt, kuivõrd vähe oli Sandil kujutlust Chopini missioonist.

Aegamööda hakkas isegi kodumaale levima teateid nende sõpruse leigenemisest, aga Chopin püüdis ikka näidata, et kõik säärased kuulujutud on valed. Põdemisel kasutas ta küll endiselt Sandi hoolt, kuid naiselikku õrnust otsis ta ometi ainult Solange'ilt.

1845. a. jõulud möödusid Pariisis üldise gripi võimuses. Kogu linn kannatas niiskuse pärast. Sand oma lastega oli voodis põdemas, kõik muutusid nii pahuraks ning kärsituks, et Chopin võis

õigusega konstateerida: „Mida enam tervist, seda kärsitum ollakse haigestumisel." Kõik kolm olid hädisena voodis ja Chopin ise oli neist kõigist hakkajam ning taluvam. Seda asjaolu esitab teises valguses Sandi kurtmine, et haigena oli Chopin „lihtsalt võimatu". Tuttavad ja sõbrad aga imetlesid Chopini vastupidavust, kuna see surmakandidaat sai taudist võitu, paljud tervemad aga surid.

Talvel 1845—46 igatses haige väga oma ema järele, kuid selle kavatsetud sõit Pariisi pidi ära jääma, sest vaevalt oleks rauk talunud reisiraskusi. Tuli lohutuda ainult nende sõnumitega, mida vahetevahel mõni tuttav tõi ühest linnast teise. Tervise huvides kavatseti sõita Itaalia pehmemasse kliimasse, aga sellest sõidust ei saanud asja, sest Maurice oma armsamaga oli vastu ja Sand täitis muidugi oma silmaterade soovi, Chopinil aga kasvas seetõttu üksindustunne järjest enam. Sõbrad surid, omaksed olid kaugel, Sand muutus võõramaks. Seda võõrdumist suurendas tunduvalt veel 1846. a. suvel ilmuma hakanud George Sandi romaan „Lucrezia Floriani", mida autor Chopinile ette luges juba käsikirjast. Kuulajas aga ei äratanud see sama huvi, mis varasemad tööd. Võimalik, et põhjus oli siin puht-isiklikku laadi.

„Lucrezia Floriani" peategelasteks on kuulus draama-näitlejatar Lucrezia Floriani, neurasteeniline vürst Karl Roswald ja tema sõber krahv Salvator Albani. Vürst Karl on kõigiti sümpaatne ja õilis noormees, kahjuks aga väga närviline, fantaseerija, umbusklik ja seejuures veel hapra tervisega inimene. Hingelaadilt on vürst sündinud aristokraat ja see hoiak kasvab tal kuni maaniani. Sündmustik hakkab arenema siis, kui

vürst sõidab Lucrezia Floriani lossi, kes on taandunud lavaelust maaüksindusse, et pühendada kogu oma tähelepanu kolmelt armukeselt saadud kolmele lapsele. Vaevalt on nooruke vürst näi-

F. F. Chopin. (George Sandi pliiatsijoonis.)

nud endist näitlejatari, kui tunneb end sügavasti armuvat ning haigestub nii tõsiselt, et ärasõit lossist osutub võimatuks. Näitlejatar põetab ja ravib haiget tõelise halastajaõe hoole ning andumusega. See aina sütitab lõõma vürsti südames.

Ka Lucrezia ise armub oma hoolealusesse ja niipea kui haige paraneb, saab neist kahest armastajapaar. Esimene kuu möödub piiritus õnnes. Siis aga ilmub lossi Itaaliast krahv Albani ja vürst hakkab muutuma talumatuks. Ta on haiglaselt umbusklik ja kiivas, nii et kannatav Lucrezia ei teagi enam, millega põhjustab ta oma armukese piinu — kas olevikuga, minevikuga või tulevikuga. Krahv Albani, kes ise muutub peagi üheks kiivuse-põhjuseks, soovitab lõpetada vahekorda, mis kummalegi poolele on muutunud ainult piinaks. Karl Roswald aga ei taha sellest kuuldagi. Ta teeb koguni abieluettepaneku, kuid Lucrezia lükkab selle kindlalt tagasi. Sellises kannatuses möödub kümme aastat. Vürst on oma armukese igavesti ära vaevanud ja piinanud, ohvril aga pole küllaldaselt tahtejõudu, et vabaneda saatuslikust armastusest, kuigi juba ammugi pole tal enam vähematki armastust oma piinaja vastu. Ühel kaunil hommikul tabab Lucreziat jalutuskäigul äkki surm aneurüsmi põhjusel. Lucrezia sureb oma piinaja ohvrina, nagu tõendab Albani oma sõbrale.

Lucrezia kuju on üllatavalt sarnane portree Sandist ja Roswald fotolise täpsusega tabatud Chopini kirjeldus. Hulk üksikasju on küll erinevad, kuid nende armastuse ajaloo peajooned langevad ühte. On öeldud, et neurasteeniline vürst olevat Chopini karikatuur. Siiski — Roswaldile on antud vürsti tiitel, tunnustatud tema hingeline õilsus ja pahede kõrval on antud küllaltki kaalukaid voorusi. Pigem võiksime juba Sandi süüdistada liigses „looduse kopeermises", pöörates prelüüdide vastu sihitud oda ütleja enda poole. Prantsuse kriitik ja kirjandusloolane René Doumic on andnud järgmise otsuse: „Kui see on

vürst Karlile auks, et ta meenutab Chopini, siis pole Chopinile vähemaks auks olla mudeliks, mille järgi on maalitud väga keeruka neurasteeniku kuju." Sandile oldi muidugi väga pahane, et ta avaldas säärase inimliku dokumendi.

Selle romaaniga on Sand andnud kunstitoote, mis iseenesest on vägagi huvitav ja aitab kaasa mõlema vahekorra paremaks tundmiseks. Naiivne on aga see ind, millega Sand püüdis tühistada arvamusi, et Roswald kujutab tõesti Chopini. Nii ütleb ta oma päevikus: „Öeldakse, et ühes oma romaanis ma olevat kopeerinud Chopini iseloomu üsna suure üksikasjalikkusega. Kuid eksitakse arvates teda tunda võivat vürst Karlis. Isegi Liszt oma raamatus Chopini üle, mis on küll pisut liialdatud stiili poolest, kuid on täis valitud mõtteid ja kauneid tähendusi, — on eksinud oma heas usus. Vürst Karlis olen ma kirjeldanud loomult kindlaks kujunenud inimest, kes on erakordne nii tunnetes kui ka nõuetes. Niisugune polnud Chopin kunagi... Chopin oli kõige nende näiliselt lahkuminevate vastuolude ühendajaks, mida ainult Jumal üksi mõistab kokku sulatada ja millel ei puudu ka oma eriline loogika. Tagasihoidlik põhiloomult, armas käitumises, imponeeris ta vaistlikult ja oli ka õigustatult uhke, mida ta ise aga ei märganud ega tunnustanud. Sealt siis talle endalegi mõistetamatud kannatused, mis ei suuna ainult ühele põhjusele. Muide, vürst Karl Roswald pole kunstnik. Ta on unistaja ja mitte midagi rohkem: olemata geenius, pole tal ka geeniuse õigusi. Tema on enam tõeline kui armas isiksus; ta on niivõrd vähe suure kunstniku portree, et Chopinile, kes igapäev luges minu töölaual asuvat käsikirja, ei tulnud pähegi selliseid mõtteid, temale — kes oli

nii umbusklik. Hiljem alles kuulduste tõttu võttis ta endale niisuguse mõtte pähe, nagu mulle kinnitati. Minu vaenlased (oli nimelt selliseid tema läheduses, kes tegid end talle sõbraks — just nagu kannatavat südant kibedusega mürgistada polekski mõrv) veensid teda, et see romaan olevat tema iseloomu pildiks. Eksitas teda ta mälu ning unustas ta raamatu sisu? Miks ei lugenud ta veel kord?... Kui vähe on see romaan meie elu kujutus! Polnud meie vahel ei neid joobumisi ega neid kannatusi! Meie kooselu ajaloos polnud midagi romaanipärast; meie kooselu taust oli lihtne ja tõsine selleks, et meil oleks alust mingisuguseks nääklemiseks endi vahel. Kunagi me teineteisele ei teinud mingeid etteheiteid."

See on hea, et Sand halba meeles ei pidanud. Chopinist ei tahaks siiski uskuda, et ta käis igapäev käsikirja lugemas, ja et kunagi ei tulnud talle pähegi see üllatav sarnasus enda ja Roswaldi kuju vahel. Chopin ise teadis paremini, mis oli luule ja mis tõde — võib-olla seepärast käituski ta nii diplomaatlikult, nagu ei mõistaks midagi. Kuidas võis tema, muidu nii umbusklik, mitte märgata sedagi sarnasust, mis oli Lucrezial Sandiga. Hoopis vastupidi: tuttavaile, kes soovitasid Chopinil lahkuda Sandist, seletas Chopin, et seda ei või liiga ruttu teha, sest see võrduks romaani ajalooliseks tõeks tunnustamisele ja see polnud temale kuidagi soovitav. Muidugi me ei tea, milliseid kavatsusi hellitas kirjanik oma romaani kirjutamisel, kas tahtis ta peenelt vihjata oma kannatustele, või lihtsalt jõudis kogemuste ammutamise järjekord Chopini juurde — kindel on aga see, et Sand ise tähendas kord ühele daamile: „Tema on haige ja mina suren." Heinrich

Heine ütles kord: „George Sand, see kelm, ei hooli minust sest ajast peale, kui olen haige; see *emanzipatrize* või õigem öelduna *emanzipatrice* on vihastaval kombel halvasti kohelnud mu vaest sõpra Chopini vastikus, ent jumalikult kirjutatud romaanis."

Millised ka olid Sandi kavatsused, jäi siiski nii tegelik kui ka moraalne võit Chopinile: veel hulk aega jätkas ta endist suhet, nii et Sand selgi korral ei suutnud tema sisemust läbi näha. Sandil on igatahes õigus, et Chopin polnud nii kiivas kui Roswald. See on ka arusaadav: Chopin lakkas olemast Sandi armuke juba 1839. aastal, romaani sangar on seda aga teose lõpuni, ligi kümme aastat. Pealegi oli Chopinil küllaltki suhteid teiste naistega, Roswald aga on oma armukesele ustav. Aga niipalju fantaasiat võimé jätta ka Sandile, et ta mitte päevapiltnikuna ei kopeerinud „loodust", vaid segas „Lucrezia Florianisse" sugemeid ka muist arvukaist vahekorrist. Olid ju kõik ta armusuhted leidnud käsitlust romaanides, miks ei pidanud ka Chopini kätte järg tulema. Selles pole midagi kutseeetika vastast ja seda enam võime uskuda Sandi sõnu, et ta ei kavatsenudki oma romaaniga mingit „lahutamiskirja" kirjutada. Ennast pole Sand mitte liialt idealiseerinud ja krahv Albanis tunneme ära amoripostiljoni Grzymala. Roswaldis saame huvitava lisandi ka Chopini hingeelu mõistmiseks. Kirjaniku kaitseks peame meenutama, et ta vaevalt oleks plaanitsenud oma Itaaliareisi Chopini tervise parandamiseks, kui romaani tagamõtteks oli saavutada vabadus. Sand oma harjumuses Chopiniga nagu ei märganud neid lõhesid, mis püüdsid käristada nende kooselu — seda lugesime juba ta enda pihtimuses. Jääb

ainult sedastada, et kogu nende eraldumine oli kahetsusväärne saatuslik paratamatus, mis ainult kiirendas Chopini enneaegset lõppu.

1846. a. mais koliti jälle maale Nohanti. Suvi oli erakordselt päikesepaisteline, kuiv ja soe. Füüsilise tervise suhtes tundis Chopin end päris hästi. Hoopis teisiti oli aga lugu hingeliste seikadega: puudus südamesoojus. Selle asemele kerkinud ähvardavad pilved ja külmusepuhangud ei mõjunud kellelegi nii väsitavalt kui Chopinile. Maurice ja Augustine ajasid kogu maja korra pahupidi. Nende intriigid teenijatega hävitasid kõik selle armsuse ja hubasuse, mis nii kauaste aastate kestel oli majas valitsenud. Vanu teenijaid, kes olid majas kümmekond aastat töötanud, hurjutati niikaua, et need pidid majaemandale kaebama minema. Sand võttis muidugi poja oma kaitse alla ja tagajärg oli see, et raugad pidid majast lahkuma. Niisugused hõõrumised ajasid Chopini õiglustunde mässama ja siit kasvas üha uusi pahanduseidusid. Kui Chopin kutsus endale Pariisist mõne külalise, siis oskas noorhärra Maurice peagi asja nõnda korraldada, et Chopin pidi kutsest loobuma. Ajajooksul sulgus Chopin üha enam ja enam oma tuppa ega võtnud osa ühistest jalutuskäikudestki, et säästa tülisid. Juhtus isegi seda, et kui Chopini külastas mõni poolvõõras daam, siis heideti külalisest tagaselja kõlvatut nalja. Maurice ise kõndis ringi oma „kusiine" Augustine'iga nagu pruutpaar kunagi ja kasutas kõiki selle olukorra õigusi. Solange oli endale leidnud 24-aastase austaja Fernande de Préoult. Chopinile meeldis see noormees ja neiul oli Chopiniga ikkagi parem vahekord kui oma emaga. Peigmees oli väga tubli ja rikas, kuid Chopini süda aimas, et sellest tutvusest ei arene siiski abi-

elu. Oodati ka Maurice'i kihlust oma Augustine'iga, aga siingi nägi Chopin, et kõik piirdub ainult lubaduste ja meelitustega. Chopin ainult vaatas pealt ega väljendanud oma arvamusi, et mitte põhjustada uusi pahandusi. Novembris lahkus Chopin Nohantist, aimamata, et seekord jäädavalt.

Pariisi oli ilmunud jällegi Delfina Potocka ja peagi jätkus vana hea sõprus kaunihäälelise võlujannaga. Ka Sand oli teadlik Chopini intiimsest suhtest selle daamiga ja sellest sosistati seltskonnas juba poolvaljult. Chopin ise armastas oma seiklustest jutustada Sandile, kui see istus ta haigevoodi ääres ja põetas hilise ööni salongides hiilanud heliloojat. Niisugune eluviis oli saanud Chopinile ainumõeldavaks. Pole õige, kui arvatakse, et Sand kõike seda päris rahulikult sallis. Nii sageli saatis ta hävitavaid pilke daamidele, kes kireva pärjana ümbritsesd klaveri juures istuvat Chopini. Vaevalt oli Sand niisuguseil korril ilmunud saali, kui otsekohe vaikis lõbus naer ja kiiresti pudenes kaunis daamidekobar Chopini ümbert.

1846. a. valmistas noor kujur Clésinger Sandist ja ta tütrest büsti. Sellest ajast hakkas hellitatud ja tujukas Solange huvituma noorest raidurist. Senine peigmees oli temataolisele liiga tavaline ja igav. Kujur seevastu paistis silma oma atleetliku jõuga ja Herkulese kehaga ning tõotas lootustandva kunstnikuna kuulsaks saada. Seega olidki olemas kõik eeldused daamidele meeldimiseks. Ainult Chopinile ta ei meeldinud. Clésinger oli varemalt mingi seersant, ta karused kombed olid ilma seltskondliku kultuurita. Ka kirjandusest ei teadnud see sõdurihing peaaegu

midagi. Täis temperamenti, kergemeelne ja mitmeti isegi tsiviliseerimatu — sellisena suutis ta ometi meeldida Sandilegi, kõnelemata ta tütrest. Peagi oli Solange kujurisse armunud. Jäi veel ainult tühistada kõik sidemed senise peigmehega ja selleks lükati kõigepealt laulatus edasi. Chopin hoiatas ja manitses Sandi. See aga hankis kujurist teateid ja need olid enamasti head. Clésinger oli küll jõhker, kuid siiras looduslaps kõigis oma poissmehepõlve patustusiski. Nõnda kalduski ema poolehoid raidurile. Peatselt ilmus endine peigmees paluma armastatu kätt, kuid talle ei antud lõplikku vastust, vaid lasti oodata. Parem oli kaks rauda tules hoida ja ei tahetud ju ka liiga vali ja järsk olla selge ja eitava vastusega, seepärast jäeti asi aja lahendada. Ilmus kosimisega ka Clésinger, ent sellega anti kõhklev vastus — enne tuli lõpetada kõik sidemed ametliku peigmehega. Clésinger mõistis, et mangumine ei aita: käsi küll lubati, pulmadega aga lasti oodata. Clésinger kasutas siis kõige lühemat teed: ta võrgutas ära keevaverelise tüdruku. Kui ema sellest kuulis, oli kohkumine küll suur, aga parata polnud midagi. Ainuke asi, mis nüüd teha jäi, oli kogu lugu piinlikus saladuses hoida — isegi Chopini ees. Aprillis lubati siis kiiresti lõpetada kõik vahekorrad vana peigmehega. Sellest tõusis uusi arusaamatusi Sandi ja Chopini vahel, sest viimane ei tundnud loo pakilisuse põhjust. Chopin avaldas täie selgusega oma hukkamõistu ja pahameelt.

Veidi hiljem teravnes Maurice'i ja Chopini vaen niivõrd, et poeg tegi emale ettepaneku valida: kas poeg või armuke. Asi algas tühisest vahejuhtumist lõunalauas, kus Sand jagas metslinnu praadi. Pojale ulatas rinnatüki, Chopinile

aga jala. Chopin olevat erutunud sellest ja sõnanud: „Kunagi ei nõustu ma sellega, et mind koheldakse nagu armu poolest!" Seda kuuldes teatas Maurice kategooriliselt, et tema võivat taanduda, sest ta nägevat, et kahe jaoks pole selles majas ruumi. See juhtus Pariisis. Sand kolis kohe suure kiiruga maale, jättes perekonna linna. Kui Sand teatas Chopinile, et nad peavad lahkuma, siis vastas see pead langetades, et Sand teda ei armasta. „Milline rumalus, pärast kaheksa aastat kestnud emalikku hoolt!" hüüab sel puhul Sand. Ta rutanud maale seepärast, et pisutki lõdvendada pinevile tõmbunud vahekordi. Pikapeale lepiti kuidagi ja lubati isegi kirju vahetada. Oma kirjades andis Chopin perekondlikku nõu Solange'i asjus ja see aina ärritas Sandi: ta arvas, et muusikamees pole võimeline otsustama elulisi küsimusi.

Mai esimesil päevil 1846 haigestus Chopin nii ägedasti, et kardeti isegi surma. Sandile sellest küll ei teatatud, aga ta sai ise kuulda. Alles pärast tervenemist tohtis Chopin teada, et Solange'i abielu on otsustatud. Seega asetati majasõber sündinud fakti ette. Asi ei kannatanud viivitust ja igasugune häirimine kõrvalisilt isikuilt oleks olnud ainult kahjulik asjale. Sand kasutaski jälle Grzymalat vahendajana, et see selgitaks oma sõbrale — ärgu ta toppigu ennast enam sinna, kus tütar ja ema ise on ühel nõul kogu loo juba lahendanud. Selle ülesande oli Grzymala saanud kirjalikult. Chopin nägi ise seda kirja ning oli sügavasti solvunud. Tema oli veendunud, et käesolevas asjas kuulus praktiline mõistus temale ja mitte neiu emale. Nähtavasti oli Chopinil mingeid täpsemaid andmeid Clésingeri isiku kohta, et ta nõnda vastu oli sellele

abielule. Kauaaegse sõbratari hoolimatus tema nõuannete suhtes kibestas Chopini väga.

Raske kivi veeres Sandi südamelt, kui 20. mail toimus tütre laulatus. Ta teatas sellest kohe Chopinile, lubades kuu lõpul Pariisi sõita, et viia oma iga-aastast külalist Nohanti kosuma. Chopin aga tahtis vältida nägemisel tekkida võivaid kõnelusi ning arvatavasti teatas ta Nohanti, et sõidab kuu lõpul mujale. Igatahes ei täitnud Sand oma lubadust ega sõitnud Pariisi külalisele järele.

Nüüd näis jäävat Sandil ainult üks mure: tuli korraldada „kasutütre" pulm — mitte pojaga, vaid noore kujuri Rousseau'ga. Kuid juuni lõpul saabus tütar Solange pulmareisilt tagasi, sest värske abielumehe võlausaldajad ei lasknud mesinädalaid rahulikult nautida. Clésinger teatas oma võlgu ulatuvat 24 000 frangini, tegelikult aga oli neid palju enam. Katteks poleks piisanud kogu Solange'i kaasavarast. Nüüd alles nägi vaene emasüda, et Chopinil oli õigus. Vahekord ämma ja väimehe vahel teravnes, sest Clésinger tegi aina uusi võlgu juurde. Sand oli väga mures, oli oodata suuri ebameeldivusi. Vahekorrad perekonnas muutusid kriitiliseks, kui Augustine oma kujuriga hakkas vaenulikuks muutuma Solange'i vastu. Asi läks niikaugele, et loobuti isegi kõnelemast üksteisega. Ühel päeval laskus Clésinger oma naisega trepist alla, kujur Rousseau tuli neile vastu ega tervitanud. Clésinger peatus ja palus tervitada oma naist. Rousseau aga ei teinud seda. Siis sähvas Clésinger oma ametivennale kõrvakiilu. Seda nägi George Sand ning lõi ise ägedalt Clésingeri ja palus teda oma majast viivitamatult lahkuda. Solange ei jätnud meest üksi, vaid läks temaga kaasa. Kuna So-

lange oli rase, siis palus ta emalt tõlda lahkumiseks, ema aga tahtis tütart tagasi hoida ega lubanud. Pealegi oli tõld Chopini oma ja võõrast vara ei tihanud ta ilma loata anda. Ka Rousseaul oli nüüd villand: ta keeldus naimast Augustine'i. Seega lisandus uus mure — kust võtta kasutütrele uus peigmees, kuna oma poeg ei tahtnud seda olla.

Solange saatis Chopinile kirja, kus palus tõlda. Nüüd seisis Chopin nagu kahe tule vahel: tuli valida ema ja tütre vahel. Otsus langes tütre kasuks. See samm solvas aga ema: kui üks arvas võivat oma lapsele midagi keelata, siis pidi ka elukaaslane seda mõistma ja keeldu omaltki poolt kinnitama. Sand kirjutas Chopinile, teatades, et on lukustanud väimehele oma maja ja palus Chopini sedasama teha. Peale selle palus Sand, et kui Chopin tuleb maale, siis tingimusel, et ei tehtaks juttu noorpaarist. Seda tuli mõista nii, et Sand oli valmis lõpetama kõik suhted Chopiniga, kui see ei kavatseks loobuda oma arvamiste poetamisest tema perekondlikesse asjusse. Chopin mõistis olukorda, kuid ei kõhelnud oma otsust tegemast: ta võttis tütre oma kaitse alla. „Mina üksi olengi neile jäänud ja mina peaksin neile oma maja sulgema! Ei, seda ma ei tee!" Chopin kirjutas Nohanti, et poleks küll tohtinud lubada seda abielu, kui aga see siiski on juba teostunud, siis tuleb võlaasjad ja kõik muu heaga õiendada. Eriti nõudis seda Solange'i seisukord. Sellele kirjale Chopin ei saanud vastust. Tuli mõista, et ema kavatses ka kirjutamisest loobuda, kui ei lakata teda nõuannetega tülitamast. Ka Chopin ei üritanud uut kirja. Nõnda jäigi ta suveks linna, sest kutset maalesõiduks ei tulnud. Esialgu arvas ta, et Sand tahab tema eemalolu

selleks kasutada, et Augustine'i vaikselt kellelegi teisele mehele naiseks anda. Sel ajal jõudis Solange oma mehega linna. Chopin tervitas neid kõigiti sõbralikult, abistas ja toetas neid isegi rahaliselt, nii et suudeti vähendada rasket võlakoormat. Kadus endine vaen ja sallimatus Chopini ja Clésingeri vahel, mõlemad said koguni suurteks sõpradeks.

Sand siiski ei jäänud uue olukorraga rahule. Ta kannatas võõrdumisest samapalju kui Chopin, sest see oli võib-olla ainuke inimene tema elus, kes sai aru ta hingest ning oli tõeliseks sõbraks. Oleks Chopin ühegi kirja saatnud, ta oleks vist küll kohe vastanud, sest kaua aastaid hiljem pihtis ta, et kõigist saatuselöökidest olnud valusaim see, kui temast eemaldus Chopin. Seda valu tundis Sand pikka aega. Inimlikult on need kannatused ka mõistetavad — kaotada korraga mitu armast inimest ja muretseda seejuures veel nende ja kasutütregi saatuse pärast. Aristokraatsed daamid olid olnud väga kadedad naiskirjaniku õnnele ning tekkinud pahandust kasutati kohe Sandi halvustamiseks, kuigi ta moraalselt polnud neist sugugi madalamal, vaimselt aga palju kõrgemal. Paljusid meeli erutas seegi, et Chopin elas laulatamatult, vabaabielus kahe lapse emaga. Kõik need katoliiklikud ja aristokraatlikud kadetsejad ja kibetsejad hakkasid nüüd Chopini ässitama, et sangar romaanist „Lucrezia Floriani" olevat Chopini karikatuur, et Sand olevat temast juba tülpinud jne. Aegamisi harjuski Chopin selle mõttega, nii et hakkas oma endist eluseltsilist Lucreziaks hüüdma. Need sõbrad, kes heatahtlikult oleksid võinud tülitsejaid lepitada, olid kas Pariisist eemal või vahepeal juba surnud. Peale teiste mõjusid halvasti ka Clésin-

ger ja Solange, jahutades ainult Chopini tundeid Sandi vastu.

Novembris sõitis Solange ema juurde, et paluda temalt toetust raskes rahalises hädas. Tütar ei tahtnud oma kaasavara, Pariisi maja, ära müüa, vaid püüdis esialgu ema abiga läbi saada. Kohtamine kandis õige ametlikku iseloomu, nii et Sand ei küsinud sõnakestki Chopini tervise üle. See aga tundis end talve tulekul halvasti, sest iga-aastane puhkus Nohanti mõisas jäi 1847. a. suvel ära. Kasvas ka igatsus Sandi järele ning ühtlasi pahurus, et see ei kirjutanud. Puudus kõigi elu pisiasjade õiendaja ja hingetühjuse täitja. Chopin pidi täitma nüüd ise sääraseid ülesandeid, mida ta senini oli veeretanud oma elukaaslase õlule. Just sel raskel üksinduse ajal nurusid sõbrad Chopinilt kontserti. Lubati kõik tehnilised mured lahendada, ka uus frakk tellida, nii et pianistil jäi endal ainult tulla, mängida ja võita südameid. 16. veebruaril 1848 oligi Pleyeli saalis Chopini viimne kontsert Pariisis. Saal oli kaunistatud lilledega, kohale oli ilmunud parim Pariisi publik: hiilgavad daamide tualetid vaheldusid härrade pidumundritega. Chopin teatas koju: „Juba nädala eest on kõik kohad müüdud. Ainult 300 piletit 20 franki tükk. Kena seltskond koguneb minule. Kuningas käskis võtta 10 piletit, kuninganna 10, Orléans'i vürstinna 10, vürst Montpensier 10, kuigi on lein ja keegi nendest ei ilmu. Annavad end üles juba teisele kontserdile, mida ma aga kindlasti ei anna, sest juba seegi tüütab mind. Kuulutusi ei ole ja priipääsmeid samuti mitte. Olen sääl nagu enda kodus ja mu silmad näevad ainult tuttavaid nägusid. Klaver on mul juba kodus, mille peal mängida kavatsen." Õnneks leiduski uusi sõpru, kes võt-

sid kõik tööd endile. Miss Stirling, Chopini õpilane, šotlane, võttis Sandi ameti endale. See daam hoolitses isegi selle eest, et kunstniku ruum oleks kontserdi vaheaegadel parajasti köetud ja põdur pianist ei tarvitseks end külmetada. Kontserdikava oli järgmine: Mozarti trio klaverile, viiulile ja tšellole, Chopini tšellosonaat, laulusoolosid ning lõpuks pidi Chopin ise esitama oma hällilaulu ja scherzo ja mõningaid hilisemaid pisipalu. Ükski kuulaja ei aimanud, et see oli viimane kord, kus kuuldi Chopini võrratut mängu. Nägu oli küll kahvatum kui tavaliselt, muidu ta aga ei paistnud sugugi nõrgemana kui varemalt. Ainult paar viimast passaaži barkarollis, mis pidid kõlama forte, kõlasid tegelikult pianissimo. Pärast kontserti tuli siiski niisugune nõrkushoog, et ta oleks peaaegu minestanud. „Gazette Musicale" kirjutas muuseas järgmist: „Kui meie kasutada oleks võlusulg, mis suudaks edasi anda kuninganna Mabi poeetilisi imelugusid — ka siis ei jõuaks me kaugemale kui ideaalse, igast mateeriast kõrgemale tõusnud talendi mõistmisele. Chopini mõistmisele võime jõuda ainult Chopini enda läbi; kõik, kes kolmapäeva õhtul olid tema kontserdil, on selles sama kindlasti veendunud nagu meie. — Ärgu meilt keegi küsigu, kuidas ta mängis kõiki neid pikemaid ja lühemaid meistritöid; juba ette loobusime kirjeldamast kõiki neid tuhandeid geniaalseid varjundeid pianistilt, kelle organism täiesti vastab ta vaimsele tähendusele."

Chopin nõustus andma juba teist kontserti, kui äkki juhtus midagi ootamatut: puhkes 1848. a. veebruari-revolutsioon. Kaks nädalat kestsid tänavarahutused, mille järel kuningas pidi linnast põgenema. Kogu Pariis elas tänaval

nagu vanas Hellases. Kuuldus tugevaid hääli Poola ülesehitamisest. Chopin ühes kogu pagulasteperega süttis neist sündmusist. Tekkis lootus pääseda kord ometi tsaari rõhumisest vabastatud kodumaale. Chopini ei võinud äragi tunda: mees, keda poliitika kunagi ei huvitanud, lihtsalt põles põnevusest. Kõigiga vestles ta aina päevasündmusist. Pettumus tuli aga varsti ega jõutud Poola ülesehitamisele asumiseni. Chopin vaikis ning oli tüdinud kogu Pariisist. Sandi ja ta sõprade tegevus muutus talle nüüd vastumeelseks.

Veebruari lõpul saabus teade, et Solange sünnitas tütre. Sel puhul tuli Pariisi ka Sand, et oksjonile läinud tütre maja ära osta ning seda siis hiljem tütrele tagasi kinkida. Märtsi algpäevil kohtas teda kord Chopin kellegi ühise tuttava esikus. Chopin tervitas „bon jour" hüüdega ega keeldunud kättki ulatamast, kui talle seda pakuti.

— Millal saite oma tütrelt viimase teate?

— Nädal tagasi, vastas Sand.

— Kas eile või neil päevil ei kuulnud te midagi? päris Chopin edasi.

— Ei!

— Sel juhul teatan teile, et olete saanud vanaemaks ja olen õnnelik, et teatan seda esimesena.

Nende sõnade järel Chopin kummardus ning hakkas väljuma, küsimata, kuidas vanaema ise elas. Alles tänaval meenus, et Sand ei teagi, kuidas ta tütre tervis on, ning palus oma sõpra seda teatama minna: Chopinile endale valmistas trepist tõusmine juba raskusi. Vahepeal aga jõudis Sand ise alla ning kuulis kõik tarvilise Chopinilt eneselt. Sand küsis, kuidas Chopini enda tervis

on, lootes nii jutu kaudu lepitust saavutada. Chopin aga vastas kuivalt, et tunneb end hästi ning pööras kohe minekule.

See oli nende viimne kohtamine. Kuigi „Lucrezia Floriani" autor tegi omalt poolt kõik, et leppida, jäi Chopin oma jonni juurde. „Nüüd oli minu kord piinelda, et tema mind enam ei armasta," kirjutas Sand oma päevikusse, „ma ei teinud temale ülekohut, jättes kõik saatuse ja tuleviku hoolde. Ei enam saanud ma teda näha." Sand märkas, et Chopini käsi oli jääkülm ning värises, kui ta sõbraga viimset korda jumalaga jättis.

Chopini kangekaelsus kujunes saatuslikuks talle enesele. Leppinuna oleks ta kosunud hingeliselt ja ihuliseltki, pääsedes jällegi maale tervendavasse ümbruskonda. Augustine oli ju mehele pandud ja sellega puudus ka Maurice'il tülitsemise põhjus. Solange'i laps suri varsti, nii et ka siinpool lepiti kiiresti. Leppisid isegi ämm ja ta väimees Clésinger. Ainult Chopin vaevles ja piinles oma üksinduses. Sand toibus küll ja suutis taluda sedagi hoopi, aga Chopin lähenes kiirel sammul oma lõpu poole.

Märtsi keskel algas Pariisis suur pagulaste rändamine. Berliinis ja Viinis oli puhkenud revolutsioon, Metternich ja austerlased Milaanos kihutati viie päeva jooksul minema. Mickiewicz moodustas Itaalias poola leegione, ning paavst Pius IX poolt pühitsetud lipuga marssis poolakate vägi linnast linna. Troonid lõid kõikuma, hüüdsõnuks sai: „Elagu rahvad! — Au rahvastele! — Anname igaühele, mis kellelegi kuulub ja loome iseseisva Poola!" Algas massiline rändamine Poolasse. Prantsuse riigiraudteed vedasid emigrante maksuta piirini.

Strassbourg oli muutunud üldiseks kogumispaigaks Ameerikast ja Euroopast kogunevaile poolakaile. Pariisis ilmuvad poola ajalehed pandi seisma teatega, et järgmised numbrid ilmuvad juba kodumaa pinnal. Keegi ei kuulanud hoiatavaid hääli, tegemist oli üldise vaimustusõhinaga.

Chopin oli ikka skeptiline ja nukker. Saates üht poola kirjanikku kodumaale tähendas ta kurvalt: „Minu avalik tegevus on lõpetatud. Kui teil külas leidub väike kirik, siis andke mulle viimasteks elupäevadeks pisut armuleiba, selle eest hakkan ma teile mängima hümne Poola krooni kuninganna [s. o. Neitsi Maarja] auks." Nähtavasti tundis Chopin juba oma missiooni lõppu lähenevat. Ka poliitilises olukorras aimas Chopin asju paremini kui paljud teised. Nii vastas ta ühele tuttavale Ameerikasse, kes kavatses Poolasse sõita, järgmiste sõnadega: „Kui tahad teha hästi, istu vaikselt; tule alles siis, kui meil algab midagi kindlamat. Meie omad kogunevad Poznanis, Czartoryski sõitis sinna kohe esimesena, kuid Jumal teab, mis teed see kõik seal läheb, et jälle Poola oleks. Mis viimased ajalehed kirjutavad, on loba. Pole keiser asutanud ei Krakovi vabariiki ega nimetanud ennast uue Poola kuningaks. Lwówi ajalehtedes ei paluta seda sugugi, nagu siin kirjutatakse. Samuti ei mõtlegi Preisi kuningas Poznani lahtikiskumisest... Poznani sakslased saadavad talle aadresse, et „kuna see maa on nende isade verega võidetud ja kuna nad isegi poola keelt ei oska, siis teatavad, et ei taha olla ühegi muu kui Preisi valitsuse all. Kõik see, nagu näed, lõhnab sõja järel, aga kus sõda algab, ei ole teada. Kui ta aga algab, siis alustab ka kogu Saksamaa; algas

ju Itaaliaski. Milaano kihutas austerlased minema, kuid nad istuvad veel provintsides; küllap algab hõõrumine. Kindlasti aitab Prantsusmaa, sest sealt peab algatus tulema, et asi läheks hästi. Moskvalastel endil on kindlasti kohe häda käes, niipea kui nad pisutki preislaste kallale asuvad. Galiitsia talupojad andsid Volõõnia ja Podoolia omadele eeskuju. Ei möödu see ilma koledusteta, kuid siis lõpuks on Poola vägev ja suur; lühidalt — Poola. Seega siis, hoolimata oma kärsitusest, oodakem, kuni kaardid on nähtavale tulnud, et mitte asjata kaotada nii tarvilist jõudu õigel hetkel. See hetk on ligi, kuid mitte täna. Võib-olla kuu aja pärast, võib-olla aasta pärast. Kõik on siin veendunud, et meie asjad selguvad täiesti enne sügist."

Sinna aga oli veel hulk aega. Pariis oli tühjenenud, polnud enam kellelegi tunde anda, sest revolutsioonilisest ja vabariiklikust Pariisist olid põgenenud kabuhirmus peaaegu kõik aristokraadid. Ainult George Sand tundis end hästi, kuid temalgi läks lõpuks täbarasti, millest teatas ta ka Chopini õele. Kasutütre Augustine'i isa levitas enda poolt kirjutatud George Sandi elulugu, milles see õnnetu isa kurtis, et naiskirjanik olevat tema ainukese tütre demoraliseerinud ning teinud ta Maurice'i armukeseks. Hoolimata tüdruku vanemate vastuseisust andnud Sand nende tütre esimesele vastutulijale, varem aga lubanud oma pojale naiseks panna. Isa tsiteeris tõenduseks koguni Sandi kirju. Lühidalt, oli hakatud vastikut lugu levitama, mida ahnelt kuulati. Chopin kirjutas koju, et see „on isa poolt alatu, kuid tõsi". Seejuures ei teadnud aga Chopin, et tsiteeritavad kirjad olid võltsitud Sandi poliitiliste vastaste poolt.

Inglismaa ja London olid Chopini ammugi veedelnud. Nüüd ihkas ta kogu hingega sinna, et saada eemale kõigest sellest saastast, mis halvas ta õrna hinge. Ta kibeles küll oma vana sõbra Sandi järele, kuid kangekaelsus ei lubanud leppida ja võib-olla oli tal muidki põhjusi keeldumiseks. Igatahes tahtis ta nüüd Sandi silma alt ära minna. 1837. aastal külastas Chopin Londonit incognito ja sellest ajast peale oli tal seal terve hulk häid sõpru nagu eelmainitud miss Stirling ja ta õde mrs. Erskine, kes oma õpetajat juba ammugi kutsusid külla Šotimaale. Chopin oligi 1831. a. saabunud Pariisi ainult „läbisõidul", nagu passil seisis. Nüüd siis tuli järg Londoni kätte. Seal oli ka parajasti hooaeg ning seda tahtis Chopin kasutada. 2. aprillil 1848 teatasid lehed, et Chopin kavatseb veeta selle hooaja Londonis, tõeliselt aga kavatses Chopin kolida Inglismaale jäädavalt. Sõbrad olid otse hämmastunud, millise õhinaga nende meister tikkus lahkuma, tundmata vähimatki kahju sõprade mahajätmisest.

Olles jõudnud Chopini elukäigus Pariisi ajajärguga lõpule, puudutagem lühidalt ta s c h e r z o s i d, mis väärivad sellest ajajärgust erilisemat tähelepanu.

Beethoven paigutas scherzo oma sonaatidesse menueti asemele kolmandaks osaks. Chopin tegi scherzo küll iseseisvaks muusikavormiks, kuid siin on see sõna kaotanud oma esialgse „naljandi" tähenduse, sest Beethoveni tüsedast huumorist pole Chopini scherzodes jälgegi. Isegi Robert Schumann pidi imestusega küsima, et kuidas siis veel tõsidus välja näeb, kui juba naljandki on looritud leinalinikuga. Eespool kuulsime, millistel aegadel sündis Chopini esimene

h-moll scherzo. Ligi pool palast möödub närvevapustavas mässus ja raevus, alles teises pooles saabub pinge lõdvenemine: siinkohal kujutleme Chopini tühjas ning pimedas Viini kirikus mäletamas oma lapsepõlve jõulusid, kui kuulis veel rahva suust Jeesuslapsukese hällilaule. Ühele niisugusele poola nn. „kolenda'le" tugenebki scherzo rahulikum osa. Idüll ei kesta aga kaua: peagi kuuldub taas kõuekõminat ja pala lõpeb üheksakordse kõrvulukustava dissonantsiga ning justkui revolutsiooni kuulutavate kahuripaukudega. Järgmine, b-moll scherzo, on tujukat ning hoogsat laadi lüüriline poeem. Kirglik element ei varjuta siin unistavat, valulikkust mahendab lõpmatuna tunduv imesulnis lauluviis ja see varjunditeküllus teebki kogu pala üheks armastatumaks Chopini helindiks. Seda scherzot võib õigusega pidada üheks geniaalseimaks heliteoseks üldse. Dramaatiliseks võiks nimetada cis-moll scherzot, milles jälle kord on iselaadselt kasutatud sonaadivormi, kuigi suurtes mõõtudes. Imeteldavalt lihtsate ning kasinate vahenditega maalitakse siin üks haruldasemaid helipilte: bassides kostab harras palve, diiskantides aga vastab reibaste inglikeste koor. See on lõbus ja vallatlev laul, nagu säraküünla sädemete tants piduliku küünlajala kõrval või nagu kuljuste kõlin jõulukellade sekka. Viimase, e-duur scherzo meeleolu on juba päris leebe ja helkjas. See on küll sarja tagasihoidlikem, ent siiski elegantne ning haarav pala. Nagu ballaadid, nii ka scherzod on kõik ühes tempos ja ühes taktimõõdus. Ulatuselt on nad kõik pikemad kui sonaadiosana esinevad scherzod ja nende struktuur tõendab, et Chopin oli võimeline looma ka pikki ning arengulise ehitusega palu.

Vaikides ei saa mööduda ka Chopini sonaatidest, kuigi üldist tunnustamist on leidnud tema neljast sonaadist ainult kaks: b-moll ja h-moll sonaat. Esimese saamislugu ulatub juba 1836. a., kui Chopin komponeeris oma tuntud leinamarsi pärast rasket heitlust surmaga. Ülejäänud kolm osa sonaadist valmisid 1839. a. ühenduses Marja Wodzińskaga. B-moll sonaadis (ja selle leinamarsis eriti) on tahetud näha Chopini leinaavaldust Poola saatuse puhul. Kuid Chopin ise on oma õpilastele vihjanud, et tegemist on puhtisikliku valuga. Nii tähendavat sonaadi scherzo kibedat irooniat enda üle, kuna leinamarsile järgnevas lõpuosas püüdvat autor end „tühjaks lobiseda" pärast äpardunud armulugu. Muide, b-moll leinamarsi idee sai Chopin luuletaja Heine juures, kui see deklameeris Schilleri luuletust „Am Grabe eines Jünglings". Mis puutub h-moll sonaati, siis jääb ta küll eelmise varju, kuid ometi on temagi üks armastatumaid Chopini palu. Sonaadi esimesele osale heidetakse ette teatavat mõtetekuhjumist, mis tingib kaootilisuse ega too küllalt kindlat vormiarendust. See asjaolu ei sega siiski teose kui terviku nautimist, sest h-moll sonaadi osad on omavahel seotud loogiliselt ning maitsekalt. Liszt ja Schumann on omal ajal liiga karmilt hinnanud Chopini sonaate ja nende otsus on tänapäevanigi mõnel pool kinnitust leidnud. Muusika ajalugu on aga näidanud, et Chopin jääb ka suuremates ning rangetes muusikavormides geeniuseks. Mõnes suhtes on ta isegi klassilisem kui Beethoven, kes lubas endale sageli mitmeid vabadusi. Kuid lõpuks on ju ikkagi vorm vaimu jaoks ja mitte ümberpöördult. Sonaatidega tõendab Chopini vaim, et ta jääb valitsejaks ja sellisena on tal õigus ka oma

seadusi maksma panna. Juba sajandi jooksul püsivad Chopini sonaadid iga klaverikunstniku repertuaaris ja see on nendele parimaks soovitajaks.

VII.

VIIMASED ELUAASTAD.

Londonisse saabus Chopin 20. aprillil 1848 pärast merehaiguse piinu. Tema korteris, Dover Street 48, ootas teda juba kolm uut klaverit: Pleyel, Erard ja Broadwood. Viimase vabriku omanik laskis valmistada koguni ühe erilise konstruktsiooniga klaveri Chopini jaoks, aga meistri käed olid siis juba külmad, kui klaver valmis sai. Londoni elu kohutas Chopini kohe oma kallidusega. Tuli hakata mõtlema sissetulekutele, et suuta üldse elada. Õnneks ümbritsesid teda ta uued kaitseinglid miss S t i r l i n g ja ta õde mrs. E r s k i n e. Mõlemad olid pööraselt armunud oma klaveriõpetajasse ja hoolitsesid kõigiti ta tervise eest. Sageli muutus nende hool ka tüütavaks, kuid üldiselt arenes nende läbisaamine sujuvalt, sest pisiasjus alistus Chopin daamide nõudmistele, suuremais ning määravamais asjus täitsid nemad tema tahtmist. Talusid ka kõik ta pahurused, kiusud ja jonnid. Chopin oli oma tujukuses sageli despootlik nagu hellitatud laps, kuid kõike seda andestati talle ta haigluse ja kannatuste pärast. Kaitseinglid ise ei märganudki, kui väsitavalt nad mõjusid oma egoistlikus armastuses — vedasid haiget inimest mööda kunstigaleriisid ega hoolinud sellestki,

et treppidel käimine oli nende hoolealusele kurnav. Ka meeleolu oli Chopinil alatasa rõhutud ja sünge. Ainukest lohutust pakkus endiste Varssavi sõprade ring, kes olid pagenud Inglismaale. Nendele Chopin palju muud ei mänginud kui oma leinamarssi ja viimast masurkat op. 68 nr. 4. Peale kohalike poolakate ümbritsesid Chopini klaverivabrikant Broadwood, norralane Tellefsen ja varsti ka terve rida suurtsugu daame. Igal õhtul oli kutseid mõnesse aristokraatsesse majja esinema. Hooaeg möödus üldiselt Chopini tähe all. Vastavalt kujunes siis ka honorar mõnekümneminutilise mängu eest. Lady Gainsborough juures sai ta näiteks 20 inglise naela. Selliseid rikkalikke tasusid oli muiski majades. Lady Sutherlandi juures viibis ka kuninganna Victoria oma mehe ja kogu õukonnaga, et kuulata Chopini mängu. Kõik need esinemised väsitasid kunstnikku aga niivõrd, et sageli jäi ka ilmumata või siis ei mänginud midagi.

Londoni Filharmoonia orkestrilt pakuti Chopinile kontserdi võimalust, tema aga venitas ja mõtles, kas võtta vastu kutse või korraldada iseseisev kontsert. Ei meeldinud temale Londoni parima orkestri programm (mängiti tavaliselt Mozarti, Beethovenit jt. vanemaid meistreid), ei meeldinud ka orkestri mäng: „Nende orkester on samasugune nagu nende roastbeef või kilpkonna-supp: vägev ja võimas, aga muud ka mitte midagi." Nõnda loobuski Chopin esinemast. See tuli kõigile üllatusena, sest tavaline kord oli see, et soovija kunstnik tuli ise pakkuma oma võimeid ega võinud ta kunagi kindel olla, et teda vääriliseks peetaksegi, siin aga Chopin ei teinud oma viisakusvisiitigi seltsi direktorile ja julges veel pakkumist tagasi lükata! Põhjuseks oli

asjaolu, et Chopinile lubati ainult üks proov orkestriga koosmängu harjutamiseks, ja sellelegi jagasid inglased priipileteid, nii et proov ise oli juba teatav esinemine. Pealegi tulu see kontsert ei tõotanud tuua, kuulsust ja au oli Chopinil endal juba Prantsusmaaltki kaasas.

23. juuni keskpäeval andis Chopin oma iseseisva kontserdi. Hoolimata kõrgest hinnast — piletihinnaks oli 21 šillingit — kogunes kuulajaid ometi arvukalt. Kaasosaliseks oli kuulus lauljatar Viardot-Garcia, nii et ajalehed kirjutasid: „Ariel mängis ja Sireen laulis." Ariel mängis ainult vähemaid palu, sest jõud oli nõrk. Neidki aga esitas ta nii tasa, et publik seda pidi kahetsema. Teine kontsert oli paar nädalat hiljem, piletid müüdi viimseni, kuid kuulajaiks olid peagu eranditult ainult tuttavad. Löök oli veelgi õrnem, kuigi seekord pisut jõulisem. „Kuulajate arvu piirasin 200-ni lord Falmouthi ja 150-ni mrs. Tartorisi juures, mis tõi mulle sisse (mitmesugused kulud maha arvatud) 300 guinea't. Pärast minu esinemist oli paljudes ajalehtedes häid artikleid, „Times" välja arvatud, milles kirjutab keegi Davison (õndsa Mendelssohni pooldaja), kes mind ei tunne ning arvab, et olen Mendelssohni antagonist (nagu mulle räägitakse). See ei kahjusta midagi. Näete ainult, et alati on inimesed siin maailmas millestki muust tõugatavad, mitte aga tõest." Davison, keda mainib Chopin oma kirjas koju, kuulus Mendelssohniga ühte rassi. 1843. aastal kirjutas see kriitik ülistava brošüüri Chopini üle, kus ei leidnud parajaid sõnu oma vaimustuse avaldamiseks. Hiljem aga, kui 1847. a. suri Mendelssohn, saadeti Chopinile sel puhul koostatud auaadress allakirjutamiseks, kuid Chopini pahandasid sõnad: „... lubatagu

meile, saksa kunstnikele, eemal kodumaast...." jne. Chopin oli küllalt ettevaatlik oma nime mitte lisama saksa kunstnike nimestikku, et siis mõni ei teeks teda saksa geeniuseks. See Chopini keeldumine nähtavasti pahandas Davisoni, kes siitpeale astus vastaste leeri, sest nõnda pidas ta oma käitumist kasulikumaks „omadele".

Harva pudenes mõni rõõmukiir Chopini melanhoolsesse ellu; siis aga unustas kannataja kõik ning lõbutses teistega kaasa. Kord andsid Londonis asuvad poola pagulased oma kaasmaalase auks pidusöögi. Chopin tänas vaikselt ning kutsus pärast kogu seltskonna enda juurde. Läbi südalinna tänavate liikus kärarikas seltskond lõbusas tujus Chopiniga eesotsas tema korterisse, kus meister mängis vahetpidamatult kuni kella kaheni öösi. Jutustatakse imelugusid Chopinist, kuidas ta võis tundide kaupa tüdinematult klaveri taga istuda ning peast mängida Bachi või kõiki oma 24 etüüdi üksteise järele.

Aprillis tutvus Chopin kuulsa lauljatari Jenny Lind'iga ja mõlemad said suurteks sõpradeks. Ainsa naisena sai Lind kuulda üksikasju Chopini armastusest George Sand'i vastu. Chopin vaimustus rootsi rahvaviisidest ja polkadest, mis kodunesid Rootsis tol ajal, kui Poolal ja Rootsil oli ühine kuningas. Võib arvata, et Chopin armastas Jennyt ja et tema tunne ei jäänud vastamata, kuid see armastus ei saanud areneda kooseluks, sest Chopin oli juba liiga nõrk. Hommikuti köhis ta rängasti, öösiti aga oli endiselt kaua ülal ega täitnud arstide nõuandeid. Liiga ahvatlev oli kõik see kirev elu. Laastavalt mõjusid ka väsitavad sõidud ja matkad linnast välja. Vaevalt oli mõni päev parem, kui juba

jälle pingutuste tagajärjel ilmusid verejooksud ja surmamõtted tumestasid elutahet. Elukallidus sundis tunde andma. Õpetaja ise lamas tundide ajal klaveri kõrval kušetil, sest tervis oli liiga nõrk, et istuda. Tekkis ka tüdimus alalisest seltskonnast ja hakkas kaduma tahe jääda Londonisse alatiseks. „Kui see London mitte nii must poleks, inimesed mitte nii raskepärased ega oleks söelõhna ning udu, oleksin ka inglise keele ära õppinud. Ent nood inglased on nii erinevad prantslastest, kelle hulgas tunnen end nagu omade juures; inglased võtavad kõike ainult naelte järgi, kunsti armastavad nad seepärast, et see on luksus; ausad südamed, aga mõistan küll, kuidas võib siin nii jäigaks või masinlikuks muutuda! — Kurb on mu hing, kuid püüan hoida meeleolu: isegi üksindust väldin, et mitte peatuda, sest siin ei või kaua haige olla ega taha lasta mingisuguseid palavikke tekkida.“ — „Häda ja häda, ning midagi mu hing enam ei taha,“ kirjutas Chopin Pariisi sõpradele. Apaatia põhjusi oli terve hulk. Elukallidus Londonis sundis lakkamatule rahateenimisele, tundide eest aga jäädi ühtlugu võlgu. Paruniproua Rotschild küsis kord Chopinilt, kuipalju maksab üks õppetund tema juures? 20 guinea't, vastas küsitav. „Selle peale vastas ta mulle, et ma väga ilusasti mängin, see on küll õige, kuid tema soovitab vähem küsida, sest sel season'il peab olema mõõdukam!“ Nõnda jutustas Chopin ise.

Chopini õpilased nii Pariisis kui ka Inglismaal olid kahte liiki: esiteks aristokraatlikud daamid, kellele klaverimäng oli sisemise tühjuse katteks, ja teiseks andekad kunstiõpilased, kellele muusika oli kutsumuseks. Nagu salongides oli saanud moeasjaks hoobelda sellega, et ol-

lakse Chopini õpilane, nõnda pidid ka algajad pianistid tema juures end täiendama, et saada lõplikku viimistlust oma karjääri alustamiseks. Tänu oma kuulsusele ei võinud Chopin varemail aastail kunagi kaevata õpilaste puudust, pigem küll vastupidi. Seepärast oli siis Chopini õpilaseks saamine seotud raskustega ja teatavate tseremooniatega. Tavaliselt tuli ikka korduvalt paluda ja isegi siis polnud vastuvõtt kindel, sest vähemandekad soovijad saadeti jalamaid minema. W. Lenz jutustab näiteks, kuidas temast saanud Chopini õpilane: „Ligipääs Chopinile polnud kerge, eriti välismaalasil. Põledes soovist tutvuda suure kunstnikuga ning õppida tema juhatusel klaverimängu, siirdusin Liszti juurde palvega, et ta suvatseks mulle oma soovitusega seda ligipääsu hõlbustada. Liszt andis siis oma nimekaardi, millele kritseldas ainult need sõnad: *laissez passer*. „Selle annate Chopinile," ütles Liszt, „sest teisiti te teda ei näe. Minge kella 2 paiku Cité d'Orléans'i. Seal elab pr. G. Sand ja pr. Viardot. Õhtuti kogunevad nad kellegi hispaania krahvinna (Marliani) juures. Võib-olla kutsub Chopin teid kunagi enesega kaasa tema juurde. Kuid ärge te seda temalt paluge, sest ta on umbusklik." Liszti kaart käes ilmus määratud tunnil Chopin mind vastu võtma, kuigi tema teener teatas, et härra ei viibivat Pariisis. Minu ees seisis alles noor inimene, keskmist kasvu, kõhetu, jumelt tuhm-kahvatu, käitumises aga ülipeen. Seisin tema nagu mõne monarhi ees. „Mida te soovite?" lausus Chopin tasasel häälel, „olete Liszti õpilane?" „Olen ta tuttav, mitte aga kunstnik," vastasin mina. „Sooviksin väga tutvuda teie masurkadega. Mõningaid neist koos Lisztiga..." (Siis tundsin, et olin teinud vea, kuid

aimasin, et polnud enam midagi parata). Leidsin end kriitilises seisundis. Liszti juures oleks olnud pärast esinemist igasugune kartus juba üleliigne. Avasin ise klaverikaane. See oli Pleyeli vabriku riist. Tahtsin vaid ühe löögiga veenduda ta löögiraskuses. Chopin naeratas, nõjatus nagu väsinult klaveriservale ja kiindus minusse uuriva pilguga. Ma ei söandanud ta otsa vaadatagi; sellest hoolimata alustasin tüüpilist masurkat op. 7 (b-duur), millele Liszt andis mulle oma variatsioonid. Mul ei läinudki nii halvasti. Chopin mainis heatahtlikult: „See lisand pole teie oma, tunnistage. Seda on t e m a teile toppinud. Tema peab igale asjale midagi omalt poolt juurde haakima. Tema mängib tuhandete ees, mina mängin harva kahelegi. Kuid, käib küll, hakkan teile andma tunde kaks korda nädalas, rohkem ma ei anna. Kui te teaksite, kui raske on mul vahel leida kolmveerand tundigi vaba aega.“‘‘ Ruumis, kus õpetus toimus, seisis üks tiibklaver õpilaste jaoks ja pianiino Chopinile enesele. Siinsamas oli ka metronoom, mida õpilased pidid täpselt jälgima. Ka õpetaja ise oli täpne: Ühtki tundi ei jätnud ta vahele ilma tungiva tarviduseta. Enamasti toimus õpetamine kodus, ainult mõni aristokraatlik daam moodustas ses suhtes erandi. Niisugustel puhkudel sõitis Chopin üüritud tõllas kohale. Viimaks tuli üldse loobuda väljaspool kodu õpetamisest, ning raskemal põdemisel tuli isegi kušetil lamada. Kui siis õpilane juhtus midagi valesti mängima, kergitas Chopin end klaveri juurde, et mängida vastav koht õieti ja lasta siis õpilast kuni paarkümmend korda järjest sama teha. Mõistmatus ja lohakus ärritasid teda kõige enam. Siis murdusid pliiatsid ja isegi toolikorjud. Nii mõnigi

õpilane sai kuulda vängeid sõnu ja näha, kuidas noodilehed toanurka lendasid. Alles õpilase pisarad leevendasid raevu, vahel isegi sõimu. Niisugused avaldused olid siiski haruldased, sest enamasti möödusid tunnid sõbralikus meeleolus. Tunni lõpul vesteldi isegi kõrvalistest asjadest. Sellest tuligi, et õpilased hindasid ja armastasid oma õpetajat väga. Heas tujus ja terve olles venisid tunnid sageli üle kahekordse kestuse. Neil korril sattus Chopin ise hoogu ning alles õpilased said tõelise kujutluse tema geeniusest, mida ei pidurdanud lambipalavik ega haiglus. Esimesed tunnid Chopini juures olid väga rasked. Keegi ei mänginud küllalt vaikselt ja õrnalt. Tugev löök näis talle otse füüsilist kannatust valmistavat. Kord mängis üks õpilasi Clementi I prelüüdi, aga juba paari algtakti järel võpatas Chopin: „Mis see on? Kas mõni koer haugub või?" Esialgu kuluski kogu õppevaev löögi mahendamisele. Selle eest aga polnud Chopin tõlgitsemise suhtes pedant: „Mängi nii, nagu tunned!" See pidi tähendama, et iga mängimine on lubatud, kui ta ei räägi vastu neile väheseile näpunäiteile, mida on võimalik nootide juures tuua. „See pole küll nii, nagu ma ise mängin, aga nii on hästi!" ütles ta vahel oma palade ettekande puhul. Ka harjutamise suhtes polnud ta väga nõudlik. Nii tunnistas talle kord keegi õpilane, et oli 6 tundi klaveri tagant tõusmata järjest harjutanud. Chopin aga laitis säärast virkust, keelates tulevikus üle 3 tunni mängimast päevas.

Kuna kontinendil möllas revolutsioon, siis kuhjus Londonisse peagi nii palju pianiste, et subtiilsel Chopinil oli raske nendega võistelda. „Oleksin noorem, teeksin end masinaks, annaksin

kontserte igas nurgas ja mängiksin kõige maitsetumaid tükke (kuid ainult raha eest); nüüd aga on juba raske endast masinat teha." Tervis oli tõesti nii vilets, et sageli tuli end lasta tooliga trepist üles kanda. Vaevalt astunud sammu, tuli õhupuudus ja külm higi tõusis laubale. Kõik see jättis pealtvaatajailegi kurva mulje. Chopin ise kannatas spliini all, aimates oma surma. Piinavalt püsis ka mõte George Sandil. Temale ei suutnud Chopin enam teisiti mõeldagi kui pisarsilmil. Viardot-Garcia saatis küll kirju, mis otsisid lepitust Chopiniga, kuid kõik katsed jäid asjatuks: Chopin jäi isegi nii kindlaks, et lõpuks võõrdus ka lepituse sobitajast. Tüütavad olid üha enam ka šoti daamid, kes mangusid oma haigelt, et see sõidaks nende lossidesse, külastaks nende sugulasi jne. Chopini aga vaevalt meelitasid uued tutvused, kui tema parimad sõbrad langesid äpardunud revolutsioonis ja kodumaa jäi talle endiselt suletuks. Üsna hooaja lõpul, 15. juulil 1848 andis Chopin veel ühe kontserdi, mis tõi talle 200 guinea't. Nüüd aga oli tal Londonist lõplikult villand.

Augusti algul laskis Chopin end Londonist eemale peibutada. Walter Scott oli oma romaanidega teinud Šotimaa moodsaks ja põnevaks. Chopin sõitiski 12 tunniga 407 inglise miili tolleaegse kiirema rongiga, kuid pärast seda oli nii väsinud, et pidi terve päeva voodis puhkama. Edinburgh'i jaamas liigutas teda poolakeelne tervitus kohalikult arstilt L y s z c z y n s k i l t, kes võttis haige peagi enda hoolde. Lord Torpicheni loss „Calder House" meeldis Chopinile väga. Ümbrus meelitas loomingule, aga selleks ei antud mahti. Ka kliima udusus piinas. Augusti lõpus oli Manchesteris Chopini kontsert. Esineja pa-

lus inglise pianisti Osborne'i, et see ei tuleks teda kuulama, kuna nüüdne mäng oleks rikkunud endist muljet. Osborne siiski läks ning varjates end samba taha elas liigutatult kaasa haige mehe mängule, kes ei suutnud enam publikut elektriseerida nagu varem. Arvustus suhtus siiski soojalt.

Nüüdsest peale algas trubaduurielu rändava muusikuna ühest lossist teise. Need matkad ja rännakud kurnasid haiget organismi ja väsinud hinge. Alatasa võõrad näod, võõras keel (Chopin taipas inglise keelt ainult pisut), tuttavate puudus. Inglise konventsionaalne lahkus seesmise külmusega häiris teda väga. Ta otsustas seepärast kolida lõpuks poola arsti majja, kus talle vabastati lastetuba. Chopini teener magas kõrvaltoas, et olla igal hetkel abiks peremehele. Chopin oli puhuti isegi nõnda nõrk, et teener viis ta süles voodisse. Kogu maja hoolitses hellalt oma haige eest. Võõristust äratas ainult patsiendi käsk, mitte lasta naisteenijaid oma tuppa. Naisteenijaid ei sallinud Chopin kunagi, nii et isegi puhtnaistetöid pidid alati talle meesteenrid sooritama. Küdev ahi pärast lõunasööki oli neid harvu kohti, kus Chopin veel elustus, muidu oli ta kangekaelne, jonnakas, täis vastuoksusi. Ei sallinud, et keegi julges talle vastu vaielda — eriti daamid. Kord raevutses ta näiteks majaproua pärast, kes keeldus tema meeleheaks laulmast. Chopin lihtsalt ei suutnud taibata, et üks naine võis talle midagi keelata. Välja arvatud need põdemisest tingitud tujutsemised, oli ta endiselt viisakas, kuigi südamepõhjas kõrk võõraste vastu.

Järgnes rida kontserte Glasgow's, Edinburgh'is ja mujal. Kõikjal pidi Chopin istuma

võõraste inimestega lauas ning sõna lausumata ja nendest aru saamata kuulama nende jutuajamist. Kontsertide vaheajul ta köhis ja sülgas verd ning oli mures nähes, et pileteid ei osteta küllaldase õhinaga. Kord pidi miss Stirling ise 50 naela eest kõik piletid ostma, sest publik oli leige; alles viimasel hetkel osteti tal viimne kui pilet ära. Kriitika oli aga alati ülistav, nii et klavergi, millel Chopin mängis, müüdi hiljem 30 naela kallima hinna eest. Tuju muutus kibedaks: „Muusika pole siin kunst. Kui ütlen „kunstnik", siis mõtlevad inglased, et räägin maalikunstnikust, arhitektist või kujurist. Muusika on amet, mitte kunst. See on muusikute eneste süü, aga hakka siin õiendama sääraseid asju! Mängivad narrid igasugu veidrusi, aga korralikke asju õppida, see on neile naljakas. Lady Murray, siinseid suurdaame, kelle lossis ma paar päeva olin, olevat muusikaharrastaja. Juhtus kord, et pärast minu mängu ja mitme muu šoti lady laulu tuuakse sisse mingi akordeon ja majaemand hakkab suure tõsidusega mängima kõige jõledamaid viise. Mis sa ütled? Tundub vahel, et igal olendil puudub siin midagi. Üks lady saadab oma laulu omapärasuse mõttes alati püstijalu klaverit mängides ning laulab prantsuse romanssi inglise hääldusega „žei eimei" (j'ai aime)!!! Vürstinna Parney kõneles mulle, et üks lady vilistanud talle gitarri saatel. Kõik tähendused lõpevad siin sõnadega „like water", et voolavat nagu vesi. Veel pole ma ühelegi inglannale mänginud, kes poleks öelnud: „Like water!" Kõik nad vahivad oma kätele ja mängivad suure innuga vale noote. Iseärakud, nii et Jumal hoidku."

25. oktoobril haigestus Chopin nii raskelt, et

koostas jälle oma testamendi. Järgmisel päeval aga saabus Grzymalalt õnnesoov kihlumise puhul miss Stirlingiga. Aastates neiu oli ise kuulujutte levitanud, et Chopin olla tema tulevane. Pikk, kõhetu ning terava ninaga šotlanna pakkus Chopinile oma rikkust ja armastust, see aga keeldus, kuigi vajas abi päris tõsiselt. Grzymala sai järgmise vastuse: „Päeval, mil sain sinu õnnesoovi, kirjutasin teatavaid korraldusi juhuks, kui peaksin kuski kärvama... Võin kõngeda haiglas, aga naist enda järel nälgima ma juba ei jäta... Mitte naisele ei mõtle mina, vaid kodule, emale, õdedele... Ma ei kurda sulle, aga kuna sa nõudsid, siis teatan, et olen ligemal hauale kui pulmavoodile...“

Oktoobri viimasel päeval oli Chopin juba Londonis. Siin pidi ta kohe haigena voodisse heitma. Arstid soovitasid põgeneda algavate udude eest Pariisi. Chopin aga kartis kohata igatsetud Sandi. Sõber sai järgmise paljutähendava kirja: „Ma ei nea kunagi kedagi, kuid mul on juba nii talumatu seisund, et tundub, nagu läheks mul kergemaks, kui võiksin Lucrezia ära needa! Kuid ka seal kannatatakse kindlasti, kannatatakse seda enam, et oma vihas vananetakse.“ Šoti daamid oma abivalmsusega muutusid juba nii pealetikkuvaks, et Chopinil tuli oma rahusoovi vihjetega selgeks teha. Haige ootas veel ainult, kunas selgivad Pariisi segadused, et saaks rutem tagasi.

16. novembril oli heategev ball poola pagulaste toetamiseks ning Chopin tõusis haigevoodist, et täita palveid ning mängida. Aga imelik küll: ei kuski vilksatanud sõnakestki, et Chopin mängib. Kui siis pidulised ülevas meeleolus ning tantsust higistena astusid korraks kõrvalsaali, et

jahtumise ajal kuulata ka Chopini mängu, pidid nad kiiresti tagasi ruttama, sest näha seda kurnatud ja väsinud näoga inimest ja kuulata ta sünget muusikat, oleks rikkunud pidu meeleolu... Chopin ise oli õnneks nii sünge, et ei märganud midagi peale paari lähedalseisva sõbra sügava liigutuse.

Suure vaevaga jalgu lohistades jõudis Chopin kuidagi laevale. Tormisel merel piinas teda kajuti umbne õhk ja merehaigus. Poollämbunult saabus ta raskelt kannatavana 23. novembril Prantsusmaale. See rõõmustas haiget nõnda, et ta viipas reisikaaslasele: „Kas näed seda karja seal rohtu söömas? Neil on enam intelligentsi kui inglastel."

Kui sõbrad pärast seitsmekuist vaheaega nägid taas Chopini, suutsid nad vaevalt oma kohkumist varjata: see oli lihtsalt vare. Rind sees, pea jõuetult ripnemas rinnal, iga tuuleke mattis hinge ja köhahood vabistasid kogu keha nagu roogu. Chopin ise aga ei kaotanud lootust. Luuletaja Slowacki nimetas teda kord moribunduseks, sest et ta alati oli suremas, kunagi aga ei surnud. Kahjuks suri Chopini usaldusarst ja see mõjus rusuvalt haige meeleollu. Teised arstid kasseerisid seda enam raha, mida vähem neist oli abi. Pigem usaldas Chopin oma sõpru, nagu Delacroix'd, Clésingeri jt. Varsti saabus ka Chopini „auline šotlanna" miss Stirling, nii et kunagi ei jäänud haige üksi — ilmusid isegi Delfina Potocka ja paruness Rotschild. Hoolitsemist oli küllalt, aga tervis ei tahtnud siiski tulla. Ilusate ilmadega käis Chopin või õigemini lohistas end sõprade poole.

Veel Inglismaalt saabudes andis Chopin kõigile sõpradele käsu mitte sisse lasta „Lucreziat".

Hiljem aga, niipea kui uksekell helises, tormas ta ise ukse juurde avama... Sõpradega armastas ta sel ajal palju Sandist vestelda, seda tunnistab ka Delacroix' päevik. Viimasega kasvas Chopini sõprus üha tihedamaks. Ajaviiteks püüdis haige ka midagi luua, ent kõik tööd hävitas ta otsekohe pärast valmimist, ainult g-moll ja f-moll masurka on säilinud. See oligi Chopini luigelauluks, sest jõu puudusel ei suutnud ta enam klaveril mängida. Sel ajal alustas ta veel oma kaveriõpetuse kirjutamist, mis aga kahjuks on jäänud pooleli ja mida autor ise naljatades nimetas „meetodite meetodiks" *). Raha oli läbi ja uut polnud haigel pianistil kustki niipea loota. Salaja teatati sellest Chopini austajale miss Stirlingile. See lubas aidata. Lõppes mai 1849, haige seisund ei muutunud hoolimata isegi kevadpäikesest, mis tavaliselt ikka oli uut elujõudu sisendanud. Pariisis puhkes sel ajal koolera. Juuni algul vahetas Chopin korteri, kolides Rue Chaillot nr. 74; kopsuhaiged ei malda kunagi ühel paigal kaua püsida. Kasina raha arvestamine tegi haige üha enam närvilisemaks. Needsamad õilsad daamid, kes omal ajal kadedatena püüdsid igati Chopini ja Sandi vahekorda mürgistada, näitasid nüüd oma nägu ainult kord paari nädala tagant, ja sedagi ainult mõneks tunniks, sest oli ju suvitushooaeg... Ja seejuures nõuti veel haigelt, et ta neile mängiks. Chopin aga teatas koju: „Siin on kole kuumus. Mängin ikka vähem, kirjutada (luua) ei saa midagi. Hingeldan ja köhin, olen tursunud; midagi ma ei tee, midagi ei taha." Sõbrad olid enamikus kõik maale läinud, juunis tuli

*) Välja andnud Natalie Janotha lisana Jan Kleczyński teosele: „Chopin's grössere Werke, wie sie verstanden werden sollen", Leipzig 1898.

ainult harva teda keegi vaatama. Õnneks leidis Chopin nüüd sümpaatse põetaja Jenny Lind'i isikus. Haige jalad tursusid, süda töötas korratult. Üksinduses hakkas Chopin juba surmale valmistuma, kuigi ei tahtnud veel lootust jätta. Tegi lõplikke korraldusi ja saatis koju palve, et keegi tuleks teda vaatama — et mitte surra võõraste nägude seas, nagu ta seda juba omal ajal Varssavist lahkudes oli kartnud. Kiri oli küll lõbusatooniline, kuid ridade vahel võis aimata pisaraid. Solange kutsus haiget enda juurde maale, kus ta oleks hoolt kandnud nagu vanasti ema. Chopin juba tahtiski sõita lõunapoolsesse kliimasse, seal aga äkki tuli nii tugev verejooks, et pidi loobuma.

Raha oli täiesti otsas. Chopin asus müüma üksikuid hinnalisemaid esemeid, kuid müük ei tahtnud hästi edeneda. Rikkad tuttavad osutusid raha suhtes taipamatuks. Viimaks küsis Franchomme, kuidas on lood rahadega? Räbalad. Küsija pööras siis miss Stirlingi poole, see aga imestas, kas siis nood 25 000 franki on juba otsas, mis ta märtsis saatis? Keegi ei teadnud sellest rahast midagi. Neiu oli erikulleriga saatnud Chopini endisele korteriperenaisele raha, kuid adressaat ei teadnud asjast midagi. Nüüd arenes lugu kummaliselt. Saadeti rahakirjatooja Pariisi kuulsa meediumi mr. Alexis'e juurde ja siin selgus, et kiri olevat ikka veel endise korteriperenaise käes. Mis seal sees või kus ta täpselt asub, seda lubas meedium alles siis öelda, kui talle tuuakse tolle perenaise juuksetutt või mõni talle kuuluv ese. Chopin kutsus siis perenaise enda juurde ja ütles, et teda tahetavat ravida, milleks vajatakse juukseid haiguse määratlemiseks. Chopin aga tahtnud panna ravijaid proovile, ning palus naiselt paar karva. Perenaine andiski ja nüüd tea-

tas mr. Alexis, et kiri on avamatult ja tervena pandud perenaise voodi läheduses asuva kapi või mingi muu mööbli sisse. Raha olevat võimalik tagasi saada, aga oldagu nõudmisel ettevaatlik. Kuller läks siis kohale ja pärast vastavaid manitsusi õnnestuski Chopinile tuua 25 000 franki. Otsekohe laenas haige oma „tundmatult austajalt" 12 000 esialgseks toetuseks. Säärasel veidral teel oli rahamure lõpuks kõrvaldatud.

Augusti keskel saabus õde Ludwika, kes otsekohe mõistis, et Chopin ei ela enam kuigi kaua. George Sand saatis Ludwikale kirja, pärides venna tervise üle. Võime kindlad olla, et see oli lepituskatse. Õde aga jättis kirjale vastamata — arvatavasti Chopini enda soovil.

Chopin ise ei pidanud oma haigust ikka veel lootusetuks. Ta kavatses sõita lõunapoolsemasse kliimasse, selleks kutsuti kokku terve arstide konsiilium. Teiste seas oli ka üks lastearst. Kui Chopin sellest kuulis, oli ta väga rahul: „Tema aitab mind kõige kiiremini, sest minus on midagi lapselikku!" Kuigi seisundit peeti lootuseks, soovitati haigele siiski kohta vahetada. See elustas tiisikushaiget, osteti isegi uhiuus mööbel. Mida enam lähenes sügis, seda enam kahanes hääl. Külastajaid ei lastud enam haigetuppa. Ühel päeval saabus poola luuletaja Nordwid. Chopin tervitas ja teatas:

— Hakkan kolima...

Kuid kaugemale ta ei jõudnud, sest tugev köhahoog lämmatas hääle. Norwid suudles haige käevart ja lohutas:

— Kolid nõnda juba iga aasta, aga siiski, Jumalale tänu, näeme sind ikka elusana.

Chopin köhatas hääle puhtaks ja sõnas teravalt:

— Ütlen sulle, et kolin uude korterisse Place Vendôme'ile.

Koliski septembri lõpul, kuid tervis ei tulnud ega tulnud. Ei saanud enam jalutamas käia, hädavaevu suutis öökuues tuba pidi komberdada. Köha muutus piinavamaks, hingamine raskenes, vahel olid nii rasked lämmatushood, et veri tormas pähe, hing jäi kinni ja südamelööke võisid kõrvalseisjadki kuulda. Haige aimas, et enam pole pääsu... Vahel, kui arvati, et algab juba agoonia, oigas haige: „Milleks ma nõnda kannatan! Oleks see lahingus, siis ma mõistaksin, sest siis võiksin olla eeskujuks teistele, kuna ma aga suren nii armetult, voodis, kellele siis sellest kasu on, et ma nõnda piinlen?!" See oli ka haige viimne protest. Edaspidi talus ta oma kannatusi kangelaslikult. Vahel ärkas ta oma hajameelsusest ja ütles: „See on Jumala eriline arm, et ta lubab inimesele meelemärkust sel hetkel, kui algab tema lõppemine. See arm on mulle praegu kingitud. Ärge häirige mind!" Kui tuli mõni pisutki kergem hetk, liigutas haige kõiki ümbritsejaid oma alistunud rahuga ja meelteselgusega. Koguni naljatamine ei jäänud ära.

Oktoobri keskel ilmus Chopini koolivend preester A. Jalowecki ning pakkus viimast sakramenti. Chopin aga ei tahtnud usust palju teada. Voltaire ja George Sand olid ta emalt saadud lapseusu ammugi peletanud. Preester lahkus, aga järgmisel päeval oli ta jällegi kohal ja Chopin ei teinud enam usust juttugi. Öö aga oli haigel väga rahutu ja unetu. Kui nüüd preester palus haiget kinkida talle oma hing, oli Chopin vaikselt nõus. Preester oli üllatunud, et saavutas oma soovi nii kergesti ning ulatas risti suudlemiseks. Chopin suudles risti pisarsilmil ja pih-

tis. Lõpuks andis ta vaimuliku abilisele 20-kordse tasu. Preester arvas, et see on liiga palju, aga surija vastas: „Ei ole, sest see, mida sain mina, on üle kõige!“ Nähtavasti õiendas Chopin vähemalt ühe katkestatud vahekorra, nimelt Jumalaga, sest hiljem ütles ta veel samale preestrile: „Kui poleks sind olnud, oleksin kõngenud nagu siga!“

Veel paar päeva enne surma mõtles Chopin George Sandile: „Ta on öelnud, et kui ma suren, siis tema käte vahel!“ Sand ise oli linnas ja saatis oma sõbratari vaatama, kas poleks võimalik leppida, ent Chopini sõbrad ei tahtnud seda „uskmatut“ surija ligigi lasta ega teatanud Chopinile lepituspüüdeist. Chopin jäigi oma elulõpuni arvamisele, et Sand ei taha teda vaatama tulla.

15. oktoobril saabus taas Delfina Potocka ning elustas pisut surijat oma lauluga. Kõik kuulasid harduses pühalikke helisid, õhtul aga halvenes haige seisund seda enam. Ta ei tundnud enam kedagi ning öö oli ainult pikk viletsus ja kannatus. Hommikul kergenes seisukord ja haige avas silmad. Nähes hulk inimesi enda ümber, sõnas: „Mis nad siin teevad? Miks nad ei palu?“ Ja kõik protestandid ning katoliiklased unustasid oma sallimatuse ning põlvitasid palveks surija ees. Chopin palus veel õde, et see hävitaks kõik ta kirjastamata tööd, seda aga ei tehtud, sest nii mõnigi on üsna väärtuslik. Palavaks sooviks oli haigel ka pääseda kodumaa mulda, kuid selleks polnud lootustki: „Ma tean, et vene võimud ei luba teil mind Varssavisse viia, viige siis mu südagi!“ ütles ta õele. Matusetalitusel palus endale mängida Mozarti reekviemi, hauda aga palus puistata kodumaa mulla, mille talle kord sõbrad kaasa andnud...

Õhtuks muutus seisukord nii raskeks, et peeti haiget meelemärkusetuks. Kui aga preester oli palve lõpetanud ja suudlemiseks risti ulatanud kostis haige suust: „Olen juba õnne lätte juures!" Saabus pikk teadvusetu olek. Siis aga ärkas Chopin ja hüüdis: „Matka moja, biedna matka! (Mu ema, vaene ema!)"

Kell kaks öösi algas agoonia. Surija nägu muutus halliks vapustavast köhahoost. Arst sedastas, et haige meeled ei tööta enam, kui ta aga siiski küsis, kas haige väga kannatab, kuuldus tasane, ent selge „Plus! (Veel!)" See oli Chopini viimne sõna. 17. oktoobril kella 3—4 vahel hommikul lahkus hing ilma kannatusteta. Arstid konstateerisid südame aneurüsmi — seda, mis põhjustas Lucrezia Floriani surma...

30. oktoobril 1849 oli Pariisi Magdaleena kirikus matusetalitus. Orkester mängis Chopini leinamarssi ja Mozarti reekviemi, mida Pariis viimati kuulis 1840. aastal, kui Napoleoni põrm toodi kodumaale. Organist Lefebure-Vely mängis veel Chopini h-moll ja e-moll prelüüdi ja siis kandsid Delacroix, Franchomme, Meyerbeer ja vürst Czartoryski sarga Père-Lachaise kalmistule. Kas oli ka George Sand kuski ligidal? Teda ei teadnud keegi tähele panna... Kogu Pariis oma uhkuses ja hiilguses tuli Chopinile viimast au andma.

Kalmistul sängitati põrm Bellini ja Cherubini haudade vahele. Pariisi mulla sisse heideti ka vaagnatäis Poola mulda ja ükski pateetiline kõne ei eksitanud süngeimat muusikat — surmavaikust. Ainult tuul poetas viimseid sügislehti mustendavasse mulda.

Chopini teoste loetelu.

(H. Leichtentritti järgi.)

Opus		Ilmunud aastal	Valminud aastal
1	Rondo c-moll	1825	1825
2	Variatsioonid Don Juani teemale	1830	enne 1830
3	Introduktsioon ja polonees klaverile ning tšellole	1833	1829
4	Sonaat c-moll (posth.)	1851	1827
5	Rondo f-duur		1828
6	4 masurkat	1832	enne
7	5 masurkat	1832	1831
8	Trio klaverile, viiulile ja tšellole	1833	1828—29
9	3 noktürni	1833	1829—30
10	12 etüüdi	1833	umb. 1828—1833
11	Klaverikontsert e-moll	1833	1830
12	Variatsioonid „Heroldi" teemale	1833	1833
13	Fantaasia poola viisidest	1834	enne 1831
14	Krakovjak, kontsertrondo orkestriga	1834	1828
15	3 noktürni	1834	kuni 1831
16	Rondo es-duur	1834	enne 1831
17	4 masurkat	1834	enne 1831
18	Valss es-duur	1834	enne 1831
19	Bolero	1834	1833
20	Scherzo h-moll	1835	kuni 1831
21	Klaverikontsert f-moll	1836	1829

Oopus		Ilmunud aastal	Valminud aastal
22	Suur polonees ühes andante spianatoga orkestri saatel	1836	1831 1835
23	Ballaad g-moll	1836	enne 1831
24	4 masurkat	1835	1831 ?
25	12 etüüdi	1837	kuni 1837
26	2 poloneesi	1836	1835
27	2 noktürni	1836	nr. 1. 1836
28	24 prelüüdi	1839	1831—1839
29	Impromptu as-duur	1837	
30	4 masurkat	1839	
31	Scherzo b-moll	1838	1835—1838
32	2 noktürni	1837	
33	4 masurkat	1838	
34	3 valssi	1838	
35	Sonaat b-moll	1840	1839—1840
36	Impromptu fis-duur	1840	
37	2 noktürni	1840	umb. 1839
38	Ballaad f-duur	1840	1839
39	Scherzo cis-moll	1840	1838—39
40	2 poloneesi	1840	1838—39
41	4 masurkat	1840	1839—40
42	Valss as-duur	1840	
43	Tarantella	1841	1841
44	Polonees fis-moll	1841	
45	Prelüüd cis-moll	1841	1841
46	Kontsertallegro	1842	1830—1833 ?
47	Ballaad as-duur	1842	
48	2 noktürni	1842	
49	Fantaasia f-moll	1841	
50	3 masurkat	1842	
51	Impromtu ges-duur	1843	
52	Ballaad f-moll	1843	
53	Polonees as-duur	1843	

Oopus		Ilmunud aastal	Valminud aastal
54	Scherzo e-duur	1843	
55	2 noktürni	1844	
56	3 masurkat	1844	
57	Hällilaul	1845	
58	Sonaat h-moll	1845	
59	3 masurkat	1846	
60	Barkaroll	1846	kõik 40-ndail aastail
61	Polonees-fantaasia	1846	
62	2 noktürni	1846	
63	3 masurkat	1847	
64	3 valssi	1847	
65	Sonaat klaverile ja tšellole	1847	
66	Fantaasia impromptu cis-moll	1855	1839?
67	4 masurkat	1855	1830, 1827, 1830, 1848.
68	4 masurkat	1855	1835, 1845, 1835, 1846.
69	2 valssi	1855	1836 ja 1829
70	3 valssi	1855	1836, 1840–41, 1836
71	3 poloneesi	1855	1827, 1828, 1828
72	Noktürn e-moll	1855	1827
	Leinamarss		1827
	3 šoti tantsu		1826
73	Rondo 2. klaverile	1855	1828—29
74	17 laulu poola luuletajate sõnadele	1855	enamasti enne 1831

Loetelust on välja jäetud mõned ilma oopuse numbrita ilmunud vähemtähtsad või üldsusele tundmatud palad; kirjastatud on need enamasti pärast autori surma, üksikud teosed ka autori eluajal.

Kasutatud kirjandust.

Hoesick, Ferd., Chopin. Życie i twórczość. Warszawa 1927.

Jachimecki, Zd., Fryderyk Chopin. Rys życia i twórczośći. Kraków 1927.

Huneker, J., Chopin, the man and his music. New-York 1900.

Leichtentritt, H., Fr. Chopin. Berlin 1920.

Prof. Egert, Chopin. Potsdam 1936.

Scharlitt, B., Fr. Chopin's gesammelte Briefe. Leipzig 1911.

Nimede hääldamist.

Arago — arago′

Baillot — baijoo′
Bellaigue, Camilla — belä′g kami′j
Berlioz — berlio′z
Blanc — bla̲′
Boulevard, Poissonière — bulva′r puasonjää′r
Bourguès — burge′
Brault, Augustine — broo′ ogüsti′n
Broadwood — broo′dwud
Brodziński — brodzi′njski
Brzoski, Józef — bžo′ski ju′zef

Cherubini — kerubi′ni
Chlopicki — hlopi′tski
Chopin — šopä̲′
Clésinger — klezä̲ge′
Czartoryski — tšartorõ′ski
Czerny — tše′rni

D'Agoult — daguu′
Debussy — döbüssi′
Delacroix — dölakrua′
Denéréaz — dönerea′
Doumic — dum′ik
Dudevant — düdva̲′
Dumas — düma′

Erard — eraa′r
Erskine — əə′skin

Esterhazy — ä′štärhaazi

Ferrand — fera̲′
Fetis — feti′s
Field — fiild
Flauhault — floo′
Franchomme — fra̲šo′m
Fryderyk Franciszek — frõde′rõk frantsi′šek

Gladkowska, Konstancja — glatko′fska konsta′ntsja
Grzymala — gžõma′la

Hugo — ügo′

Ingres — ä̲gr

Jachimecki — jahhime′tski
Jalowecki — jalove′tski
Jarocki — jaro′tski

Kościuszko — kostsju′ško
Krzyżanowska — kšõžano′fska

Lamartine — lamarti′n
Lefebure-Vely — löfebüü′ velii′
Legouvé — lögüve′
Leroux, Pierre — löruu′ pjäär
Louis Philippe — lui′ fili′p
Lyszczynski — lõštšõ′njski

Mallefille — malfi′j
Matuszyński — matušõ′njski

Maurice — mori's
Mickiewicz — mitskje'vitš
Montfort — mǫfoo'r
Musset — müsse'

Nohant — noą'
Nourrit — nurii'

Osborne — o'zbən
Orlowski — orlo'fski
Ostroleka — ostrole'nka

Paderewski — padere'fski
Père-Lachaise — päär lašä'äz
Pleyel — pleje'l
Potocka, Delfina — poto'tska delfi'na

Radziwill — radzi'vil
Rousseau — russo'

Sainte-Beuve — sąt bööv
Sand, George — sąd žorž
Skarbek — ska'rbek
schertso — ske'rtso
Skrodzki — skro'tski
Slowacki — slova'tski
Sobieski — sobje'ski
Solange — solą'ą'ž
Sowiński — sovi'njski
Stirling — stəə'liŋ
Strassbourg — strasbuu'r
Szopen — šo'pen
Szymanowski — šǒmano'fski

Żyvny' — ži'vnii
Żelazowa Wola — želazo'va vo'la

Vaudemont — vodmǫ'
Viardot-Garcia — viardo' garsi'a
Vigny — vinji'
Witwicki — vitvi'tski
Wodzińska, Marja — vodzi'njska ma'rja
Wójciechowski — vuitsjeho'fski
Voltaire — voltää'r

SISUKORD.

		Lk.
I	Sissejuhatuseks	5
II	Lapsepõlv	9
III	Tõus Parnassile	24
IV	„Läbisõidul Pariisis“	45
V	Sõprus George Sandiga	81
VI	Kaugenemine George Sandist	109
VII	Viimased eluaastad	135
Chopini teoste loetelu		154
Kasutatud kirjandust		157
Nimede hääldamist		158

14.20
6 6 tan

HIND 1 KR. 50 S.